

Innhold og konsekvenser for norske selskap av nye krav til bærekraftsrapportering i CSRD-rammeverket

REBEKKA NILSEN

VEILEDERE

Geir Haaland
Ann-Cathrin Hoffmann

Universitetet i Agder, 2022

Fakultetet for Handelshøyskolen
Institutt for Økonomi

Master

Forord

Masteroppgaven markerer slutten på et toårig masterprogram i regnskap og revisjon – siviløkonom ved Handelshøyskolen, Universitetet i Agder. Oppgaven er skrevet i siste semester vår 2022, og gir totalt 30 studiepoeng. Arbeidet med oppgaven har vært givende og interessant, både med tanke på at det kan ha en viss praktisk betydning, og ikke minst for meg personlig at det gir en direkte læring på et svært aktuelt tema. Jeg håper oppgaven kan bidra til forståelse og inspirasjon for selskapene den kan være av interesse for.

Jeg vil takke veilederne mine, Geir Haaland og Ann-Cathrin Hoffman for engasjement og god hjelp gjennom hele prosessen. Det har vært en trygghet og styrke å ha dere i ryggen. Takk til Karoline Bakka Hjertø og Guro Elgheim Sivertsen som tok seg tid til intervjuene, dere tilførte en uvurderlig del av oppgaven. Samtalene med dere var også lærerike og inspirerende. Takk til Harald Brandsås for relevant foredrag i januar, og for raske svar på henvendelser. Takk til Kristine Ditlefsen og Eunike Hanken for korrekturlesing og tilbakemeldinger, og til medstudenter for inspirasjon og motivasjon.

Kristiansand, 1.juni 2022.

Rebekka Nilsen

Sammendrag

Denne oppgavens mål er å bidra til forståelsen av hva direktivforslaget kalt Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) (COM/2021/189 final) er og kan bety i praksis for norske selskap og revisor. Direktivforslaget en del av European Green Deal (EGD), og er utviklet med formål om at informasjon selskap rapporterer knyttet til bærekraft og de risikoer, muligheter og effekter det har, skal være pålitelig, sammenlignbar og relevant (COM/2021/189 final, s. 1). I Norge ser man flere av de samme utviklingstrekkene og trendene som Europakommisjonen legger til grunn for behovet for direktivet (Deloitte AS, 2021; Eriksen, 2021; Finanstilsynet, 2020; SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022).

Oppgaven finner at store deler av selskapene som blir rapporteringspliktige må gjøre omfattende kartlegging av og arbeid med bærekraftsrapportering i tiden som kommer for å kunne møte kravene i CSRD. Revisjonsutvalget får en større rolle i arbeidet med bærekraftsrapportering, og rapporteringen skal likestilles i større grad med finansiell rapportering med tanke på implementering i strategi og forretningsmodell. Attestasjon vil medføre nye muligheter og utfordringer både for revisor, eventuelt andre attestasjonstilbydere, og selskap. Den rent økonomiske effekten vil ikke nødvendigvis være ensbetydende med byrde, med tanke på at direktivet sikter mot å medføre sammenlignbarhet og konsistens på et fagfelt som er mildt sagt komplisert. Dessuten er det per i dag få aktører som er lovpålagt å rapportere på bærekraft. Samtidig vil selskap som allerede har gode rutiner for bærekraftsrapportering, og spesielt hvis de følger internasjonalt anerkjente standarder og initiativ, kunne få en mykere overgang til CSRD enn de som ikke har det. Sammenlignbarhet fremheves som et av målene ved CSRD, men vil antakelig forbli en utfordring, både innenfor rapportering og attestasjon. Mye av informasjonen som skal rapporteres er kvalitativ i natur, og reell sammenlignbarhet mellom en rekke ulike bransjer vil dermed kunne være vanskelig å oppnå.

European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG) har fått ansvar for utvikling av to sett med standarder i henhold til rammeverket (McGuinness, 2021). Første standardsett ble sendt på høring 29.april 2022 (EFRAG PTF-ESRS, 2022a). I Norge følger man utviklingen av direktivet tett, og 20.mai 2022 skulle det etter planen fremlegges en vurdering utarbeidet av Verdipapirlovutvalget om norsk gjennomføring av forventede EØS-regler om bærekraftsrapportering med utgangspunkt i CSRD (Åvitsland & Østli, 2021).

Innhold

Forord	1
Sammendrag	2
Innhold	3
Figuroversikt	6
Tabelloversikt	6
1. Innledning	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema	7
1.2 Avgrensning og problemstilling	7
1.3 Definisjoner	8
1.3.1 EU, institusjoner og rettsakter	8
1.3.1.1 Beslutningsprosessen og behandlende organ	8
1.3.1.2 EU-rettsakter	10
1.3.2 Bærekraft og bærekraftig utvikling	11
1.3.3 Bærekraftsrisiko og bærekraftig investering	12
1.3.4 Fra ikke-finansiell informasjon, og samfunnsansvar i næringslivet, til bærekraft	12
1.3.5 Finansmarkedsdeltaker og finansrådgiver	13
1.3.6 European Single Electronic Format (ESEF)	14
1.3.7 European Single Access Point (ESAP)	15
1.3.8 UN Global Compact	15
2. Teori og relevans	16
2.1 Sentrale bærekraftsinitiativ	16
2.1.1 Parisavtalen	16
2.1.2 FNs bærekraftsmål	17
2.1.3 European Green Deal (EGD)	18
2.1.4 Sustainable Finance Action Plan	19
2.2 Sammenheng og utgangspunkt, lov og rettsakter	19
2.2.1 Non-Financial Reporting Directive (NFRD)	19
2.2.2 Offentliggjøringsforordningen og taksonomien	20
2.3 Introduksjon av Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)	21
2.4 Bærekraftstandarder og samordning internasjonalt	23
2.4.1 European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG)	23
2.4.2 Status samarbeid med internasjonale aktører	24

2.5 Status aktuelle rettsprosesser i EU og Norge	25
2.5.1 Europarådets standpunkt og forhandlingsmandat	25
2.5.1 Tilleggsmandat, bærekraftsrapportering	25
2.5.2 Sosial taksonomi	26
2.5.3 Forslag til rammeverk for bærekraftig bedriftsstyring	27
2.5.4 Åpenhetsloven	28
2.6 Dobbel vesentlighet	29
2.7 Kvalitet bærekraftsrapportering og attesting	29
2.7.1 Utvikling bærekraftsrapportering, Deloitte AS	30
2.7.3 Noterte foretaks arbeid med bærekraftsrapportering, Finanstilsynet	31
2.7.4 “Hvordan vil du tjene penger i en verden som når klimamålene?”	33
2.7.5 Attestasjon	34
2.8 Utsikter bærekraft i 2022	35
2.8.1 Klima og klimarisiko	35
2.8.2 Gjennombrudd for “S” i ESG	36
2.8.3 Et mer holistisk miljøfokus	36
2.8.4 De grønne mulighetene blir tydeligere for flere	37
2.8.5 Dilemmaer og paradokser blir tydeligere - og det blir tydeligere hva som kreves	38
3. Metode	39
3.1 Empiri og avgrensninger	40
3.1.1 Rettsakter EU og definisjoner	40
3.1.2 Norske rettsakter	41
3.1.3 Annen litteratur og kilder	41
3.2 Validitet og reliabilitet	41
3.2.1 Direktivet, lovgivning og implementering	42
3.2.2 Dagens praksis	43
3.2.5 Intervju-prosess	43
3.3 Svakheter og hvordan disse er adressert	44
3.3.1 Metode	44
3.3.2 Vitenskapelig teori	45
3.3.3 Språk	45
3.3.4 Utvalg intervju	46
3.3.5 Tidsperspektiv og direktiv som rettsakt	46

4. Sentrale endringer	48
4.1 Overordnet formål	48
4.2 Hvem skal rapportere	49
4.3 Målgruppe	50
4.4 Hvor og hvordan skal det rapporteres	50
4.5 Hva skal rapporteres	52
4.5.1 Artikkel 1	52
4.5.2 Standardene	55
4.6 Attestasjon og tilsyn med etterlevelse	59
4.7 Utdannelseskrav, økonomisk og administrativ byrde	62
4.8 Tidspunkt for gjennomføring	64
5. Intervju	66
5.1 Kort om	66
5.1.1 SpareBank 1 SR-bank	66
5.1.2 SpareBank 1 Østlandet	67
5.2 Intervju	67
5.2.1 Utvide omfanget av rapporteringskrav til flere selskap, inkludert alle store foretak og børsnoterte foretak (unntatt børsnoterte mikro-foretak)	68
5.2.2 Kreve attestasjon av bærekraftsinformasjon	69
5.2.3 Spesifisere i større grad, hvilken informasjon som skal rapporteres og kreve rapportering i henhold til obligatoriske EU bærekraftstandarder	69
5.2.4 Sikre at all informasjon publiseres som del av selskapenes ledelsesrapporter og publiseres i digitalt, maskinleselig format	71
6. Diskusjon og anbefalinger	72
6.1 Attestasjon	72
6.2 Sammenlignbarhet	73
6.3 Fra silo til helhet	74
6.4 Forslag til tiltak selskap	75
7. Avslutning	79
7.1 Oppsummering	79
7.2 Forslag til videre forskning	81
Litteraturliste	82
Vedlegg	96
Vedlegg 1: Utgangspunkt for intervju	96

Figuroversikt

Figur 1: Utarbeidet oversikt over sammenheng mellom sentrale rettsakter og initiativ i EU og Norge.	16
Figur 2: FNs bærekraftsmål (FN-sambandet, 2020).	18
Figur 3: Oversikt Europarådets forslag til frister. Basert på foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 8.	65

Tabelloversikt

Tabell 1: Oversikt utarbeidet med utgangspunkt i kravene i CSRD-forslaget (COM/2021/189 final, artikkel 1) til regnskapsdirektivets (2013/34/EU) artikkel 19a, med egne understrekninger.	54
Tabell 2: Oversikt over standardene utarbeidet med utgangspunkt i EFRAG PTF-ESRS, (2022b) pkt. 31-34.	57
Tabell 3: Artikkel 51 i Regnskapsdirektivet (2013/34/EU) før og etter CSRD-forslaget, med egne understrekninger.	60
Tabell 4: Proposed timeline (Baumüller & Grebenic, 2021).	64
Tabell 5: Forslag nøkkeltall fra Revisorforeningen (Revisorforeningen, u.å.), illustrert i tabell.	77
Tabell 6: Praktiske konsekvenser for selskap utarbeidet med utgangspunkt i funnene i kapittel 4.	80

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Antall reguleringer og standarder for rapportering av bærekraftsinformasjon har de siste fem årene nærmest doblet seg. Noen selskap må forholde seg til en rekke lover og regler, og samtidig tilfredsstille informasjonsbehov hos investorer og andre interessenter basert på frivillig rapportering etter valgte anbefalinger eller initiativ. I Europa alene var det i 2021 over 100 frivillige og 140 pålagte rapporterings-bestemmelser om ESG. Som følge av dette er det ofte store sprik mellom hva og hvordan selskap rapporterer om bærekraft, og hvilke forventninger interessenter har (EYGM Ltd. & Oxford Analytica, 2021, s. 3-4). Med andre ord er det stort behov for standardisering av bærekraftsrapportering (Revisorforeningen, u.å.). CSRD er derfor viktig og interessant fordi behovet for sammenlignbar og pålitelig informasjon om selskapers bærekraft stadig øker. Et rammeverk som muliggjør sammenlignbar, pålagt rapportering er interessant fordi det kan muliggjøre å oppnå et reelt grønt skifte, og en langsiktig og bærekraftig økonomi.

For mitt vedkommende, har det gjennom utdanningsforløpet vært vanskelig å forstå hva man reelt legger i begrepet “bærekraft”, og selskapers innsats for å fremstå bærekraftig har virket mer som omdømmebygging enn strategiske mål med reell hensikt å bidra til en bærekraftig økonomi. Aktører som vurderer og tar helhetlig hensyn til bærekraft fremstår gjerne som litt ekstreme. Ved søk på bærekraft i sammenheng med lønnsomhet, er det hvordan å balansere de to målene som er hovedtema i søkeresultatene, selv om det finnes studier som viser en positiv link mellom bærekraftsrapportering og en rekke lønnsomhetsmål (Whetman, 2017; Bodhanwala & Bodhanwala, 2018). CSRD, hvis krav for øvrig bygger på vitenskapelig forskning og sparring med interessenter (COM/2021/189 final, s. 9), adresserer disse problemstillingene. Rammeverket ser ut til å medføre at bærekraftsrapportering likestilles mer med finansiell rapportering. Dessuten er bærekraftsrapportering et spennende marked som åpner seg for meg som økonom og revisor, som jeg lenge har hatt lyst til å lære mer om.

1.2 Avgrensning og problemstilling

Målet med oppgaven er å bidra til forståelsen av CSRD for selskapene som kommer til å omfattes av det i Norge, og i den grad det er mulig: komme frem til hva det vil si i praksis for

dem. Indirekte vil dette forhåpentlig være av verdi for revisor og rådgiver hvor tid til å sette seg inn i hele bildet, med direktiver og andre rettsdokument fra EU, er en knapp ressurs.

Forskningsspørsmålene for oppgaven er følgende:

1. Hvordan skiller krav og konseptforståelser i CSRD seg fra gjeldende lovkrav og konseptforståelser i Norge?
2. Når kan man forvente at rammeverket trer i kraft i Norge, og i hvilken grad?
3. Hvilke praktiske konsekvenser kan rammeverket få for norske selskap?
4. Hvilke praktiske konsekvenser kan rammeverket få for revisor i Norge?

Oppgaven har et utforskende og forklarende preg, for å forstå formålet bak CSRD og behovet for rammeverket også i Norge. På bakgrunn av ulike analyser og anbefalinger fra rådgivningsselskap og andre aktører gis også en oversikt over anbefalinger med hvilke tiltak man bør igangsette for å kunne møte fremtidens krav til bærekraftsrapportering i oppgavens kapittel 6.4. I sum vil det forhåpentlig bidra til at foretak eller revisor som leser oppgaven får en forståelse av CSRD og hvordan det kan påvirke revisjonsselskap og oppgaver.

1.3 Definisjoner

1.3.1 EU, institusjoner og rettsakter

CSRD blir gjeldende i Norge som følge av at det blir vedtatt i EU, og gjennomført i Norge som følge av EØS-avtalen. Det er derfor viktig med forståelse av institusjonene og rettsaktene i EU, og deres virkninger for Norge gjennom EØS-avtalen. Mye av litteraturen på området er ikke oversatt til norsk, og det er praktisk å ha tydelig for seg definisjonene av rettsaktene både på engelsk og norsk. Engelsk og norsk oversettelse er derfor tatt med hvor det er relevant. I det følgende forklares først beslutningsprosessen og behandlende organ, deretter de ulike rettsaktene.

1.3.1.1 Beslutningsprosessen og behandlende organ

Prosessen fra en forelagt rettsakt i Europakommisjonen til den gjennomføres i Norge er lang og noe komplisert. En viss forståelse av prosessen og de ulike behandlende organene er nyttig for å få oversikt, og gir en pekepinn på tidslinje for implementering. Lovdatas nettsted «Europalov» om rettsaktene er gjennomgående brukt i de følgende forklaringene (Stiftelsen Lovdata, u.å.a).

EU-institusjonene

Europakommisjonen (the Commission), Europaparlamentet (the Parliament) og Europarådet (the Council) utgjør EU-institusjonene. Europakommisjonen forbereder nye forslag og vedtar rettsakter som videre vedtas av Europaparlamentet og Europarådet.

EØS-organene og Schengen-samarbeidet

Det europeisk økonomiske samarbeidsområdet, heretter EØS, er en folkerettslig avtale mellom EU og Norge, Island og Liechtenstein. Medlemslandene er også medlem i European Free Trade Association (EFTA). Relevans for EØS indikeres av Europakommisjonen ved publikasjon av rettsaktene i EU-tidende, men EFTA/EØS-landene gjør også en egen vurdering. EFTA/EØS har arbeidsgrupper hvor det vurderes om EU-rettsaktene helt eller delvis skal innlemmes i EØS-avtalen. Partene må komme frem til enighet eller kompromiss ettersom det ikke foreligger avstemningsregler. Landenes utenriksdepartement har en koordinerende underkomite som gjennomgår innlemmelsen før et utkast til det EØS-komiteen foreslås å beslutte oversendes til gjennomsyn av EUs utenrikskomité.

I enkelte saker, som vil trenge lovendring i landene, kan det være behov for parlamentssamtykke. I Norge gjøres det ved å fremme proposisjon for Stortinget. I noen tilfeller kan Stortingets samtykke innhentes på forhånd for å spare tid. EØS-vedtak trer i kraft når landene har notifisert at prosedyrene er gjennomført.

Schengen-samarbeidet omhandler i hovedsak reisefrihet mellom samarbeidslandene og EU: “Som Schengen-medlem er vi del av et område med felles yttergrense og indre reisefrihet. Dette forutsetter at alle deltakerne anvender og gjennomfører det felles regelverket på en effektiv og forsvarlig måte,” (Utenriksdepartementet & Justis- og beredskapsdepartementet, 2018). Dette samarbeidet er ikke direkte relevant for CSRD, men viktig å vite om som del av hvordan EU-rett kan bli rettskraftig i Norge.

Gjennomføring i norsk rett

Bestemmelsene som fremgår av EU-rettsakter blir kun gjeldende i Norge når de er gjennomført i norsk rett. De gjennomføres i norsk rett etter å ha blitt innlemmet i EØS-avtalen, og man får en norsk lov, forskrift eller et rundskriv. I gjeldende norske rettsakt skal det være en referanse til EU-rettsakten den gjennomfører. Dersom norsk rett allerede gjennomfører en EU-rettsakt som nylig er innlemmet i EØS-avtalen, er det tilstrekkelig å tillegge en henvisning til EU-rettsakten.

EFTAs overvåkingsorgan og EU- og EFTA-domstolene

EFTAs overvåkingsorgan, ESA, har myndighet til å følge hvordan rettsakten gjennomføres i EØS-landene. De følger opp at rettsaktene gjennomføres til rimelig tid og på riktig måte.

Dersom ESA vurderer det til at gjennomføring ikke er eller har vært tilstrekkelig kan det gå videre til EFTA-domstolen. Saker som går til domstolene gjelder som regel uenighet eller uklarhet i tolkning av rettsakter. Dom om fortolkning av EU-rettsakter som fremgår av EU-domstol gjelder både for EU og EFTA/EØS-landene. For sistnevnte forutsatt at EU-rettsaktene er innlemmet i EØS-avtalen eller Schengensamarbeidet.

1.3.1.2 EU-rettsakter

Felles for EU-rettsaktene er at de innlemmes i norsk rett dersom de innlemmes i EØS-avtalens vedlegg. Med andre ord får ikke rettsaktene direkte virkning i Norge, men de blir del av intern rettsorden i Norge ved EØS-avtalen. Gjennomgående for beskrivelser av EU-rettsaktene er Lovdata's nettsted «Europalov» om rettsaktene brukt (Stiftelsen Lovdata, u.å.b).

Forordning – regulation

En forordning er en bindende rettsakt. Det vil si at den skal gjennomføres etter ordlyden i EU-landene. Disse sikrer i stor grad lik implementering og sammenlignbarhet mellom EU-landene, og ikrafttredelsesdato settes som regel kort tid etter forordningene publiseres. Norge blir forpliktet av forordninger dersom de innlemmes i EØS-avtalens vedlegg på samme måte som andre EU-rettsakter, men de skal innlemmes “som sådan” i intern rettsorden, jf. EØS-avtalen artikkel 7 a). Forordninger gjennomføres som regel ved forskrift, men kan også innføres ved ny lov ved behov.

I denne oppgaven er relevante forordninger:

- (EU) No. 537/2014 Revisjonsforordningen
- (EU) 2019/2088 Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFRD), på norsk Offentliggjøringsforordningen
- (EU) 2020/852 Taksonomiforordningen, kalt taksonomien

Direktiv – directive

Implementering av direktiv i form av rettsakter er opp til hvert medlemsland, så lenge det oppnår direktivets fastsatte mål. Direktiv har ofte en mer generell karakter, og gjelder ikke direkte, men trer i kraft ved nasjonal gjennomføring, også i Norge, jf. EØS-avtalen artikkel 7 b). Likevel kan land holdes ansvarlig dersom borgere eller selskap lider skade på grunn av

manglende eller mangelfull gjennomføring av direktiv. Det samme gjelder for medlem av EØS-avtalen. De fleste direktiv gjennomføres i forskrift, men kan nødvendiggjøre endring i lov eller ny lov, for eksempel ved innføring av større rammedirektiv.

I denne oppgaven er spesielt relevante direktiv og endringsdirektiv:

- 2004/109/EC Rapporteringsdirektivet
- 2006/43/EC Revisjonsdirektivet
- 2013/34/EU Regnskapsdirektivet
- 2014/95/EU kalt Non Financial Reporting Directive (NFRD)
- COM/2021/189 final, Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD), som er under behandling

Beslutning – decision

I EU har en beslutning direkte virkning, men er kun bindende for dem den er rettet til. Det kan gjelde for eksempel et utvalg land, eller en spesifikk bransje. Med mindre annet bestemmes i beslutningen, trer den i kraft 20 dager etter offentliggjøring. Som andre EU-rettsakter gjennomføres beslutninger i norsk rett dersom de er innlemmet i EØS-avtalen.

Rekommandasjon/henstilling – recommendation

Rekommandasjoner er ikke-bindende, såkalt “soft law”. Landene anbefales å etterleve den, men blir ikke juridisk forpliktet til det. De inneholder ofte anbefaling om å rapportere om hvordan de er implementert eller vurdert i de enkelte landene. Ikke alle, men noen rekommandasjoner innlemmes i EØS-avtalen.

Retningslinjer – opinion

Retningslinjer er også “soft law” som ikke er bindende, som hovedsakelig brukes av Europakommisjonen og EFTAs overvåkingsorgan. De angir hvilke prinsipper institusjonene legger til grunn ved for eksempel overvåking av landenes praksis på statsstøtteområdet.

1.3.2 Bærekraft og bærekraftig utvikling

Brundtlandkommisjonen definerte bærekraft i 1987 som “meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”, som er definisjonen FN tar utgangspunkt i ved sin beskrivelse av bærekraft (Forente Nasjoner, u.å.). Cambridge Dictionary definerer bærekraft som “the quality of being able to continue over a period of time,” (McIntosh, 2013), altså som et substantiv som beskriver noe som kan vare

eller fortsette over tid. Global Reporting Initiative (GRI) definerer bærekraft og bærekraftig utvikling under ett som i henhold til Brundtlandkommisjonens definisjon. Det presiseres videre at bærekraftig utvikling innebærer tre dimensjoner: sosial, økonomisk og miljø og at det referer mer til større miljømessige og samfunnsmessige interesser, enn interesser for spesifikke organisasjoner (Global Sustainability Standards Board, 2018, s. 20). Disse tre dimensjonene omtales ofte som forkortelsen av den engelske oversettelsen ESG: environmental, social og governance.

1.3.3 Bærekraftsrisiko og bærekraftig investering

Artikkel 2 nr. 22) i Offentliggjøringsforordningen ((EU) 2019/2088) definerer bærekraftsrisiko som en miljømessig, sosial eller styringsmessig hendelse eller omstendighet som, dersom den oppstår, kan få en mulig eller faktisk negativ vesentlig innvirkning på investeringens verdi. Kort oppsummert: noe som har med bærekraft å gjøre, som kan påvirke investeringsverdi. En bærekraftig investering defineres i samme artikkel nr. 17) som “en investering i en økonomisk virksomhet som bidrar til et miljømål, (...), forutsatt at investeringen ikke er til vesentlig skade for noen av de fastsatte miljømålene og at investeringsobjektene følger god bedriftsstyringspraksis (...)”.

1.3.4 Fra ikke-finansiell informasjon, og samfunnsansvar i næringslivet, til bærekraft

Dagens utgangspunkt for lovpålagt rapportering av bærekraft, Regnskapsloven, 1998, § 3-3 c tar utgangspunkt i regnskapsdirektivets (2013/34/EU) artikkel 19a. I direktivet brukes begrepet «ikke-finansiell informasjon», direkte oversatt. Ved innføring av bestemmelsen om en redegjørelse om samfunnsansvar ble forståelsen av «næringslivets samfunnsansvar» i St.meld.nr.10 (2008–2009) lagt til grunn for bestemmelsen, fremfor ikke-finansiell informasjon (Prop. 48 L (2012-2013), s. 21). Av stortingsmeldingen fremgår det: “På norsk brukes uttrykket næringslivets samfunnsansvar mens man på engelsk opererer med betegnelsen Corporate Social Responsibility (CSR) eller Corporate Responsibility (CR). Kjernen i begrepet er hvilket ansvar bedrifter bør påta seg for mennesker, samfunn og miljø som påvirkes av virksomheten,” (St.meld.nr. 10 (2008-2009), s. 7). Hvordan man forsto det utøvd, som del av forretningsstrategi eller mer som en risikohåndtering, varierte. Det er viktig å presisere at hele stortingsmeldingen handler nettopp om forståelsen av og definisjonen av samfunnsansvar, så det er ikke et entydig eller enkelt begrep (St.meld.nr. 10 (2008-2009), s.

7). Det er også grunn til å tro at hva man legger i begrepet kan ha utviklet seg i takt med informasjonsbehovet innenfor dette tema. Ved Prop. 48 L (2012-2013) ble det presisert at man primært ønsket rapportering om det samfunnsansvar som var utøvd på frivillig basis. Akkurat ordbruken «frivillig basis» uteble i lovgivningen, ettersom man har en rekke plikter som også knytter seg til samfunnsansvar ifm. korrupsjon, HMS osv. (Prop. 48 L (2012-2013), s. 21). Bakgrunnen for proposisjonen er nettopp stortingsmeldingen som nevnt ovenfor, og det kommer frem av proposisjonen at stortingsmeldingen drøftet “blant annet bedrifters ansvar for å påvirke samfunnsutviklingen utover lønnsom verdiskaping” (Prop. 48 L (2012-2013), s. 6). Beskrivelsene om samfunnsansvar bærer preg av at vesentlighet i denne forbindelse er virksomhetens påvirkning på eksterne faktorer, og at samfunnsansvar er et begrep som ikke direkte har sammenheng med verdiskaping.

Definisjonene av ikke-finansiell informasjon eller ikke-finansiell rapportering er varierte og mange blant standardsettere og lovgivere. Dessuten brukes ofte ikke begrepet direkte, men samfunnsansvar (CSR) og andre underliggende begrep av ikke-finansielt. Manglende konvergens er spesielt i tilknytning til begrepet integrert rapportering. Med andre ord er bruk av begrepet samfunnsansvar passende i forbindelse med ikke-finansiell informasjon etter NFRD, selv om det nok kan diskuteres om det er korrekt. Ettersom ikke-finansiell rapportering er omdiskutert og sjeldent distinkt definert utover at det dreier seg om informasjon som ikke direkte er finansiell, er det en passende inkorporering av direktivenes krav i norsk lov under det som er redegjørelse om samfunnsansvar (Stolowy & Paugam, 2018, s. 526-527).

I oppgaven benyttes begrepet «bærekraftsrapportering», også om det som gjelder ikke-finansiell rapportering og rapportering om samfunnsansvar. Dette for å sørge for konsistens, og ettersom bærekraft er en utvidelse av ikke-finansiell og samfunnsansvar. Dessuten innebærer begrepet bærekraftsrapportering alle former for rapportering av bærekraftshensyn, som følge av ulike initiativ. Hvor det er relevant nevnes også bestemmelsen som er gjeldende.

1.3.5 Finansmarkedsdeltaker og finansrådgiver

To typer markedsdeltakere er i hovedsak i dag lovpålagt å rapportere bærekraftsinformasjon. Definisjonene fra Offentliggjøringsforordningen ((EU) 2019/2088) inkluderes derfor her. Artikkel 2 definerer finansmarkedsdeltaker i nr. 1 og finansrådgiver i nr. 11. En finansmarkedsdeltaker er følgende:

- a) et forsikringsforetak som tilbyr et forsikringsbasert investeringsprodukt,
- b) et verdipapirforetak som yter porteføljeforvaltning,
- c) et tjenestepensjonsforetak
- d) en produsent av et pensjonsprodukt,
- e) en forvalter av et alternativt investeringsfond (AIF-forvalter)
- f) en yter av felleseuropeiske individuelle pensjonsprodukter (PEPP),
- g) en forvalter av et kvalifisert venturekapitalfond registrert i samsvar med artikkel 14 i forordning (EU) nr. 345/2013,
- h) en forvalter av et kvalifisert fond for sosialt entreprenørskap registrert i samsvar med artikkel 15 i forordning (EU) nr. 346/2013,
- i) et forvaltningsselskap for en innretning for kollektiv investering i omsettelige verdipapirer (forvaltningsselskap for UCITS-fond), eller
- j) en kredittinstitusjon som yter porteføljeforvaltning

En finansrådgiver er følgende

- a) en forsikringsformidler som yter forsikringsrådgivning med hensyn til forsikringsbaserte investeringsprodukter,
- b) et forsikringsforetak som yter forsikringsrådgivning med hensyn til forsikringsbaserte investeringsprodukter,
- c) en kredittinstitusjon som yter investeringsrådgivning,
- d) et verdipapirforetak som yter investeringsrådgivning,
- e) et verdipapirforetak som yter investeringsrådgivning,
- f) en AIF-forvalter som yter investeringsrådgivning i samsvar med artikkel 6 nr. 4 bokstav b) i direktiv 2011/61/EU, eller
- g) et forvaltningsselskap for UCITS-fond som yter investeringsrådgivning i samsvar med artikkel 6 nr. 3 bokstav b) i) i direktiv 2009/65/EF

1.3.6 European Single Electronic Format (ESEF)

European Single Electronic Format, heretter ESEF, er et elektronisk rapporteringsformat for børsnoterte selskap på regulerte marked i EU hvis formål er å harmonisere rapporteringspliktig informasjon. Formatet er obligatorisk for årsrapporter, fra og med 01.januar 2021, og lovfestet i Norge ved Verdipapirhandelloven, 1997, § 5-5 (8) 1.pkt. Årsrapporten må utarbeides på XHTML-format, og merkes i henhold til ESEF-taksonomi som oppdateres årlig og publiseres av European Securities and Markets Authority (ESMA)

(Finanstilsynet, 2021). Et sentralt formål i CSRD er påkrevd digital merking av bærekraftsinformasjon for bedre tilgjengelighet og sammenlignbarhet. Direktivforslaget indikerer at man vil bruke ESEF til dette formålet, ettersom det allerede er introdusert (COM/2021/189 final, s. 7).

1.3.7 European Single Access Point (ESAP)

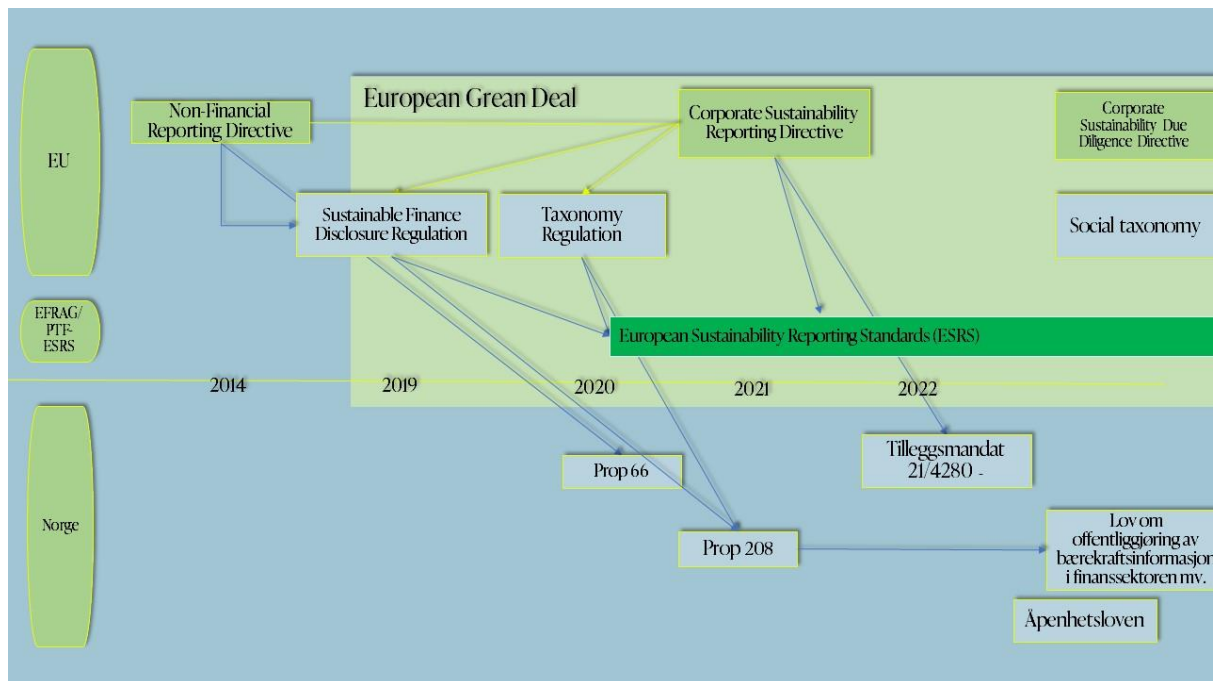
ESAP ble foreslått av Europakommisjonen 25.november 2021 og går ut på, som navnet indikerer, et felles europeisk adgangspunkt for finansiell- og bærekraftsinformasjon. Dataområdet vil gi en spesiell mulighet for selskap til å bli synlig, og dermed innhente mer kapital, og samtidig gjøre informasjon lettere tilgjengelig for investorer (Stiftelsen Lovdata, u.å.c). Initiativet er i tråd med European Green Deal (se kap. 2.3.1) og er første av seksten punkt i handlingsplanen for kapitalmarkedsunionen, med formål om å fremme europeiske kapitalmarkeder (Advokatfirmaet BAHR AS, 2021).

1.3.8 UN Global Compact

UN Global Compact er FNs organisasjon for bærekraftig næringsliv. Organisasjonen har over 12 000 medlemsbedrifter globalt, og er verdens største bedriftsinitiativ for bærekraft. Medlemmer forplikter seg til å følge og rapportere på FNs 10 prinsipper for ansvarlig næringsliv, og FNs bærekraftsmål (kap. 2.1.2) står sentralt. UN Global Compact bistår medlemmene i å skape og finne nye løsninger og muligheter knyttet til bærekraftsmålene. Dette går i hovedsak ut på nettverk og løsningsplattformer, samt seminar og kurs som medlemmene kan gjøre seg bruk av (UN Global Compact Norge, u.å.).

2. Teori og relevans

CSRD bygger på en rekke andre rettsakter og initiativ. I det følgende forklares de ulike faktorene og teoriene som danner rammen og bakgrunnen for CSRD, samt relevans i dagens regulering og bærekraftsrapportering. *Figur 1* viser oversikten over de mest relevante rettsaktene og sammenhengene.

Figur 1: Utarbeidet oversikt over sammenheng mellom sentrale rettsakter og initiativ i EU og Norge.

2.1 Sentrale bærekraftsinitiativ

2.1.1 Parisavtalen

12. desember 2015 ble Parisavtalen vedtatt, avtalen som skal sørge for at verdens land klarer å begrense klimaendringene. Hovedmomentene i avtalen er at den skal gjelde alle land, begrense århundrets temperaturstigning til maks 2, helst 1,5 grad, landene skal ha en plan for gjennomføring, rike land må betale, mindre rike kan betale og alle land må tilpasse seg klimaendringene (FN-sambandet, 2020). Avtalen er den første globale juridisk bindende avtalen av sitt slag, med nærmere 190 parter. I EU ble avtalen formelt signert 5. oktober 2016 (Europakommisjonen, u.å.b).

Senter for klimaforskning, Cicero, skrev en artikkel publisert i 2015 om vedtakene i Paris-avtalen. Den påpeker at 1,5 gradsmålet er mer et ønskemål, og ikke mulig å oppnå basert på klimamålene landene sendte inn i forkant av avtalen. Det faktum at alle landene sendte inn nasjonale klimamål og skal sette nye utslippsbidrag hvert 5.år er derimot fremhevet som er svært positivt utviklingstrekk. Tilpasning er et av temaene det var større enighet rundt, for å styrke samfunnets robusthet og redusere sårbarhet for klimaendringer. Partene skal selv utvikle tiltak for å håndtere tap og skade som følger av klimaendringene, inkludert systemer for varsling, vurdering og håndtering av risiko, risikoforsikring og migrasjon og planlagt omlokalisering som følge av klimaendring. Finansieringen skal starte fra 100 milliarder dollar i året, det skal avtales et nytt nivå i 2025, og finansieringen skal balansere utslippskutt og klimatilpasning. Fra og med 2023 skal det hvert femte år komme en oppsummering av hvordan avtalen gjennomføres med fremdrift av partene i avtalen. Ved hver revisjon skal målene økes. En ekspertkomité opprettes for å hjelpe med gjennomføringen av avtalen, men den er såkalt ikke-fiendtlig og ikke-straffende (Arnslett, 2015).

Flere initiativ er sentrale for gjennomføring av Paris-avtalen, og EU har stått sentralt i utviklingen. Katowice-pakken ble vedtatt under FNs klimakonferanse i desember 2018, og setter generelle og detaljerte regler, prosedyrer og retningslinjer for å operasjonalisere Parisavtalen. Globale Climate Action Agenda (Europakommisjonen, u.å.c) er også et tiltak for å tilrettelegge for oppfyllelsen av klimaavtalen, hvor medlemmer er land, byer, regioner, selskap og andre. EU tar samlet grep om å gjennomføre Paris-avtalen, og var en av pådriverne for den. Ved avtalens inngåelse avtalte EU å redusere klimagassutslipp med 40 % innen 2030 (sammenliknet med 1990), som i 2020 økte til et mål på 55 % (Europakommisjonen, u.å.b).

2.1.2 FNs bærekraftsmål

FNs bærekraftsmål som “verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030,” (FN-sambandet, 2022) er sentral for utviklingen av bærekrafts- rammeverk og standarder. Formålet med CSRD og andre bærekraftsinitiativ i EU har utgangspunkt i FNs bærekraftsmål, Parisavtalen og EGD.

Figur 2: Fra «FNs bærekraftsmål,» 2021, av FN-sambandet. (<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/last-ned-grafikk>). © FN-sambandet 2020.

2.1.3 European Green Deal (EGD)

EGD ble presentert 11. desember 2019, og beskrevet av Europaparlamentets president Ursula von der Leyen som: “(...) our new growth strategy - for a growth that gives back more than it takes away” (Europakommisjonen, u.å.a, avsnitt 2). Med mål om å bli det første klimanøytrale kontinentet innen 2050 er planen et veikart for å oppnå en bærekraftig økonomi i EU, ved å sette klima- og miljøutfordringer og muligheter på agendaen. EGD skal bidra til en moderne, ressurseffektiv og konkurransedyktig økonomi ved å oppnå de overordnede målene: ingen netto utslipp av klimagasser innen 2050, økonomisk vekst som ikke er sammenkoblet med ressursbruk, samt at ingen person eller plass etterlates. Forslag som fremlegges som del av EGD skal være evidensbaserte, og utarbeides med bred konsultasjon (Europakommisjonen, 2019).

I juli 2021 ble planen for å oppnå målene som er satt for 2030 presentert. Blant målene der er å lede den “tredje industrielle revolusjon”, gjøre bærekraftig transport tilgjengelig for alle, og oppnå et renere energisystem. På de ulike feltene er det nedsatt konkrete delmål og muligheter som følger av å sikte mot målene. Blant annet fremsettes det mulige 160 000 nye grønne arbeidsplasser i byggsektoren innen 2030 (Europakommisjonen, 2021b).

2.1.4 Sustainable Finance Action Plan

Finans er sentralt for vekst ettersom det danner grunnlaget for økonomisk aktivitet, som igjen utgjør grunnlaget for arbeidsplasser og vekst (COM/2021/189 final, s. 2). Sustainable Finance Action Plan (COM/2018/97 final) ble introdusert av Europakommisjonen i 2018, på bakgrunn av Paris-avtalen og FNs bærekraftsmål. Bærekraftig finans vil si å hensynta bærekraftselementer ved investeringsbeslutninger. Kommisjonen presiserte nødvendigheten av planen for å anerkjenne at å ta hensyn til bærekraft er økonomisk fornuftig og ikke nødvendigvis ulønnsomt, selv om effektene gjerne har lengre tidshorisont (Europakommisjonen, 2018, s. 2). Oppsummert defineres formålet med planen som:

- «1. Fokusere kapital mot bærekraftig investering for å oppnå bærekraftig og inklusiv vekst.
 2. Administrere finansiell risiko som stammer fra klimaendringer, ressursuttømming, miljødelegger og sosiale problemer.
 3. Oppmuntre til transparens og langsiktig fokus i finansiell og økonomisk aktivitet,»
- (Europakommisjonen, 2018, s. 2).

For å oppnå målene i EGD kreves det, og vil fremdeles kreve, økt investering. I 2019 var det estimert at årlig investering måtte øke med €260 milliarder for å oppnå 2030-målene satt for klima og energi (Europakommisjonen, 2019), og det er ikke grunn til å tro at dette behovet er redusert, men heller økt siden 2019 om man ser på FNs siste klimarapport (Havstam, 2022). Sustainable Finance Action Plan er blant tiltakene som underbygger behovet for CSRD: bedre data som muliggjør transparens, sammenlignbarhet og styrking av relasjonen mellom foretak og samfunnet ved ansvarliggjøring av foretak for deres innvirkning på samfunnet og planeten (COM/2021/189 final, s. 2).

2.2 Sammenheng og utgangspunkt, lov og rettsakter

2.2.1 Non-Financial Reporting Directive (NFRD)

Gjeldende krav til bærekraftsrapportering fremgår av NFRD (2014/95/EU) i EU, og Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. (2021), som er et endringsdirektiv til Regnskapsdirektivet (2013/34/EU). NFRD gjelder omtrent 11 700 selskap innenfor EU og hovedsakelig finanssektoren: børsnoterte, banker, forsikringselskap og andre

utpekte selskap av offentlig interesse. Rammeverket går blant annet ut på at selskapene må offentliggjøre informasjon knyttet til miljøhensyn, sosiale hensyn og behandling av ansatte, hensyn til menneskerettigheter, anti-korrupsjon og mangfold i styrer (Europakommisjonen, u.å.d). Rapporteringskravene i NFRD introduserte både innsiden-ut og utsiden-inn perspektiv, også kalt dobbel vesentlighet (COM/2021/189 final, s. 1), som diskuteres videre i kapittel 4.1. NFRD, sammen med regnskapsdirektivet, er gjennomført i Norge i Regnskapsloven (1998) og Verdipapirhandelloven (2007) gjennom proposisjon til Stortinget av 18. desember 2020, Prop. 66 LS. Av proposisjonen fremgår det at hovedformålet er å øke transparens i markedet, gjennom blant annet offentliggjøring av årsrapport og halvårsrapport. Informasjon skal også være lett tilgjengelig innenfor EØS (Prop. 66 LS (2020-2021), s. 5). Proposisjonen ble vedtatt 13. april 2021 i Stortinget ved Lov om endringer i verdipapirhandelloven og regnskapsloven mv., og trådte i kraft 1. juli 2021 (Stortinget, 2021a).

I forbindelse med NFRD publiserte Europakommisjonen i 2017 et sett retningslinjer for rapportering, som ble utvidet i 2019 med klima-spesifikk relevans. Retningslinjene er ikke bindende (COM/2021/189 final, s. 1). Disse retningslinjene ble utarbeidet og publisert som følge av EUs handlingsplan for finansiering av bærekraftig vekst, blant annet for å utfylle behovet for rapportering ved initiativ som da var under arbeid, som Offentliggjøringsforordningen ((EU) 2019/2088) og Taksonomien ((EU) 2020/852) (Den Europæiske Unions Tidende 2019/C 209/02).

2.2.2 Offentliggjøringsforordningen og taksonomien

Offentliggjøringsforordningen ((EU) 2019/2088) og taksonomien ((EU) 2020/852) har sine røtter i Paris-avtalen og EGD og er en del av omstillingen til en lavutslipps-økonomi (Prop. 208 LS (2020-2021), s. 8). Reguleringene blir gjennomført ved ny Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren ved at Prop. 208 LS ble godkjent og vedtatt den 14. desember 2021. Dato for ikrafttredelse er ikke satt, ettersom man avventer innlemmelse i EØS-avtalen nå i første halvdel av 2022 (Stortinget, 2021b; Finansdepartementet, 2021). Begge forordninger er tett knyttet til og samhandler med CSRD (Nordic Sustainability, 2021, 07:04).

Offentliggjøringsforordningen omhandler offentliggjøring av bærekraftsinformasjon for finanssektoren. Offentliggjøring er nødvendig som følge av økt etterspørsel etter bærekraftige investeringer, og forordningen har som formål å styrke investorbeskyttelsen og forbedre

informasjon om hvordan bærekraft er hensyntatt i investeringsbeslutninger (Prop. 208 LS (2020-2021), s. 5-6).

Taksonomien er et rammeverk for bærekraftige økonomiske aktiviteter, investeringer. Den skal bidra til å redusere risiko for grønnvasking, og øke sammenlignbarhet mellom enheter ved en felles forståelse av hvilke aktiviteter som kan anses som bærekraftige. Ved markedsføring av et finansielt produkt som bærekraftig må man offentliggjøre informasjon som følger av taksonomien, blant annet hvordan og i hvilken grad taksonomien er brukt i vurderingen av hvorvidt aktiviteten er bærekraftig eller ikke (Prop. 208 LS (2020-2021), s. 5-6). Taksonomien skal være med i grunnlaget for utarbeidelse av standarder etter CSRD (Prop. 208 LS (2020-2021), s. 9). Esben Lanthén fra Nordic Sustainability forklarer taksonomiens hovedtrekk, eller hovedskift, i tre punkt. Det første går ut på at det defineres hvordan “ingen skade” og “positivt bidrag” ser ut. Andre punkt går ut på hvordan klassifiseringen skal knyttes til del av inntekt, slik at man synliggjør hvor mye av hele virksomheten som faktisk klassifiseres som grønn aktivitet. Siste punkt går ut på at det kommer stadig større grad av tekniske krav, som øker terskelen for hva som er på linje med taksonomien (Nordic Sustainability, 2021, 40:37).

2.3 Introduksjon av Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)

CSRD er et kombinert resultat av at Europakommisjonen forpliktet seg til å revidere NFRD som en del av EGD, og ønske fra Europaparlamentet og Europarådet om å utvide omfanget av bærekraftsrapportering. Som tidligere nevnt i forbindelse med innføring av ovennevnte direktiv og reguleringer, spiller finansmarkedet en viktig rolle i utviklingen mot en lavutslipps-økonomi. NFRD og medfølgende retningslinjer hadde ikke bidratt nok til å oppnå den grad av ansvarliggjøring og transparens for selskap som var ønskelig. Europaparlamentet ønsket blant annet utvidet omfang av selskap, rapporteringsstandarder og at selskapene pliktede til å rapportere etter NFRD skulle være revisjonspliktige også for ikke-finansiell informasjon (COM/2021/189 final, s. 2).

Flere faktorer kan sies å være utløsende for ønsket om utvidet bærekraftsrapportering. For det første ser man at behov for bærekraftsinformasjon har økt signifikant de siste årene. Det kommer av økt bevissthet blant investorer, økt marked for investeringsprodukter som direkte

søker å bidra til gitte bærekraftsmål, behovet for informasjon for å oppfylle kravene i taksonomien, Offentliggjøringsforordningen og flere reguleringer, og ganske nylig for å løse utfordringer i markedet grunnet COVID-19. Den gjeldende lovfestede rapporteringen er ikke tilstrekkelig ettersom selskap ofte ikke rapporterer riktig og tilstrekkelig pålitelig informasjon. Det brede utvalget av private aktørers bærekraftsstandarder fører også til forvirring og lite sammenlignbarhet mellom selskapene (COM/2021/189 final, s. 2-3).

For å utnytte potensialet i EUs marked bedre mot et fullt ut bærekraftig og inklusivt økonomisk og finansielt system, i samsvar med EGD og FNs bærekraftsmål, er formålet ved CSRD å forbedre bærekraftsrapportering til lavest mulig kostnad. I dette inngår informasjon om risiko for selskapene som følge av utfordringer knyttet til bærekraft, samt avtrykket selskapet har for mennesker og miljøet. Informasjonen skal være **pålitelig, sammenlignbar og lett tilgjengelig** ved digitale hjelpemidler, for alle brukere som ønsker den (COM/2021/189 final, s. 3).

Hovedtrekk ved endringene fra NFRD til CSRD er følgende, direkte hentet fra direktivforslaget:

- utvide **omfanget** av rapporteringskrav til flere selskap, inkludert alle store foretak og børsnoterte foretak(unntatt børsnoterte mikro-foretak)
- kreve **attestasjon** av bærekraftsinformasjon
- **spesifisere** i større grad hvilken informasjon som skal rapporteres, og kreve rapportering i henhold til obligatoriske EU **bærekraftsstandarder**
- sikre at all informasjon publiseres som del av selskapenes ledelsesrapporter og **publiseres i digitalt, maskinleselig format** (egne uthevinger, COM/2021/189 final, s. 5)

Direktivet endrer fire eksisterende EU-rettsakter. Regnskapsdirektivet endres for å inkludere bærekraftsrapportering, omfang av innhold og hvem som skal rapportere. Revisjonsdirektivet og revisjonsforordningen endres for å inkludere revisjon av bærekraftsinformasjon. I tillegg endres rapporteringsdirektivet for å utvide omfanget av rapporteringskrav for selskaper notert på børs, og for å tydeliggjøre tilsynsregime for bærekraftsrapportering fra disse selskapene (COM/2021/189 final, s. 4).

I oppgavens kapittel 5 gjennomgås endringene systematisk, og sammenlignes med gjeldende rapporteringskrav i Norge og eventuelt andre faktorer som vil være nye for de som ikke

tidligere har vært rapporteringspliktige etter NFRD, Offentliggjøringsforordningen og taksonomien.

2.4 Bærekraftstandarder og samordning internasjonalt

2.4.1 European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG)

En sentral endring som følger av CSRD er introduksjon av felles standarder for bærekraftsrapportering i EU, som EFRAG har ansvar for å utvikle. 25. juni 2020 ble EFRAG bedt om å gjøre forberedende arbeid for mulig felles standarder for ikke-finansiell rapportering i henhold til NFRD (AB//mp Ares(2020) S_3738002). De ble også bedt om å vurdere eventuelle organisatoriske endringer som ble nødvendig om EFRAG ble utpekt til å utarbeide standardene (AB//mp Ares(2020) S_3738534). Resultatet ble rapporten *Proposals for a relevant and dynamic EU sustainability reporting standard-setting*, levert av arbeidsgruppen Project Task Force on preparatory work for the elaboration of possible EU Non-Financial Reporting Standards, heretter PTF-NFRS, til Europakommisjonen den 28.februar 2021. Rapporten omtales som et veikart til et omfattende sett bærekraftstandarder (EFRAG, u.å.a). For en tilstrekkelig prosess knyttet til utarbeidelsen av standardene ble en rapport for potensielt nødvendige endringer i struktur og finansiering av EFRAG utarbeidet under styrets daværende president Jean-Paul Gauzès (Gauzès, 2021). De to rapportene ble publisert i mars 2021, og EFRAG hadde dermed gjort forarbeidet for å ta ansvar for utvikling av bærekraftsstandarder innen CSRD ble publisert i april 2021. Allerede i mai 2021, ble EFRAG oppfordret til å sette i gang nødvendige endringer i struktur, samt tekniske arbeidsmetoder for å begynne arbeidet. Standardene skal etter CSRD vedtas av Europakommisjonen gjennom delegerte rettsakter. Fristene for implementering av standardsett som fremgår av CSRD, er i første omgang oktober 2022, og et sett nr. 2 i slutten av 2023 (COM/2021/189 final, s. 35). At EFRAG så tidlig som mulig kom i gang med arbeidet er derfor essensielt for å nå fristene, og første utkast fra EFRAG skulle være klart den 15.juni 2022 (McGuinness, 2021), men ble publisert til høring den 29.april 2022 (EFRAG PTF-ESRS, 2022a).

Tidligere PTF-NFRS, nå PTF-ESRS, hvor NFRS er endret til European Sustainability Reporting Standards, arbeider med standardene frem til EFRAGs struktur for bærekraftsrapportering kommer på plass (EFRAG PTF-ESRS, 2022a). Arbeidsgruppen er en

sammensatt gruppe fra 13 ulike land, med relevant bakgrunn. Ekspertgrupper kalt EWG (Expert Working Groups) med ekspertise på ulike bærekraftsområder skal gjennomgå, gi tilbakemelding og, hvis nødvendig, bidra til utarbeidelsen av standardene. En EWG er sammensatt av kandidater med høy kompetanse og erfaring, med fokus på balanse av ulike kjønn, nasjonaliteter og bakgrunn (EFRAG, u.å.b) og gruppene ble publisert først 5.november 2021 (EFRAG, 2021). De startet arbeidet i desember 2021 (EFRAG, u.å.b), og European Sustainability Reporting Standards (ESRS) ble sendt på høring 29.april 2022 (EFRAG PTF-ESRS, 2022a).

2.4.2 Status samarbeid med internasjonale aktører

Sentralt for direktivet og utvikling av standarder er at det skal bygge på eksisterende internasjonale initiativer og bidra til dem (COM/2021/189 final, s. 4). Det er også i tråd med hva PTF-NFRS kom frem til i sin rapport (EFRAG PTF-NSRS, 2021). I desember 2020 og mars 2021 holdt EFRAG møter med ledende internasjonale standardsettere og initiativtakere (EFRAG, u.å.b). Formålet for flere av standardsetterne er å bidra til internasjonal harmonisering og konvergens, noe Europakommisjonen støtter. Videre støtter den initiativer som ønsker å utvikle en felles grunn for rapportering av bærekraftsinformasjon internasjonalt, som bygger på arbeidet gjort av PTF-ESRS (COM/2021/189 final, s. 4). Global Reporting Initiative (GRI), Shift og WICI er foreløpig organisasjonene som skriftlig har samarbeidsavtaler med EFRAG (EFRAG, u.å.b). EFRAG var også til stede på COP26, og deltok i diskusjon om status for bærekraftsrapportering i EU. Der så man på EFRAGs arbeid i sammenheng med sentrale internasjonale initiativer, blant annet International Financial Reporting Standards (IFRS) sitt International Sustainability Standards Board (ISSB) og GRI (EUClimateAction, 2021).

GRI representant Judy Kuszewski, styreleder i Global Sustainability Standards Board (GSSB), fremhevet blant annet viktigheten av CSRD i henhold til å realisere deres visjon om en bærekraftig økonomi med et omfattende sett av standarder for bærekraftig og finansiell rapportering - på likevektig grunnlag (EUClimateAction, 2021, 20:50). GRI har over 20 år erfaring på feltet, og brukes av omtrent 10 000 organisasjoner (EUClimateAction, 2021, 21:24). Samarbeidet med GRI vil derfor både være en mulighet til å bygge på det som er erfart i praksis samtidig som man oppnår konvergens.

Michel Madelain representerte IFRSs initiativer og presiserte viktigheten han ser av å bygge på eksisterende initiativer og praksiser (EUClimateAction, 2021, 43:38), selv om fokus og vesentlighet ved ISSB-standardene blir noe annerledes enn CSRD, hovedsakelig basert på hvordan vesentlighet vurderes med tanke på interessenter (EUClimateAction, 2021, 45:40). Det fremgår at formålet med etablering av ISSB er standarder som tilfredsstillende informasjonsbehov for investorer og andre kapitalmarked-aktører om bærekraftsrelatert risiko og muligheter slik at de har best mulig beslutningsgrunnlag (IFRS Foundation, u.å.). Europakommisjonen fremhever etableringen av ISSB som et spesielt sentralt initiativ i forbindelse med CSRD (COM/2021/189 final, s. 4).

2.5 Status aktuelle rettsprosesser i EU og Norge

2.5.1 Europarådets standpunkt og forhandlingsmandat

Siste oppdatering i forbindelse med behandlingsprosessen av CSRD (Stiftelsen Lovdata, u.å.d) er at Europarådet vedtok sitt standpunkt til CSRD den 24.februar 2022 ved en pressemelding (Europarådet, 2022a). Av pressemeldingen fremgår det at direktivforslaget sammen med forhandlingsmandat, også kalt melding om foreløpig holdning (Foreløpig holdning 2021/0104(COD)) blir utgangspunkt for rådsformannskapetets videre diskusjoner med Europaparlamentet denne våren. En foreløpig holdning skal gi Europaparlamentet et inntrykk av Europarådets holdning til direktivforslaget. Disse brukes som regel i prosesser hvor man har behov for raskest mulig behandling og ønsker å komme til enighet ved første behandling (Europarådet, 2022b). Med andre ord kan forhandlingsmandatet gi et inntrykk av hvilken retning behandlingen i Europaparlamentet og Europarådet vil ta. I notatet fremkommer en rekke punkter som ble tatt opp i diskusjonene og endret i forslaget, som utgangspunkt for Europarådets holdninger. Eksempler på dette er utsettelse av frister for gjennomføring (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 8), og at flere av delegasjonene ønsket å ekskludere SMB fra reglene i sin helhet (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 4). I kapittel 4 hvor endringer som følge av CSRD diskuteres nevnes også Europarådets vurdering på spesifikke bestemmelser hvor det er relevant.

2.5.1 Tilleggsmandat, bærekraftsrapportering

I november 2021 utstedte Finansdepartementet et tilleggsmandat til Verdipapirlovutvalget i forbindelse med nye regler om bærekraftsrapportering. I mandatet bes utvalget utrede norsk

gjennomføring av ventede EØS-regler som følge av CSRD. Det innebærer en beskrivelse av dagens regulering av ikke-finansielle forhold, beskrivelse av direktivforslaget med foreslåtte krav om tilsyn, og å utarbeide utkast til regler som kan gjennomføre ventede EØS-regler som følger av direktivet slik det forventes å bli. Nødvendige tilpasninger i annet regelverk, samt administrative og økonomiske konsekvenser bes også utarbeidet. Forslaget utvalget lander på skal bygge på direktivet som blir vedtatt av Europaparlamentet og Europarådet. Som følge av tilknytning til annen ny lovgivning i forbindelse med bærekraftig aktivitet, skal utvalget vurdere forholdet mellom regelverkene. De skal fremme forslag om hvorvidt man ønsker å samle reglene i Lov om rapportering av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. eller om kravene skal inkorporeres i regnskapsloven slik det er i dag (Åvitsland & Østli, 2021, s. 2).

Utvalget skal også vurdere hvordan det kan gjøres enklest mulig å etterleve de nye reglene, uten at det går på bekostning av hensyn til brukerne og formålet med rapporteringen (Åvitsland & Østli, 2021, s. 2). Videre skal det vurderes om det er behov for nasjonale digitale løsninger, utvikling eller etablering, foruten de som skal etableres for EU. I forbindelse med det skal man hensynta EFRAGs arbeid med standardene som skal utfylle direktivet. Innspill fra aktører som vil bli omfattet skal også innhentes, herunder små- og mellomstore foretak som etter direktivet blir rapporteringspliktige fra og med regnskapsåret 2026 (Åvitsland & Østli, 2021, s. 3).

Utredningen skulle foreligge Finansdepartementet innen 20.mai 2022 med mindre behandlingen av CSRD i EU ikke ble ferdig til planlagt tid (Åvitsland & Østli, 2021, s. 3). Per 31.mai 2022 er det ikke noen utredning tilgjengelig, men arbeidet vil antakelig publiseres som oppdatering på Regjeringen.no om Verdipapirlovutvalget (Finansdepartementet, u.å.).

2.5.2 Sosial taksonomi

En rapport om arbeidet med en sosial taksonomi ble publisert 28.februar 2022. Som utgangspunkt for den pekes det på at taksonomien fra 2020 som klassifiseringssystem hovedsakelig fokuserer på miljø og klimamessig bærekraft, og at det som har med bedriftsstyring og sosiale hensyn mer er trekk enn objekt ved det vedtatte regelverket. Artikkel 18 er hovedsakelig det som gjelder av sosiale hensyn i den gjeldende taksonomien ((EU) 2020/852). Den inkluderer minimumskrav til retningslinjer selskaper må følge for at en aktivitet skal være bærekraftig, og inkluderer blant annet at menneskerettighetene må følges. I Europa er fattigdom en av de sosiale utfordringene som må imøtekommes for å oppnå EGD

og FNs bærekraftsmål, samt behov for investering i kompetanse og kommunikasjonsteknologi i små og medium store selskap. Dette underbygger behovet for at sosial bærekraft også settes på agendaen og kan klassifiseres. Rapporten representerer ikke et endelig syn på hva som vil være formålet med en sosial taksonomi, men sier noe om hvor arbeidet står og hva man kan forvente (Platform on Sustainable Finance, 2022, s. 10-11).

Mandatet rapporten svarer til var todelt. Første del var å utrede om man kunne utvide taksonomien til å inkludere sosiale objektiver. Andre del innebar to deler med tanke på såkalte minimum sikkerheter. Det ene gikk ut på å rådgi Europakommisjonen på hvordan dagens artikkel 18 skulle fungere i praksis, og den andre på behovet for eventuelt å supplere kravene som følger av artikkel 18. I prosessen har det fremkommet bekymringer om at sosiale aspekter allerede hensyntas i EU-lovgivning og at en sosial taksonomi ville utgjøre en for stor byrde på selskapene, spesielt små. Rapporten begrunner behovet for klassifisering av sosiale investeringer i et todelt argument. Høy etterspørsel etter sosiale obligasjoner viser at investorer ser sosiale investeringer som en mulighet. Samtidig ser også investorer risikoen for å forsømme sosiale aspekt, ved at man da vil kunne forbindes med menneskerettighetsbrudd (Platform on Sustainable Finance, 2022, s. 6). En sosial taksonomi bør skille mellom iboende sosiale fordeler, og tilleggsfordeler som direkte bidrar til å realisere menneskerettighetene. Foreløpig foreslås den sosiale taksonomien å inneholde tre mål basert på tre grupper interessenter. Interessentgruppene er egen arbeidsstyrke (inkludert verdikjeden), sluttbrukere/forbrukere og berørte lokalsamfunn. Målene er: anstendig arbeid for arbeiderne, tilstrekkelig levestandard og velvære for sluttbrukere og inkluderende og bærekraftige lokalsamfunn. Generelt ønsker man en sosial taksonomi som er tilnærmet og lik strukturelt den gjeldende taksonomien om miljø og klimahensyn (Platform on Sustainable Finance, 2022, s. 7-8). Arbeidet er langt fra ferdig, men rapporten kan gi innsikt i hvilke rammer man arbeider i, samt hva som er veien videre. Det innebærer blant annet forslag om å utføre en studie av påvirkningen en sosial taksonomi kan ha ved bruk av ulike applikasjoner og design (Platform on Sustainable Finance, 2022, s. 79).

2.5.3 Forslag til rammeverk for bærekraftig bedriftsstyring

Sustainable Corporate Governance (SCG) initiativet, eller «bærekraftig bedriftsstyringsinitiativet» på norsk, har som målsetting å forbedre EUs lovverk på selskapslov og selskapsstyring. SCG initiativet kan overlappes med det som utredes til å bli en sosial taksonomi, spesielt med tanke på menneskerettigheter. Likevel skiller de to seg fra

hverandre ved at fokuset i en taksonomi vil være på aktiviteter, og SCG initiativet fokuserer på selskaper (Platform on Sustainable Finance, 2022, s. 18).

I sentrum av SCG er forslag til direktiv for bærekraftig bedriftsstyring. Det ble fremlagt av Europakommisjonen 23. februar 2022 og fokuserer på selskapers plikt til selskapsgjennomgang, dets påvirkning på menneskerettigheter, inkludert arbeideres rettigheter, helse, klima og miljøet. Målet med forslaget er å forebygge, begrense og gjøre regnskap for mulig uheldig bærekraftspåvirkning på grunnlag av FNs bærekraftsmål og OECDs retningslinjer (Platform on Sustainable Finance, 2022, s. 18). Forslaget var ute til høring frem til 23.mai 2022 (Europakommisjonen, 2022e).

2.5.4 Åpenhetsloven

Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold, kort Åpenhetsloven (LOV-2021-06-18-99), trer i kraft 01.juli 2022. Loven har i henhold til § 1 til formål å “fremme virksomheters respekt for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold i forbindelse med produksjon av varer og levering av tjenester, og sikre allmennheten tilgang til informasjon om hvordan virksomheter håndterer negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold,” (LOV-2021-06-18-99, § 1). Virksomheter som omfattes er store virksomheter etter regnskapslovens § 1-5, og sentralt i loven er blant annet plikt til å utføre og redegjøre for aktsomhetsvurderinger, rett til informasjon og behandling av informasjonskrav, se §§ 4-7.

Loven ble foreslått av Barne- og familiedepartementet i Prop. 150 L (2020-2021), på bakgrunn av Etikkinformasjonsutvalgets rapport *Åpenhet om leverandørkjeder* (Etikkinformasjonsutvalget, 2019), Departementets vurdering gikk ut på å imøtekomme brukeres informasjonsbehov om hvordan produkter og tjenester er produsert, samt for at virksomheter kan bidra positivt ved å skape verdier, arbeidsplasser og samfunnsnyttige produkter og tjenester. Mangel på åpenhet har gjort det vanskelig for interessenter som forbrukere, media og organisasjoner å få opplysninger om disse forholdene, også hvor leverandørkjeder er globale (Prop. 150 L (2020-2021)).

Loven kan antakelig overlappe med hensyn både i CSRD og en eventuell sosial taksonomi, men vurdering av dette hører ikke direkte inn under oppgavens problemstilling.

2.6 Dobbel vesentlighet

Europakommisjonen var første aktør til formelt å beskrive dobbel vesentlighet i sammenheng med bærekraftsrapportering (Adams et al, 2021, s. 2), og begrepet er viktig å forstå for vurdering av ulike initiativ og ikke minst formålet for og effekten av CSRD. Konseptet går ut på at vesentlighet har to retninger, eller perspektiv, også kalt innsiden-ut og utsiden-inn perspektiv. I bærekraftssammenheng vil det si at man rapporterer både om effekter av bærekraft for foretaket internt, og foretakets påvirkning på folk og miljø utenfor foretaket (COM/2021/189 final, s. 1). Legitimitetsteori kan ses i sammenheng med og underbygge behovet for dobbel vesentlighet, og er et begrep som brukes utstrakt i bærekraftssammenheng. Begrepet tar utgangspunkt i "(...) politisk økonomiteori og aksepterer derfor at en organisasjon er en del av et bredere sosialt system, et system hvor organisasjonen både påvirker, og blir påvirket av, samfunnet den opererer i," (Deegan, 2006, s. 161). Deegan peker også på hvordan organisatorisk legitimering er en ressurs en organisasjon er avhengig av for å overleve. Suchman (1995, s. 574) beskriver legitimitet som "en generalisert oppfatning eller antakelse om at et foretaks handlinger er ønskelig, riktige, eller passende innenfor et sosialt konstruert system av normer, verdier, tro, og definisjoner".

I forbindelse med et dialogmøte i 2021, forberedte GRI en rapport om hvordan prinsippet er implementert i bærekraftsrapportering, og hvilke fordeler og ulemper som følger (Adams et al, 2021, s. 2). Punkt 1., 3., 8., 11. og 12 ved oppsummering av funn er spesielt interessante i sammenheng med CSRD. Rapporten presenterer blant annet funn som: identifikasjon av aktiviteter finansielt vesentlige er ikke fullstendig dersom man ikke har hensyntatt eller identifisert effekt på bærekraftig utvikling, identifikasjon og at rapportering av bærekraftsinformasjon forbedrer finansiell prestasjon. Rapporten presenterer også at mangel på krav til rapportering, og til prosessen rundt vurdering av bærekraftig vesentlighet reduserer kvaliteten av rapportering, ved at rapporteringen kan være misvisende og ufullstendig (Adams et al, 2021, s. 4). Dette understreker behovet for uniforme krav til rapportering av bærekraftsinformasjon, og til at vesentlighetsprinsippet må konkretiseres og beskrives.

2.7 Kvalitet bærekraftsrapportering og attestering

For at bærekraftsrapportering skal ha nytteverdi er det viktig at rapporteringen har en viss kvalitet. Kvalitetskrav som fremheves spesielt ved CSRD er pålitelighet, relevans og

sammenlignbarhet (COM/2021/189 final, s. 2). En masteroppgave skrevet av Marie Amalie Eidem Brandtzæg & Kristina Yuan Chao Håland (2021, s. II) fant at mange selskap har stort forbedringspotensiale på rapportering av bærekraft. Basert på dokumentanalyse av 50 selskapers bærekraftsrapportering fra 2019 i kombinasjon med fire dybdeintervju, fant de at kun 51 % hadde tilfredsstillende rapportering basert på valgte kvalitetsprinsipper. De fant også at kvaliteten på attesterte rapporter gjennomsnittlig var høyere enn for rapporter som ikke var attestert. I det følgende presenteres ulike kilder som diskuterer kvalitet i norske selskaps bærekraftsrapportering og attestering.

2.7.1 Utvikling bærekraftsrapportering, Deloitte AS

Deloitte AS har de siste fire årene rapportert om utviklingen av bærekraftsrapportering i de 50 største selskapene i Norge, basert på omsetning. Rapportering for 2020 ble fremlagt i august 2021, og har flere interessante funn. Blant annet gir rapporten en indikasjon på hvordan norske selskapers rapportering ligger an i forhold til det som blir pliktig etter CSRD (Deloitte AS, 2021, s. 8). Følgende sitat er spesielt interessant med tanke på behovet for et universelt og effektivt rammeverk for bærekraftsrapportering: “Gitt høyere fokus på bærekraft og klimarisiko i næringslivet ser vi at norske års- og bærekraftsrapporter blir mer omfangs- og innholdsrike. Dette skaper en forventning om økt kvalitet på rapportene. Likevel ser vi ingen endringer fra tidligere år,” (Deloitte AS, 2021, s. 11).

Virksomhetene ble vurdert opp mot integrert rapportering-rammeverket (IR-rammeverket) av Integrated Reporting Council, og Deloitte's IR Maturity Research Model er brukt. Rammeverket inneholder veiledende prinsipper og innholdselementer som bedriftene ble vurdert opp mot. Med andre ord er det status for integrert rapportering som måles. Integrert rapportering er definert som «konsis informasjon og kommunikasjon om hvordan organisasjonens strategi, styringsmodeller, finansielle og ikke-finansielle resultater og framtidsutsikter legger til rette for verdiskaping på kort, mellomlang og lang sikt,» (Deloitte AS, 2021, s. 8). Virksomhetene ble videre klassifisert i fire kategorier, basert på kriteriene i rammeverket. Rapporten for 2020 stilte større krav til nøytral og balansert presentasjon av informasjon, med større fokus/vekt på dobbel vesentlighet, enn tidligere år (Deloitte AS, 2021, s. 8). I rapporten brukes begrepet «ikke-finansiell informasjon» mest, men vurderingene gjort og kriteriene som er fremsatt tilsier at begrepet bærekraft også kunne vært brukt.

Oppsummert er funnene i rapporten at kvalitet på rapportering av bærekraftsinformasjon fra disse selskapene må heves for å oppfylle krav til rapportering, selv om antall og kvaliteten av rapporter som produseres i henhold til eksisterende initiativ og standarder har økt. Man så også utbredt bruk av tilnærmede kopier av tidligere års rapportering, og mangelfull integrasjon mot andre dokumenter og tall. Funnene kan oppsummeres i følgende 6 punkt, hvis inndeling også følger av rapporten (Deloitte AS, 2021, s. 5):

1. Sammenheng mellom fastsatte mål og hva som ble rapportert var uklar. Strategi og KPIer rapportert var ikke tilstrekkelig sammenhengende, og mange av selskapene opplyste ikke om strategiske målsettinger i rapporteringen.
2. Klimarapportering blir viktigere. Bruk av rammeverk på dette området hadde økt, og klimarisiko- og muligheter kobles i større grad opp mot verdiskapning.
3. Dobbel vesentlighet var underkommunisert i utvalget. Selskapene var dyktige til å beskrive eksterne omgivelser, og hos flere var det gode beskrivelser av foretakets evne til å skape verdi over tid. Likevel hadde rapporteringen hos flesteparten av utvalget et ensidig, sterkt eksternt fokus.
4. I noter var det få selskap som behandlet ikke-finansielle risiko, selv om dette, spesielt med tanke på klima og COVID-19, virkelig er en faktor som kan påvirke fremtidig verdiskapning.
5. Stadig flere attesterer bærekraftsinformasjon, men som følge av fremtidig økt krav til verifisering og attestasjonskrav, er det behov for økt rapporteringsnivå- og kvalitet. Dette på tross av en økning i tredjepartsvurderinger. Virksomheter som fikk sin rapportering attestert inneholdt mer nøytral, balansert og fullstendig informasjon.
6. Selskapene som gjorde seg bruk av rapporteringsrammeverk, som GRI, SASB eller veiledningen fra Euronext hadde klart høyere kvalitet på sin rapportering.

2.7.3 Noterte foretaks arbeid med bærekraftsrapportering, Finanstilsynet

Finanstilsynet presenterte 2.september 2020 en kartlegging av noterte foretaks arbeid med bærekraftsrapportering, hvilken informasjon som foretakene rapporterte og hvordan den ble presentert. Rapporten utgjorde grunnlag for Finanstilsynets videre tilsynsarbeid, og gir en oversikt over rapporteringspraksis på tidspunktet. God rapportering skal etter rapporten bidra

til at interessenter kan vurdere virksomhetens påvirkning eksternt, og hvordan bærekraft påvirker foretakenes risikovurderinger og beslutningsprosesser (Finanstilsynet, 2020, s. 2).

193 av 209 forespurte noterte foretak er med i utvalget, og kartleggingen har utgangspunkt i Regnskapsloven, 1998, § 3-3 c, samt EU-regler som på tidspunktet ikke hadde trådt i kraft (NFRD) (Finanstilsynet, 2020, s. 6-7) som i dag er tatt inn i loven ved Prop. 66 LS (2020-2021). Både forretningsmodell, bærekraftstrategi, risikovurdering, vesentlighet og KPI-er relatert til bærekraft er inkludert. Forhold knyttet til klimarisiko ble også spesielt vurdert (Finanstilsynet, 2020, s. 3). Undersøkelsen gjelder året 2019, og er basert på egenrapportering til Finanstilsynet. Med andre ord har selskapene selv rapportert informasjonen, og det er en mulig bias-faktor i resultatene (Finanstilsynet, 2020, s. 2).

Funnene i denne rapporten sammenfaller i stor grad med de gjort av Deloitte AS, selv om det er noen variasjoner, og ulike formuleringer. Bærekraftstrategi er forankret i styret og ledelsen i mange foretak. Vurdering knyttet til risiko og vesentlighet er det begrenset opplysninger om. Finansielle konsekvenser av risikoer knyttet til bærekraft og klimaendringer opplyses det sjeldent om, spesifikt er det få som tar hensyn til faktorene i forbindelse med verdsettelse av eiendeler og forpliktelser. Rapportering av klimarisiko er begrenset og i liten grad tallfestet (Finanstilsynet, 2020, s. 2).

Rapporten innebærer en rekke punkt basert på observasjonene Finanstilsynet gjorde, med noen implikasjoner på hvordan foretakene kan forbedre bærekraftsinformasjon. Flere av punktene blir krav etter CSRD, og underbygger også behovet for og relevansen av kravene i CSRD. Punktene er som følger:

- Informasjon bør gis samlet og konsistent, med klar kobling til finansiell informasjon.
 - For å sikre at informasjonen er lett tilgjengelig og sammenlignbar over tid.
- Det bør gis tilstrekkelig beskrivelse av foretakets forretningsmodell.
 - For å sikre god forståelse av foretakets verdiskapning.
- Opplysningene som gis bør være relevante og vesentlige.
 - For å sikre at informasjonen er nyttig for beslutningstakere.
- Resultatindikatorer som benyttes, bør være relevante og klart definerte.
 - For å sikre transparens og sammenlignbarhet.
- Informasjon som gis, bør gi balansert og fullstendig fremstilling.
 - For å unngå at fremstillingen er selektiv og villedende.

- Det bør gis informasjon om virksomhetens eksponering mot klimaendringer.
 - For at interessenter kan vurdere foretakets rolle i omstillingen til et lavutslippssamfunn, (Finanstilsynet, 2020, s. 4-5).

Ved spesifisering av punktene foreslås det blant annet å etablere og forklare relevante og tydelig definerte KPIer, og knytte dem mot fastsatte mål, følge anbefalinger fra TCFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures, u.å.), ta hensyn til klimarisiko ved verdsettelse av eiendeler, reflektere vesentlighet av både finansiell og miljømessig karakter og tydeliggjøre sammenheng mellom ikke-finansiell og finansiell informasjon (Finanstilsynet, 2020, s. 4-5).

2.7.4 “Hvordan vil du tjene penger i en verden som når klimamålene?”

Podkasten Topplinjen av Deloitte AS med episoden *Veien mot globale bærekraftstandarder med Martin Scancke* fra juni 2021 er også interessant med tanke på kvalitet på dagens bærekraftsrapportering. Martin Scancke er selvstendig konsulent og blant annet styreleder i Principles for Responsible Investment, et investorinitiativ i samarbeid med UNEP Finance initiative og UN Global Compact (Eriksen, 2021, 00:47; Scancke, u.å.) og Anne Jones er partner og leder av Deloittes CFO-program (Eriksen, 2021, 00:30). I samtalen omtales konkret taksonomien, men EUs bærekraftsinitiativ som helhet nevnes også. Podcasten ble holdt i juni 2021, og CSRD ble ikke nevnt konkret. Mye har skjedd i utviklingen på bærekraftsrapportering siden da, og noen av forutsetningene for uttalelsene kan ha endret seg. Likevel peker de på sentrale problemstillinger man sto overfor i 2021, og hvordan det norske markedet da lå an. Ettersom podcastens deltakere er knyttet tett opp mot mange av selskapene som kommer til å omfattes av CSRD kan derfor mye av innholdet være relevant for bærekraftsrapportering i Norge også i 2022.

Noen av utfordringene som tas opp, knyttet til at for eksempel taksonomien ikke direkte har til formål å forenkle bærekraftsrapportering (Eriksen, 2021, 08:30), adresserer CSRD og de følgende standardene. En sentral problemstilling som Scancke peker på er derimot at CSRD og EU-standardene ikke vil være globale (Eriksen, 2021, 08:52). Det vil påvirke selskapene som opererer internasjonalt og møter andre krav fra investorer og omgivelser utenfor EU.

Generelt om bærekraftsstandarder starter samtalen om at standardene har vokst frem for å imøtekomme et behov (Eriksen, 2021, 02:37), og at mange av initiativene dekker enkelte tema, men det er få som har et helhetlig perspektiv (Eriksen, 2021, 06:40). Mengden initiativ

og kompleksiteten rundt bærekraftsrapportering er et gjentakende tema i samtalen. Scancke påpeker at taksonomien kan være positiv, men med tanke på det blandede bildet av bærekraftsinitiativ at den vil skape mer forvirring og komplikasjoner. Spesielt fordi det ikke er globalt (Eriksen, 2021, 07:07). Han mener at to ting er sentrale for veien videre: standardisering, forhåpentlig ved IFRS sitt initiativ, og investorers påvirkningskraft. Ved IFRS sitt initiativ vil det gjelde globalt, og Anne Jones påpeker at IFRS har en “due process” som vil gi en god ramme. Scancke opplever at ved at investor stiller de riktige og kritiske spørsmålene, setter det i gang prosesser i selskapene for å møte investorens behov. Jones mener det som er viktig for selskapene som skal rapportere er å ta utgangspunkt i verdikjeden og prosessene man har, og rapportere på det man gjør etter et eller flere rammeverk som passer (Eriksen, 2021, 10:40). Dette underbygger Scancke (Eriksen, 2021, 11:15) og mener en stor misforståelse er at bærekraftsrapportering handler om selve rapporten, mens det egentlig handler om foretakets prosesser: “Hvordan vil du tjene penger i en verden som når klimamålene?” (Eriksen, 2021, 12:26) og peker på at arbeidet med bærekraftsrapportering kan gjøres for eksempel ved å stressteste forretningsmodellen mot ulike bærekraftsmål.

Videre går samtalen om hvordan store selskaper i Norge (Eriksen, 2021, 13:34) ligger an med tanke på rapportering, hvor Scancke og Jones peker på litt ulike punkter. Jones nevner at man får en stadig forbedring spesielt blant store selskaper, og at man ser flere og flere som tar i bruk standarder og standardenes prinsipper (Eriksen, 2021, 16:25). Scancke peker på at mange tar det seriøst, men at det er et blandet bilde (Eriksen, 2021, 13:48). Han savner koblingen mot strategi, og ser at risiko og muligheter mer går på det finansielle, imens bærekraftsrapporteringen går på selskapets påvirkning på omgivelsene (Eriksen, 2021, 15:15). En fellesnevner begge peker på er stor grad av silotenkning, og at det finansielle og bærekraftige rapporteres på av ulike enheter osv. På spørsmål om de andre aspektene ved bærekraft, S og G i ESG, er svarene at klima er det som er mest akutt, og hvor man har et konkret referansescenario (Eriksen, 2021, 21:28). Likevel pekes det på at man ikke kan nå ett av aspektene på bekostning av de andre, og at sosiale aspekter spesielt er aktuelle, for eksempel motstand mot stenging av kullgruver i USA (Eriksen, 2021, 22:00).

2.7.5 Attestasjon

Fallan (2020, s. 277) kartla og beskrev attestasjonspraksis ved samfunnsansvarsrapportering i Norge. Begrepet «samfunnsansvarsrapportering» er overførbart på det som nå er bedre kjent som bærekraftsrapportering i denne oppgavens sammenheng, og bærekraft brukes i stedet for

samfunnsansvar, av hensyn til kontinuitet. Fallan fant at internasjonalt øker bruken av attestasjon av bærekraftsrapportering. Bruken av slik attestasjon, forutsatt høy kvalitet på attestasjonen, kan bidra til å redusere informasjonsasymmetri mellom interessenter og selskap. Dette samsvarer med formålet bak krav om attestasjon etter CSRD. Likevel var det på tidspunktet for Fallans studie lite forskning på dette tema i Norge. Studiet er derfor ment til å bidra til forståelse av kommunikasjon av og gjennomføring av attestasjonsoppdrag i forbindelse med rapportering av bærekraft, og for attestasjonens betydning for rapporteringskvaliteten. Han fant at få norske selskap, sammenlignet med andre land, kjøpte attestasjon av bærekraftsrapportering. Videre at det i Norge, som internasjonalt, kunne være sammenheng mellom attestasjonskvalitet og informasjonsasymmetri, men at både attestasjonsoppdragene og attestasjonshandlingene varierte sterkt mellom foretak og år. Studien ga ikke grunnlag for å si noe generelt om attestasjon av bærekraftsrapportering virker til sin hensikt. Likevel kan det gi et innblikk i hvor man står både innenfor forskning på området, og innenfor attestasjonspraksis (Fallan, 2020, s. 301).

2.8 Utsikter bærekraft i 2022

SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner fremla en analyse av hva man forventer av «bærekraftsåret 2022» (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022). I det følgende er analysens inndeling av tema lagt til grunn, og det gjennomgås punktvis med underbygning av annen relevant litteratur. Disse temaene er aktuelle for å forstå konteksten til CSRD, og hvordan det vil passe inn i tiden. Dessuten kan det indikere begrunnelsen for PTF-ESRS sine prioriteringer i utarbeidelsen av bærekraftsstandarder (EFRAG PTF-ESRS, 2022a).

2.8.1 Klima og klimarisiko

Arbeidet på dette området haster og vil gjenspeiles i hva man ser av forventninger til bedrifter og myndigheter i 2022, spesielt med tanke på å nå netto nullutslipp innen 2050. Man ser i både Europa og internasjonalt trender som tyder på at det haster å sette klima på dagsorden, og at stadig flere bedriftsledere anerkjenner at det er en bekymring, som de også må eller vil være med å løse. Analysen viste at man regionalt henger litt etter i Sør-Norge, men man forventer at den gjør seg gjeldende også der i 2022 og at stadig flere utarbeider strategi som sikter mot omstilling til nullutslipp (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022, s. 1). Jaglowski, ved Clarkston Consulting med utgangspunkt i deres rapport om trender innen bærekraft i 2022, peker også på klima som første trend, spesielt med tanke på å sette netto

nullutslippsmål blant annet på grunn av investor-interesser (Jaglowksi, 2022). Også Angle et al (2022, s. 3) for The SustainAbility Institute by ERM peker på klima og netto nullutslipp som en spesielt klar trend internasjonalt.

2.8.2 Gjennombrudd for “S” i ESG

Fokus på miljø og klima er kanskje hva mange forbinder med bærekraft, men bærekraft inkluderer også sosiale og styringsmessige forhold. Viktigheten av det sosiale aspektet styrkes stadig som følge av klimaendringene, økt ulikhet og politisk ustabilitet og dessuten ønsket om økt eksport som vil medføre økt eksponering til globale trender og utfordringer. Selskap vil måtte forholde seg til dette aspektet i større grad som følge av blant annet Åpenhetsloven (LOV-2021-06-18-99) som stiller krav til aktsomhetsvurderinger knyttet til ulike tema som knytter seg til sosial bærekraft. Taksonomien og Offentliggjøringsforordningen er i så måte også viktige i denne sammenheng. En såkalt sosial taksonomi vil også bli presentert i løpet av 2022 (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022, s. 2), som er forklart i delkapittel 2.5.2.

Pandemien har også satt sitt preg på sosiale tema internasjonalt, og Jaglowksi hevder den reverserte tiår med progresjon innenfor sosial og økonomisk utvikling. Sosiale hensyn kan lett overses i sammenheng med bærekraft på grunn av fokus på klima, men dette hensynet er fremvoksende viktig blant annet fordi det påvirker en rekke interessenter (Jaglowksi, 2022). Angle et al (2022, s. 3) peker også på at selv om pandemien var et hovedtrekk ved 2021, vil man se effekter som spesielt påvirker sosiale aspekt også i 2022. Både starten av året med fortsatte restriksjoner som påvirker arbeidsplass, og usikkerhet i leverandørkjeder.

2.8.3 Et mer holistisk miljøfokus

Taksonomien stiller krav til hva som kan karakteriseres som bærekraftig og står sentralt i det som knytter seg til miljømessig bærekraft, også utover det som har med klimarisiko å gjøre. Vi står overfor en naturkrise, som må løses i sammenheng med klimautfordringen. Spesielt er det fokus på risiko knyttet til biologisk mangfold, og man forventer økt spesifisering av krav på dette området i 2022. En naturavtale som følge av COP15 er forventet, og tekniske kriterier for å nå målene som knytter seg til de gjenværende temaene i taksonomien, ettersom kriteriene for klimagassutslipp og tilpasning til klimaendringer kom i 2021. Taksonomien blir gjeldende i Norge i løpet av 2022, og mange vil bli kjent med den som følge av krav fra

banker og investorer, selv om man ikke selv nødvendigvis er omfattet (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022, s. 3).

I følge Angle et al (2022, s. 47) vil også bærekraftshensyn integreres i større grad i selskapsavdelinger og forretningsdrift, ved at man erkjenner at disse hensynene også kan påvirke verdiskapingen.

2.8.4 De grønne mulighetene blir tydeligere for flere

Ifølge SR-bank Forretningspartners analyse så man i valgte populasjon flere muligheter enn trusler i taksonomien i 2021. Bærekraftsteamet som har utarbeidet analysen mener at bedrifter som ser og suksessfullt utnytter disse mulighetene vil kunne bli fremtidens vinnere. I analysen påpekes også viktigheten av å utvikle bærekraftige innovative forretningsmodeller, og at man ser det fordelaktig å komme igang med tydelige implementering av miljømål i strategi og aktsomhetsvurderinger. Dette kan være fordelaktig overfor kunder og forretningspartnere, og dessuten for kapitaltilgang og offentlige anbud (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022, s. 3).

Denne typen forståelse kan underbygges av forskning på opportunistisk utnyttelse av kriser, som blant annet *From crisis to opportunity: Environmental jolt, corporate acquisitions, and firm performance* av William P. Wan og Daphne W. Yiu (2009) og *Entrepreneurship during economic crisis: Success factors and paths to failure* av Carlos Devece, Marta Peris-Ortiz og Carlos Rueda-Armengot (2016). Førstnevnte fant at man kan utnytte muligheter som følger av såkalte miljømessige støt, og forsket med utgangspunkt i den asiatiske økonomiske krisen og firmaer fra Hong Kong og Singapore (Wan & Yiu, 2009, s. 791). Sistnevnte fant at mulighetserkjennelse er mer relevant som suksessfaktor i lavkonjunkturer enn i perioder med velstand (Devece, Periz-Ortiz & Rueda-Armengot, 2016, s. 5366).

Internasjonalt ser man et skifte i fokus hos privatkapital-investorer, hvor de tidligere har hatt mindre fokus på å hensynte bærekraft i investeringsprosessen. Dette er forventet å øke i årene fremover. Disse investorene har en unik posisjon til å påvirke selskapene, og ved fokus på bærekraft også en unik mulighet til å påvirke selskapene til å gi tilstrekkelig informasjon, som igjen kan øke etterspørselen etter bærekraftig aktivitet (Angle et al, 2022, s. 6).

2.8.5 Dilemmaer og paradokser blir tydeligere - og det blir tydeligere hva som kreves

Arbeidet med bærekraft settes stadig i større fokus og implementering, men SR-bank Forretningspartner mener dilemmaer og paradokser vil øke snarere enn reduseres. Likevel understrekes det at utviklingen er positiv, men at det krever handling og vanskelige valg, samt at ærlighet og åpenhet spesielt vil være viktig for ikke å undergrave formålet (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022, s. 5).

Politisk uro og veien ut av pandemien er første nevnte utfordring. Verdensbildet i dag preges av konflikten i Ukraina og et samfunn og en økonomi som har vært gjennom to års pandemi. Forholdet mellom USA og Kina som utgjorde et samarbeid på klimafronten utfordres av politiske spørsmål og står i fare. Disse punktene vil alle være utfordrende for næringslivet, og påvirke både hvordan man ser og velger å løse utfordringene. Blant annet fremheves om man tar perspektivet “business (as usual) vs. sustainable development,” eller “sustainable development means better business”. G7-møtet som skal holdes i 2022 forventes å adressere klima og bærekraftige leverandørkjeder (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022, s. 4). Av de fem målene for G7-møtet som ledes av Tyskland i 2022, er bærekraft øverst på agendaen (G7 Germany, 2022). Likevel vil kanskje “økonomisk stabilitet og transformasjon” og “sterkere sammen” få større fokus enn først tenkt i januar, når planen ble publisert, i lys av dagens situasjon i Ukraina.

Andre utfordringer nevnes, samt muligheter som kan bidra til løsning. Blant utfordringer er gap mellom klimaforpliktelser og tiltak, mengden og variasjonen av initiativ og standarder for bærekraft som møter de som skal utarbeide bærekraftsstandarder, mangel på gode data, hvorvidt gass og kjernekraft skal regnes som “grønne” i en overgangsfase, og den sosiale baksiden av det grønne skiftet. Sistnevnte kommer av endringene som følger av det grønne skiftet, høyere energipriser, færre jobber i tradisjonelt “brune” næringer og så videre. Aktuelle løsninger følger av opprettelse og gjennomføring av taksonomien, CSRD, ISSB, samt fokus på aktsomhetsvurderinger og tydelige ambisjoner og strategier for å oppnå gitte mål (SpareBank 1 SR-Bank ForretningsPartner, 2022, s. 4-5).

3. Metode

Oppgaven er av kvalitativ karakter, en kombinert dokumentanalyse og case-studie, med et utforskende og forklarende preg (Noor, 2008, s. 1603). Utgangspunktet for oppgaven, er at CSRD er et tema som kommer frem i tid, og at man for å forstå hva det vil si må ha tid og anledning til å fordype seg i dokumenter, litteratur og praksis som er tilgjengelig. Videre er det et indirekte spørsmål om status på bærekraftsrapportering i Norge både praktisk og regulatorisk, som danner grunnlaget for hvordan CSRD kan mottas og gjennomføres her. En kombinert metode muliggjør å bekrefte funn fra ulike datasett, og dermed redusere mulige bias (Bowen, 2009, s. 28).

Document Analysis as a Qualitative Research Method av Bowen (2009), forklarer naturen av, samt fordeler og ulemper ved dokumentanalyse. Han beskriver dokumentanalyse som “en systematisk fremgangsmåte for gjennomgang eller evaluering av dokumenter - både printet og elektronisk (datamaskin-basert og internett-overført) materiale” som brukes for å “fremkalle mening, få forståelse, og utvikle empirisk kunnskap” (Bowen, 2009, s. 27). Videre beskrives det som å finne, velge, vurdere og syntetisere data i dokumenter, før man organiserer i større tema, kategorier og case-eksempler (Bowen 2009, s. 28). Denne prosessen kan også forklares på samme måte som en litteraturgjennomgang ved hjelp av 6S-modellen, med utgangspunkt i oppbyggingen Persson (2021) forklarer i *Hvordan skrive en litteraturgjennomgang? : en praktisk guide*. Modellen går ut på å spørre, søke, sortere, syntetisere, skrive og systematisere. Den innebærer at arbeidet med litteraturgjennomgang er en verktøykasse hvor man har ulike virkemidler til ulike deler av prosessen. Det presiseres tydelig at modellen er en forenkling, som bygger på andre modeller og forskning. Likevel skaper det et bilde av hvilke prosesser som er sentrale, og hvordan arbeidet med oppgaven er gjort. De ulike stegene er en del av en kontinuerlig prosess, og knytter seg ikke til et spesifikt tidspunkt eller del av oppgaven. Det er likevel viktig å være tydelig på hva man har til hensikt med det man arbeider med, og godt arbeid med struktur og fremgangsmåte bidrar til godt resultat (Persson, 2021, s. 17).

Case-studier tar ofte utgangspunkt i en fremgangsmåte foreslått av Robert K. Yin (1994) i forskningsartikkelen *Discovering the Future of the Case Study. Method in evaluation research*. Anbefalingen er da at metoden følger fire steg: designe case-studiet, utføre case-studiet, analysere bevisene og utarbeide konklusjoner, anbefalinger og implikasjoner (Tellis, 1997). En case-studie er relevant i tilfeller hvor andre metoder ikke er tilstrekkelig forsvarlige,

og design av en case-studie er derfor viktig. Ifølge Yin (1994) baserer resultat fra case-studier seg på teori mer enn på populasjoner (Zainal, 2007, s. 2).

3.1 Empiri og avgrensninger

Oppgavens innhold tar utgangspunkt i direktivet og annen lovgivning i EU og Norge. Data for utfyllende forklaring av begrep og sammenhenger er samlet ved varierte søk, og det er gjort to intervju for utfyllende kvalitative data om funn. Funnene i oppgaven er ment å bidra til forståelse hos selskap som skal navigere seg i landskapet bærekraftsrapportering etter CSRD. Dokument som er brukt utenom rettsakter fra Norge og EU er relevante forskningsartikler, analyser og dokument produsert av rådgivningsselskap samt andre informasjonsnettsteder produsert av relevante aktører.

Dokumentanalyse er fordelaktig ved at det kan være effektivt, dette fordi dokumenter er ofte offentlige tilgjengelige, kostnadseffektive, er ikke-påtrengende og ikke-reaktive, stabile, eksakte og dekker gjerne brede spekter av tid, event og situasjoner (Bowen, 2009, s. 31). I oppgaven er særlige fordeler ved rettsdokumenter og rettsakter at de er kanalen for å kommunisere ut hva som er regler, og hvordan de skal implementeres. Å bruke dette som utgangspunkt spiller dermed på mange av fordelene ved dokumentanalyse, sammenlignet med for eksempel observasjon av behandlingsmøter osv., hvor samtalen kun er veien til resultatet: direktivforslag eller annet rettsdokument.

Case-studier i denne settingen kan bidra til bredere forståelse av fenomenet som forskes på (Zainal, 2007, s. 3), i dette tilfellet hvordan CSRD kan forstås, og hvordan praksis kan bli.

3.1.1 Rettsakter EU og definisjoner

EU-rettsaktene som analyseres og nevnes er begrenset til de som har direkte relevans for forståelse av utgangspunktet for eller gjennomføringen av CSRD. De ulike typene rettsakter er definert for å forstå i hvilken grad de får effekt i Norge. Rettsaktene som beskrives utdypende er spesielt sentrale, og direkte relevant som utgangspunkt for å forstå som utgangspunkt for hva som endres ved CSRD. Her inngår taksonomien, Offentliggjøringsforordningen og NFRD. De beskrives både som EU-rettsakt og hvordan de er, eller hvordan de kan bli, gjennomført i norsk rett. Andre rettsakter som nevnes er ikke direkte relevante for CSRD, men er nyttige for å forstå sammenhenger. Eksempler er revisjonsdirektiv og regnskapsdirektiv som endres som følge av CSRD, men den reelle

effekten kommer av hvordan de gjennomføres i Norge, og selve direktivene forklares ikke utdypende som sådan.

3.1.2 Norske rettsakter

For sammenligning med hva som gjelder i dag for de norske selskapene er norsk lovgivning, både vedtatt og under behandling, samt ulike rettsdokument og annen dokumentasjon fra Lovdata anvendt. Sentralt er Regnskapsloven § 3-3 c og Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv., som utdypes for å forstå dagens rettslige krav, og hvordan CSRD skiller seg fra dem.

3.1.3 Annen litteratur og kilder

Det er foreløpig lite forskning på selve konseptet CSRD annet enn grunnlaget for direktivet utarbeidet av EFRAG og PTF-ESRS selv, men det finnes relevante artikler på deltema og på teorier og sammenhenger som bidrar til forståelsen av hvorfor og hvordan CSRD kommer til Norge. Dette inkluderer rapporter om dagens bærekraftsrapportering, hvilke svakheter og styrker man ser i dagens praksis, lovgivning, med mer. Dessuten kommer CSRD til å få effekt for rådgivningsselskap, revisor og flere andre fagfelt ettersom det blir mer rapportering. Flere av disse er proaktive aktører som følger med på beslutningsprosessen i EU og utviklingen av standardene for å være i forkant, og er klare for å møte markedets behov hvis rammeverket trer i kraft. Kildene varierer i form fra blant annet akademiske artikler, til nyhetsartikler, seminar og høringsnotat.

3.2 Validitet og reliabilitet

Oppgavens forskningstilnærming er som nevnt utforskende og forklarende, basert på ulike kilder fra praksis, for å forstå et konkret fenomen (Sekaran & Bougie, 2016, s. 29): innhold og konsekvenser av CSRD for norske selskap og revisor. Arbeidet har vært en prosess, hvor alle situasjoner tema har kommet opp, har bidratt til en bredere forståelse (Persson, 2021, s. 22). Med andre ord er alle typer kilder, både objektive og subjektive, som kan si noe om hvordan praksis kan bli og hvordan direktivet kan forstås, relevante kilder som til sammen gir et totalt bilde av hvordan direktivet kan forstås.

Underveis i hele prosessen har øyne og øre vært åpne for relevante artikler og forskningsartikler som kan forklare begreper, prosesser rundt, og behov for CSRD. Jeg har lagret alle kilder av interesse, og markert med type dokument eller kilde, hva det kan brukes til, hvem som er forfatter og utgiver osv., i en oversikt i Notion (Notion Labs Inc., 2022). Det har vært nyttig for å hente ut riktige kilder, få oversikt, sette mål, lage kalender og har også fungert som notatverktøy. Videre er det også underveis forsøkt å illustrere sammenhenger etter hvert som jeg har forstått dem, spesielt med tanke på de ulike EU-prosessene og dokumentene. På den måten har jeg fått oversikt over hvilke sammenhenger som mangler, hvilke sammenhenger som kanskje likevel ikke er relevante osv. Resultatet av denne illustrasjonen vises i figur 1. I det følgende presenteres de ulike delene av prosessen, og hvilke metodiske valg og vurderinger som er gjort.

3.2.1 Direktivet, lovgivning og implementering

Første steg i oppgaven var å gjøre seg kjent med direktivforslaget. Etter nøye gjennomlesing uten videre bakgrunnsforståelse var førsteinntrykket et godt gjennomarbeidet direktiv med gode muligheter for en praksis som er empirisk begrunnet fremfor et normativt rammeverk. Det var derfor relevant å sette seg inn iblant annet arbeidet til EFRAG og PTF-ESRS som var utslagsgivende for begrunnelsen, og hvordan de jobber videre samt andre instanser som har effekt på hvordan implementeringsprosessen vil se ut videre. Direktivet har en del praktiske bestemmelser, som for eksempel utdanningskrav og attestasjonskrav. Det faktum at direktivet er til behandling, samt at det er et direktiv som ikke nødvendigvis gjennomføres ordrett, kompliserer prosessen med å si noe om hva som blir praksis. Det kan også nevnes at prosessen ikke har vært like transparent som en EU-prosess pleier å være som følge av aktørene som er involvert, samt at det er høy grad av lobby-arbeid rundt prosessen (Nordic Sustainability, 2021, 25:46). Likevel kan en forståelse baseres på foreløpige uttalelser, mottakelsen i markedet i kombinasjon med politiske og økonomiske trender, samt tidligere implementering av lignende direktiv.

Videre var det viktig å få en forståelse av lovgivnings- og implementeringsprosessen i EU og hvordan denne får følger for norske selskap gjennom EØS-avtalen. Inkludert i dette, hvordan direktivet ble behandlet i EU, samt hva det ville si at rammeverket kommer i form av et direktiv fremfor andre typer rettsakter.

3.2.2 Dagens praksis

Med en viss forståelse av direktivet, bakgrunn og foreløpig arbeid med det, fulgte behov for å forstå landskapet av lovgivning og praksis slik det er i dag: hvilke rettsakter finnes i EU og Norge; hva betyr de i forhold til utarbeidelsen av CSRD; hvordan virker disse reglene i praksis for selskapene; og status for implementering av ulik lovgivning. Kartlegging av dagens praksis var et særlig utfordrende punkt, ettersom begrepene og regelverket er mangfoldig samtidig som lovgivningen på bærekraftsområdet både i EU og følgelig også Norge beveger seg i et hurtig tempo. Sortering av ulike kategorier endringer i CSRD, gjorde det enklere å finne svar på dagens praksis basert på deltema, som for eksempel utdanningskrav, attestasjon, hvem omfattes osv. Denne fasen tydeliggjorde også om funn gjort i første fase var riktig med tanke på hva som faktisk blir endringer eller om man for eksempel allerede har iverksatt noen av nevnte konsepter i eksisterende lov.

3.2.5 Intervju-prosess

Fire punkter nevnes som spesielle tema i CSRD sammenholdt med det tidligere NFRD, og med utgangspunkt i disse ble sammenhenger/hypoteser basert på foreløpige funn formulert. Basert på disse sammenhengene ble spørsmål utarbeidet som var spesifikke nok til å treffe på tema hos intervjuobjektet, uten å legge for mange føringer. På den måten kunne jeg avdekke om de kunne være enige i foreløpige funn, og samtidig åpne for eventuelle innspill og tanker rundt det generelle tema. Spørsmålene ble samtalt om med veileder for å konkretisere, sørge for relevans og forståelighet. Utvalget var såkalt strategisk som følge av kvalitativt design, ettersom intervjuobjektene ble valgt på bakgrunn av relevant erfaring, stilling og selskap. Svarene ga nyttig innsikt i hva selskap som er gode på bærekraftsrapportering tenker om, og vet om CSRD. Svarene ga også innspill til noen områder som ikke tidligere hadde dukket opp, som bidro til nye søkeord og resultater. Totalopplevelsen etter intervjuene var at det er behov for en oppgave som denne, for å forstå hva rammeverket vil bety for selskapene. Spesielt interessant var det at innenfor de nevnte temaene så intervjuobjektene mange av de samme utfordringene som nevnes i bakgrunnen for rammeverket, og av andre analyser og artikler. Norsk senter for forskningsdata (NSD) skal søkes i forbindelse med behandling av persondata ved Universitetet i Agder. Dette skal gjøres i forkant av intervju i utgangspunktet, men ble ved denne oppgaven gjort 30.mars 2022 og godkjent 5.april 2022 forutsatt at retningslinjene ble fulgt og deltakerne i intervjuene godkjente informasjonsskriv. Begge intervjuobjekter ga tillatelse til å bli gjenkjent ved eget navn og selskap i oppgaven.

3.3 Svakheter og hvordan disse er adressert

Svakheter ved oppgaven er flere, og er viktig å påpeke spesielt fordi det er en kvalitativ oppgave med begrenset mengde tidligere forskning. Problemstillinger knytter seg blant annet til kvalitet på kilder på grunn av mulig bias grunnet økonomisk interesse eller begrenset forståelse, språk og utvalgsstørrelse. Videre er tidspunkt for uthenting av kilder en sentral problemstilling, ettersom direktivet og hele bærekraftsfeltet er under arbeid og utvikler seg raskt.

3.3.1 Metode

Svakheter ved dokumentanalyse kan deles inn i tre hovedområder. Disse er: ufullstendige detaljer, lav gjenfinnbarhet (Bowen, 2009, s. 31-32) og partisk selektivitet (Yin, 1994 s. 80). I direktivet, lovforslag og andre dokument som er publisert av norske statsinstitusjoner eller EU forklares gjerne detaljene rundt dokumentet i forarbeidene. Dessuten bidrar utvalg og høringsprosessen til at ulike aktører er involvert og har rett til å stille spørsmål ved beslutninger. I andre typer dokument, videoer og seminarer produsert av selskap med en kommersiell hensikt, kan detaljer av vitenskapelig verdi være mangelfulle. I slike tilfeller har jeg i oppgaven forsøkt å sammenligne kilder, eller presisere usikkerheten bak meninger eller analyser. Det er likevel også analyser, produsert av for eksempel rådgivningsselskap, som forklarer metode og begrunner analysen i anerkjent teori, hvilket øker pålitelighet. I oppgaven er store deler av dokumentene som analyseres offentlig tilgjengelige dokumenter. Både rettsdokument, årsrapporter, bærekraftsstrategier og annen typer analyser publisert av selskap osv. er tilgjengelig og ment tilgjengelig for allmennheten. Dermed burde de være gjenfinnbare. Partisk selektivitet kan være et problem her i form av at rammeverket bygger på en politisk motivert vekststrategi, EGD og Paris-målene. Ettersom CSRD er under behandling, kan det være at utfallet av direktivet blir annerledes med tanke på hvordan man begrunner det, om det for eksempel er for lite praktisk eller økonomisk anvendelig. Det kan være nærliggende å velge kilder som understøtter direktivet slik det står, for å oppnå implikasjoner for praksis som er nært det gjeldende forslaget. Intervjuene, og deres praktiske innspill og inntrykket man får av hva som er virkeligheten for selskapene, tror jeg her vil være med å nyansere bildet.

Case-studier kan ifølge Johnson (1994) kritiseres særlig for to trekk: mangel på strenghet og at de har liten basis for vitenskapelig generalisering (Noor, 2008, s. 1604). I tilfellet med

CSRD er case-studiets natur passende, selv om det er mer en dokumentanalyse med innslag av case-studie. Det kommer av at man har behov for rikest mulig informasjon om tema, uavhengig av om dataene er vitenskapelig forankret eller ikke i sin natur. Intervjuobjektene, og andre former for kilder sin bakgrunn og erfaring - knyttet opp mot direktivet og annen relevant teori er dermed den viktigste faktor for at metoden skal føre til svar på forskningsspørsmålene.

3.3.2 Vitenskapelig teori

Selve konseptet CSRD er nytt og lite forsket på som helhet, selv om flere definisjoner og konsepter som ligger til grunn kan begrunnes i vitenskapelig teori. Det er benyttet mange kilder fra EU-organene, og man kan ikke sikre objektivitet i alle tilfeller ettersom det er lite å sammenligne med. Dessuten må det antas at en viss politisk bias og lobbyvirksomhet kan ha påvirket vurderingene (Nordic Sustainability, 2021, 25:46). Samtidig er ikke hovedfokuset ved oppgaven å vitenskapelig forankre CSRD, men å vitenskapelig forankre hvordan man kan forstå det og hvordan praksis kan bli. Det er en viktig distinksjon. Forskningen utført på bestilling fra Europakommisjonen, og tilbakemeldinger fra høringsprosessen er dermed relevant for å besvare forskningsspørsmålene uavhengig av vitenskapelig forankring for selve bakgrunnen. Det er derimot viktig å forankre implikasjoner på hva som kan bli praksis i tidligere forskning, og andre kilder som kan si noe om hvordan man implementerer slike typer bestemmelser.

Flere av kildene som anvendes, er fra selskap som tilbyr rådgivningstjenester eller utfører revisjon. Disse har førstehåndserfaring fra hvordan selskap jobber med bærekraft, og har fordel av å være oppdatert på regelverk for å best mulig betjene kundene. De er kjent med markedet, har tilgang på data og kan være toneangivende for rapporteringen som blir praksis som følge av sin påvirkningskraft. Det er likevel viktig å vurdere denne typer kilder med en viss kritikk, ettersom de ikke er pålagt å følge vitenskapelig metode, og det ligger en økonomisk interesse i bunn som medfører en risiko for bias.

3.3.3 Språk

Dokumenter og nettsider fra EU er lett tilgjengelig og på flere språk, blant annet dansk og engelsk. I oppgaven er det hovedsakelig brukt dokumenter som er tilgjengelig på engelsk, ettersom dette er språket som all tilgjengelig informasjon fra EUs nettsider minst er publisert på (Den Europeiske Union, u.å.). Det kan også være fordelaktig å bruke for eksempel dansk,

som vil være nærmere norsk. Mye av oppgaven baserer seg direkte på bestemmelser fra direktivet, og da er sitater og andre tolkninger fritt oversatt. Dette kan by på utfordringer ved mistolkning av uttrykk eller navngivning av direktiv og reguleringer. For å unngå forvirring definerer oppgaven både engelske og norske navn og definisjoner i tilfellene det er relevant. Tolkning og oversettelser er sjekket mot oversettelsesprogram og andre kilder. Enkle oversettelsesprogram er brukt på begreper som er allment brukt, og akademiske artikler eller opphavets definisjoner er ellers lagt til grunn ved begrep som er mer abstrakte og akademiske.

3.3.4 Utvalg intervju

Intervjuene er ment som et supplement til funn i dokumentanalysen. Selv om to korte intervju er problematisk å forsvare som empiri, er de to utvalgte derfor et representativt utvalg av menneskene som har den type erfaring og bakgrunn. Given (2008, s. 2) forklarer empirisk forskning (egen oversettelse): “Empirisk forskning, etter empiriens prinsipper, er fundert i troen på at direkte observasjon av fenomener er en passende måte å måle virkeligheten og generere sannhet om verden”. Et representativt utvalg kan vurderes som har (egen oversettelse): “sterk ekstern validitet i forhold til mål-populasjonen utvalget er ment å representere. Som sådan kan funnene fra undersøkelsen generaliseres med tillit til populasjonen av interesse,” (Lavrakas, 2008, s. 2). Kriteriene de måtte oppfylle er: personen er sentral i bedriftens bærekraftsrapportering og selskapet må være omfattet av den kommende Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv., ha god kompetanse på og allerede utarbeidet bærekraftsrapporter i noen år, og fortrinnsvis ha noe kjennskap til CSRD. Av de ca. 1000 selskapene dette kan gjelde (Harald Brandsås, Revisorforeningen, personlig kommunikasjon, 14.01.22), er det rimelig å anta at et fåtall som jobber med bærekraft har kompetansen denne oppgavens intervjuobjekt sitter på, også basert på funn gjort i forbindelse med norske selskaps bærekraftsrapportering. Det er likevel viktig å presisere at de er i fåtall, og at utvalget ikke er representativt for gruppen børsnoterte finansforetak i Norge. Samtidig er deres innsikt relevant for det formål som oppgaven setter: en pekepinn på praksis, fremfor en akademisk utredning av begreper og konsepter.

3.3.5 Tidsperspektiv og direktiv som rettsakt

En annen svakhet er tidsperspektivet og den stadige utviklingen og publikasjoner av relevante dokument innenfor EGD og andre bærekraftsinitiativ i Norge og EU. Det medfører at informasjon innsamlet i januar ved utgangen av mai allerede kan være utdatert. Ulike

rettsakter i både EU og Norge er under behandling, og implementeringsprosessen gjennom EØS kompliserer bildet noe med tanke på tidspunkt for implementering. Ettersom direktiv ikke har like streng implementering som en regulering er det også en begrensning i forståelsen av hvordan praksis kan bli når det gis handlingsrom for implementering. For å adressere det kan man se på hvordan direktiv tidligere er implementert. Det nevnes også blant annet i prop. 208 at man visste at det kommer et direktiv for bærekraft og at man tok hensyn til det for å gjøre fremtidig implementering enklere og mer parallell med EU-lovgivning (Prop. 208 (2020-2021), s. 7 og 14).

En annen vesentlig begrensning ved oppgaven med tanke på tidsperspektiv er dens relevans i øyeblikket, som en forklaring av hva man kan forvente av et kommende direktiv. Når direktivet behandles og gjennomføres vil man ikke lenger ha behov for innholdet i en slik oppgave. Likevel er den høyst aktuell for øyeblikket, for å kunne forberede selskap og revisor på hva praksis kan bli som følge av direktivet. Dessuten er dokumentanalysen med på å gi et bilde av praksis og dagens status for bærekraftsrapportering som kan gi en viss oversikt og være utgangspunkt for nye forskningsspørsmål.

4. Sentrale endringer

Ettersom CSRD er resultatet av revisjon av gjeldende rammeverk, er mange av bestemmelsene presiseringer og utvidelser av gjeldende konsepter, begreper og krav. Derfor nevnes i hovedsak endringene som følger av CSRD, men også gjeldende regelverk hvor det er relevant for å forstå hva som reelt er endringen ved CSRD. Offentliggjøringsforordningen og taksonomien refereres til som gjeldende regelverk selv om det ikke for øyeblikket har trådt i kraft i Norge, ettersom man antar at det er nært forestående. Beskrivelser som følger er gjort i tråd med oppgavens formål, med hensyn på å tydeliggjøre for selskapene som kommer til å omfattes.

4.1 Overordnet formål

Formålet med CSRD er å forbedre bærekraftsrapportering til lavest mulig kost, for bedre å utnytte potensialet i det europeiske indre markedet for å bidra til overgangen til en inklusiv og bærekraftig økonomi og finanssystem i samsvar med EGD og FNs bærekraftsmål. Direktivet vil sørge for større grad av offentlig tilgjengelig informasjon om hvilke bærekraftsrisiko som påvirker selskapene, samt hvilke effekter selskapene selv har på mennesker og miljø. Gjennomgående karakteristika er at bærekraftsinformasjon som rapporteres skal være pålitelig, sammenlignbar og lett tilgjengelig ved bruk av digitale hjelpemidler. Med andre ord sidestille bærekraftsinformasjon med finansiell informasjon i større grad. (COM/2021/189 final, s. 3-4). Direktivet sikter også på å redusere unødvendig kostnad ifm. bærekraftsrapportering, men å muliggjøre å møte det økte informasjonsbehovet mer effektivt. Det forsøkes oppnådd ved å tydeliggjøre hva som skal rapporteres, samt gjøre det enklere å få tak i informasjon fra leverandører osv. Ved dette vil behov for bærekraftsrapportering utover det som skal inkluderes i årsrapporten kunne reduseres. Videre skal direktivet redusere systematisk risiko, og forbedre allokering av kapital til foretak som hensyntar bærekraftsutfordringer. Ansvarliggjøring av selskap for effekt på mennesker og miljø kan bygge tillitt mellom selskap og samfunnet (COM/2021/189 final, s. 4). Formålet er således ikke endret betydelig fra NFRD, men CSRD er mer en presisering med endring av krav for å oppnå formålet.

Det tidligere rammeverket, NFRD, bruker begrepet «ikke-finansiell informasjon».

Kommisjonen ved CSRD peker på at interessenter mener at begrepet «ikke-finansiell»

indikerer at informasjonen ikke har finansiell relevans. I stadig større grad, vil denne informasjonen derimot ha nettopp finansiell relevans, og et foretrukket begrep er «bærekraftsinformasjon» (COM/2021/189 final, s. 23). Rammeverket har inkorporert dette i navnet, Corporate Sustainability Reporting Directive. I norsk lov er regnskapsdirektivets bestemmelse om bærekraftsrapportering inkorporert i regnskapslovens § 3-3 c. Her er begrepet «samfunnsansvar» brukt. Den korrekte oversettelsen av samfunnsansvar til engelsk er corporate social responsibility (CSR) og er ikke nødvendigvis synonymt med ikke-finansielt i denne sammenheng, ettersom sistnevnte er et samlebegrep for informasjon som ikke er finansiell. Se kapittel 1.3.4 for definisjon av begrepene og bakgrunn for valg av ordet samfunnsansvar i den norske bestemmelsen. På bakgrunn av formuleringen i direktivet rundt ikke-finansiell informasjon og bærekraft er det nærliggende å tenke at man også i norsk lov vil ta inn begrepet bærekraft for harmoniseringsformål.

4.2 Hvem skal rapportere

Alle store selskap skal rapportere etter CSRD, og standardene som utarbeides som følge av det. I store selskap ligger alle børsnoterte, utenom mikro-selskap og selskap som opererer i vekst-marked (COM/2021/189 final, s. 11). Andre store selskap som omfattes må tilfredsstille to av tre følgende krav:

- balanse på 20 mill. euro (ca. 200 MNOK)
- omsetning på 40 mill. euro (ca. 400 MNOK)
- over 250 ansatte

Direktivet opererer med en såkalt proporsjonal tilnærming. Derfor er mikro- og vekstmarkedsselskap unntatt, og SMB på børs skal få tilpassede standarder. SMB utenfor børs er ikke pliktig til å rapportere, men vil kunne rapportere frivillig etter SMB-standardene (COM/2021/189 final, s. 7). Flere delegasjoner i Europarådets presidentskap ønsket å ekskludere SMB i sin helhet fra omfanget. Dette ble ikke del av Europarådets endelige foreløpige holdning, men det er presisert at man ønsker å begrense rapporteringskravene til SMB (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 4).

Omfanget inkluderer alle som tidligere har vært rapporteringspliktige for bærekraftsinformasjon, men er utvidet. Tidligere har fokus vært på finansmarkedsdeltakere. Offentliggjøringsforordningen gjelder finansmarkedsdeltakere og finansrådgivere i henhold til

forordningens artikkel 2 (1) og (11). Taksonomiforordningen gjelder finansmarkedsdeltakere og alle store foretak av allmenn interesse som på balansedagen overskrider kriteriet om gjennomsnittlig antall 500 ansatte i regnskapsåret, men ikke finansrådgivere. Den gjelder også foretak som skal offentliggjøre redegjørelse om samfunnsansvar etter rskl. § 3-3 c og regnskapsdirektivets 19a og 29a (Prop. 208 (2020-2021), s. 31). Regnskapsdirektivets artikkel 19a og 29a er blant bestemmelsene CSRD endrer, som innebærer at rapporteringspliktige etter CSRD også omfattes av taksonomien. For finansmarkedsdeltakere vil dermed ikke dette ha noen praktisk betydning, men det vil være nytt for andre som omfattes av CSRD.

4.3 Målgruppe

I CSRD fremheves investorer, ikke-statlige organisasjoner, sosiale parter og andre interessenter som primærbrukere av bærekraftsinformasjonen som skal rapporteres. Førstnevnte for å ta bedre avgjørelser knyttet til hvilke risiko og muligheter som er vurdert og knyttet til investeringen. For sistnevnte er fokus gjerne at foretak skal ta ansvar for effekten de har på mennesker og miljøet (COM/2021/189 final, s. 2).

Formål med gjeldende rapporteringskrav er å styrke investorbeskyttelse og forbedre informasjon som formidles til sluttinvestor om hvordan bærekraft er hensyntatt i investeringsbeslutninger (Prop. 208 (2020-2021), s. 6). Med andre ord har gjeldende regler og rammeverk en noe snever målgruppe av brukere som i hovedsak er investor.

Målgruppen er vesentlig utvidet, og gjenspeiles også i hvordan man ønsker å presentere data, lett tilgjengelig for alle interessenter (Nordic Sustainability, 2021, 08:40). I første høringsutkast til standarder fra PTF-ESRS defineres interessenter som målgruppe for rapporteringen, ganske bredt: “de som kan påvirke eller bli påvirket av foretakets beslutninger og handlinger,” (ESRS 1.44). I dette inngår brukere av informasjonen, og alle som er eller kan bli påvirket av foretakets og foretakets verdikjedens aktiviteter og handlinger. Ved vesentlighetsvurderinger skal alle interessenter, ikke bare brukere hensyntas etter ESRS 1.45.

4.4 Hvor og hvordan skal det rapporteres

Etter regnskapslovens § 3-3 c skal bærekraftsinformasjon som er pålagt offentliggjort etter paragrafen gis ved en redegjørelse i årsberetning eller annet offentlig tilgjengelig dokument, med henvisning i årsberetningen. De som skal rapportere etter rskl. § 3-3 c er store foretak etter rskl. § 1-5. Ordlyden av lovteksten slik den står nå er tilnærmet regnskapsdirektivet, etter

NFRD. Departementet uttalte ifm. endring av § 3-3 c at NFRD fremsto som noe uferdig, og at det derfor var en fordel om lovteksten var tilnærmet lik direktivet, for eventuelt senere å inkorporere konkretiseringer (Prop. 66 LS (2020-2021), s. 32). Offentliggjøringsforordningen stiller også krav til opplysninger som skal gis på foretakets nettsider, og hvordan endringer i opplysningene skal håndteres (Prop. 208 (2020-2021), s. 22).

To sentrale element i CSRD er at selskapene som omfattes blir pliktig til å rapportere i henhold til standarder og at det rapporteres på en måte som er enkelt digitalt tilgjengelig for å radikalisere brukervennligheten. Informasjon som skal rapporteres etter direktivet er tenkt rapportert i ESEF (Europakommisjonen, 2021a) som allerede er introdusert for rapportering av finansiell informasjon for børsnoterte selskap. For sammenlignbarhet og pålitelighet er det avgjørende at informasjonen kan tagges digitalt, og tilgjengeliggjøre informasjonen ved bruk av digitale hjelpemidler (COM/2021/189 final, s. 7). Informasjonen skal også gis i det som kalles ledelsesrapport i rammeverket, antakelig en redegjørelse på samme måte som dagens etter rskl. § 3-3 c. I henhold til Europarådets foreløpige holdning, skal informasjonen offentliggjøres i et klart identifiserbart avsnitt i slik ledelsesrapport (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 4). Den skal publiseres offentlig, sammen med godkjent årsregnskap og attestasjon som vedtas i henhold til rammeverket, innen 12 måneder etter balansedagen (COM/2021/189 final, s. 51). Europakommisjonen nevner at informasjonen på denne måten enkelt kan inkorporeres i ESAP (Europakommisjonen, u.å.e). Verdipapirlovutvalget skal utrede hvorvidt man inkorporerer kravet i regnskapsloven eller om man skal samle kravene i Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. (Åvitsland & Østli, 2021, s. 2).

Europarådets foreløpige holdning presiserer at CSRD-rapportering i digitalt format er et tema som diskuteres i forbindelse med behandling av ESAP og heller diskuteres i den prosessen. Likevel beholder de i forslaget krav om rapportering i elektronisk format i regnskapsdirektivet, men flytter det som Europakommisjonen har satt i artikkel 19d til artikkel 29d. Bestemmelser som påla ikke-børsnoterte som er rapporteringspliktige etter CSRD å rapportere i ESEF ble tatt bort (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 5). Antakelig kan dette indikere at format og program ikke nødvendigvis er fokus i denne rettsprosessen, men at man ønsker det digitalt og lar andre rettsprosesser avgjøre formatet og omfanget.

Zazala Quist skriver om CSRD for Ecochain, og peker på at direktivforslaget gir en idé av hva vi kan forvente av fokuspunkt knyttet til det som har med miljømessig bærekraft å gjøre. Først at man vil bruke TCFD for klima-relatert bærekraftsinformasjon, som vil bety at CSRD medfører krav om å rapportere klimagassprotokoll-rapportering for selskapers utslipp (GHG). Videre er det ikke kun det som har med klima å gjøre som skal rapporteres om miljø, men også annen informasjon spesielt fremhevet i taksonomien, og både CSRD og taksonomien anbefaler bruk av metoden «Life Cycle Assessments (LCA)» som en vitenskapelig fotavtrykksmetode. Siste punkt går ut på at man burde ha et system for å måle fotavtrykk som er robust, gjennomiktig og verifiserbart, da med fokus på miljø-mål. De andre aspektene av bærekraft er kanskje ikke like enkelt målbare, og kan kreve andre verktøy (Quist, 2021).

4.5 Hva skal rapporteres

4.5.1 Artikkel 1

Dagens plikt til rapportering fremgår av rskl. § 3-3 c. Bestemmelsen er basert på artikkel 19a i regnskapsdirektivet, og krever en redegjørelse om samfunnsansvar.

Offentliggjøringsforordningen og taksonomien blir også gjeldende når Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. trer i kraft. Som nevnt ovenfor komplimenterer disse forordningene CSRD på samme måte som de tidligere komplimenterte NFRD. Hovedendringer i forhold til innholdet i *hva* som skal rapporteres knytter seg til Artikkel 1 i CSRD, med endringer og tillegg til regnskapsdirektivet. Den endrer regnskapsdirektivets artikkel 19a, legger til 19b, 19c og 19d, og erstatter videre artikkel 29a for at kravene skal gjelde tilsvarende for morselskap som rapporterer konsolidert for en gruppe.

Regnskapsdirektivets artikkel 19a 1. paragraf innebærer at alle selskap som er rapporteringspliktige skal inkludere det som er nødvendig av informasjon for å forstå foretakets påvirkning på bærekraft og bærekrafts påvirkning på foretakets utvikling, prestasjon og posisjon. Siste del av kravet har ikke tidligere vært en del av rapporteringskravet, og representerer overgang til vurdering av dobbel vesentlighet. Bestemmelsen endrer også definisjonen fra non-financial eller ikke-finansiell, til sustainable - bærekraftig, men ellers tilsvarer hovedformålet i bestemmelsen som gjelder i dag. Antakelig vil man kunne se lignende endringer i norsk lov, om det blir i rskl. § 3-3c eller annen lov.

Paragraf 2 spesifiserer hva som inngår i rapporteringskravet etter paragraf 1 og deles igjen inn i 6 punkt. Det første punktet går ut på at det skal være en kort beskrivelse av foretakets forretningsmodell og strategi, hvor det tidligere kun skulle opplyses om forretningsmodell. Andre sentrale spesifiseringer er at informasjon om både risiko og muligheter i forbindelse med bærekraft, krav om planer for hvordan forretningsmodell og strategi skal være kompatibel med skiftet til en bærekraftig økonomi og hvordan interessenters engasjement hensyntas. Nytt er også krav til beskrivelse av ledende organers engasjement i forbindelse med bærekraft, og at det skal gis informasjon om immaterielle eiendeler i forbindelse med bærekraftsrapportering. Dette er paragrafen som tydeliggjør dobbel vesentlighets-konseptet, og informasjonen skal være både kvalitativ og kvantitativ, samt dekke både kortsiktig, nåværende og langsiktig horisont. Ikke minst er presisering av opplysninger om immaterielle eiendeler viktig her.

Rapporteringskrav som følger av regnskapsdirektivet Artikkel 19a	
Paragraf	Bokstav
1.	I ledelsesrapporten skal det inkluderes informasjon om bærekraft som er nødvendig for å forstå selskapets påvirkning på bærekraftshensyn, og hvordan bærekraftshensyn påvirker selskapets utvikling, prestasjon og posisjon.
2.	Spesifikt skal informasjonen i paragraf 1 inneholde en beskrivelse av følgende knyttet til bærekraftshensyn
(a)	Forretningsmodell og strategi <ul style="list-style-type: none"> Risiko knyttet til bærekraftshensyn Muligheter knyttet til bærekraftshensyn Plan for å sørge for å være med på overgangen til en bærekraftig økonomi, og begrense global oppvarming til 1,5 grad iht. Paris-avtalen Hvordan interessenter hensyntas og foretakets påvirkning på bærekraftshensyn Hvordan strategien er implementert i forbindelse med bærekraftshensyn
(b)	Mål og fremdrift
(c)	Rollen som er tatt av ledelse- og administrasjonsorganer
(d)	Retningslinjer
(e)	Vesentligste negative effekter <ul style="list-style-type: none"> Aktsomhetsvurderinger som er implementert ifm. bærekraftshensyn Sentrale faktiske eller mulige uheldige effekter som knytter seg til verdikjeden, egen produksjon/drift, varer og tjenester, forretningsforbindelser og forsyningskjede Tiltak og resultater for å forhindre, dempe eller avhjelpe faktiske eller mulige uheldige effekter
(f)	Mest sentrale risiko, inkludert hvordan man avhenger av og håndterer disse
(g)	Indikatorer som er relevant for formidling av kravene i punkt (a) - (f) <ul style="list-style-type: none"> Informasjon om immaterielle eiendeler Proessen for å identifisere informasjonen iht. paragraf 1 hvor både kort, medium og lang sikt skal hensyntas
3.	Informasjonen det refereres til i paragraf 1 og 2 skal inneholde både retrospektiv og fremtidsrettet informasjon, og kvalitativ og kvantitativ Der det er hensiktsmessig, skal informasjonen innebære informasjon om foretakets verdikjede inkludert egen drift, produkter og tjenester, forretningsforbindelser og forsyningskjede Der det er hensiktsmessig skal informasjon i paragraf 1 og 2 henviser til relatert og forklare utdypende om relatert informasjon i ledelsesrapporten iht. artikkel 19 og andre opplysninger gitt i årsregnskapet Medlemsstater kan unntaksvis tillate at informasjon knyttet til saker under utvikling/forhandling kan unnlates, men kun i begrenset utstrekning
4.	Informasjon i henhold til paragraf 1 og 2 skal rapporteres i samsvar med bærekraftsstandardene (se 19b)
5.	SME som omfattes av rapporteringsplikten kan rapportere etter SME standarder (se 19b)
6.	Foretak som rapporterer i samsvar med paragraf 1 til 4, overholder samtidig kravene satt i paragraf 1.
7.	Et datterselskap kan unntas rapporteringsplikt etter paragraf 1 til 4 dersom det inkluderes i konsolidert ledelsesrapport til morselskap i henhold til artikkel 29 og 29a. Datterselskap av morselskap i tredjeland som utarbeider konsolidert ledelsesrapport kan også unntas rapporteringsplikten dersom rapporten er å anse som ekvivalent.

Tabell 1: Oversikt utarbeidet med utgangspunkt i kravene i CSRD-forslaget (COM/2021/189 final, artikkel 1) til regnskapsdirektivets (2013/34/EU) artikkel 19a, med egne understrekinger.

Knyttet til innhold i rapporteringen har Europarådet i sitt forhandlingsmandat foreslått å flytte regnskapsdirektivets artikkel 19b og 19c til 29b og 29c. Det er lagt til en setning i artikkel 29b, som skal gjøre overgangen for SMB enklere de tre første årene med rapportering etter

direktivet. Dersom ikke all informasjon om forretningsforbindelser og verdikjede er tilgjengelig, skal selskapet opplyse all informasjon de har og inkludere en uttalelse om at forretningsforbindelsene eller selskap i verdikjeden ikke gjorde den nødvendige informasjonen tilgjengelig (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 3). I artikkel 29b (2b) presiseres det også at standardene skal ta med i betraktning vanskeligheter med å innhente informasjon fra verdikjeden, spesielt hvor selskap i verdikjeden ikke er rapporteringspliktige etter CSRD eller tidligere lovverk (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 77).

4.5.2 Standardene

Artikkel 19b, og eventuelt 29b som foreslått av Europarådet, i regnskapsdirektivet innebærer at Europakommisjonen skal vedta delegerte rettsakter som legger til rette for bærekraftsstandarder. Standardene skal spesifisere hvilken informasjon man forventer at foretakene skal rapportere i henhold til artikkel 19a og 29a.

Utgangspunkt

Standardene kommer i to sett, og Europakommisjonen skal gjennomgå dem minst hvert tredje år. Første sett skal etter direktivforslaget være vedtatt innen 31.oktober 2022, hvor fokus er på paragraf 1 og 2 av artikkel 19a, og spesielt finansmarkedsdeltakere som er rapporteringspliktige etter Offentliggjøringsforordningen. Andre sett skal være vedtatt 31.oktober 2023 og spesifisere komplementær informasjon i henhold til artikkel 19a (2) og rapporteringspliktig informasjon som er sektorspesifikk. Gjennomgang hvert tredje år skal foregå med teknisk hjelp fra EFRAG, og skal hensynta relevant utvikling, blant annet i forbindelse med internasjonale standarder (COM/2021/189 final, s. 45). Det presiseres på nytt i paragraf 3 at ved vedtak skal blant annet arbeid av globale standardsettere, informasjonsbehov hos finansmarkedsdeltakere og krav som fremgår av Offentliggjøringsforordningen og taksonomien hensyntas (COM/2021/189 final, s. 46). Dette har flere relevante implikasjoner for praksis, spesielt i oppstartsårene. For det første sender prioritering av offentliggjøringsforordningen et signal om at det er forståelse for kompleksiteten av å rapportere etter den slik den er nå uten veiledning. Videre kan det forstås som at prioritering og innsats for å oppfylle kravene, slik de står i hovedtrekk i direktivet, vil være tilstrekkelig til å begynne med. Med andre ord en noe myk overgang til et strengere rapporteringsregime for bærekraftsinformasjon. Det er likevel grunn til å tro at man bør sette igang arbeidet med å kartlegge hva det vil si for det konkrete foretak, så fort det lar seg gjøre,

ettersom standardene har korte tidsfrister for å nå de overordnede mål som er satt i EGD og CSRD (Quist, 2021).

Prosess

EFRAG har måttet tilpasse seg organisatorisk for arbeidet med bærekraftsstandardene, parallelt med at standard-utkastene som nå er til høring er utarbeidet av PTF-ESRS. Det er opprettet en organisasjonssøyle for bærekraftsrapportering som skal speile søylen for finansiell rapportering. I prosessen er ansvarsområder tydelig fordelt mellom Financial Reporting Board (FRB), EFRAG Sustainability Reporting Board (SRB) og EFRAG Administrative Board. I tillegg ble EFRAG Sustainability Reporting Technical Expert Group (SR TEG) opprettet 13.april 2022 (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, s. 3). SRB med hjelp fra SR TEG skal parallelt med høringsprosessen analysere høringssvar, vurdere eventuelle endringer og forberede seg på å vedta endelig utkast til standarder (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, s. 4). Man har kunnet følge utarbeidelsen av standard-forslagene på EFRAGs nettside *Sustainability Reporting Standards Interim Draft*, hvor det løpende er publisert arbeidsdokument fra PTF-ESRSs arbeidsgrupper som gir en indikasjon på hvordan standardene blir og sørget for åpenhet rundt prosessen (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, pkt. 7; EFRAG, u.å.b). 15.mars 2022 vedtok EFRAG et dokument for prosesser knyttet til standard-utvikling for bærekraftsrapportering (EFRAG, 2022). Dokumentet kan være nyttig å sette seg inn i, om man ønsker bredere forståelse av prosessen, og legger dessuten grunnlaget for at EFRAGs arbeid videre med standardene er hensiktsmessig og bidrar til oppnåelse av formålene i CSRD. Det kan komme endringer som følge av behandlingen av CSRD (EFRAG, 2022, s. 2).

Første sett standard-utkast ble sendt på høring 29.april 2022, og har en 100 dagers høringsperiode som ender 8.august (Revisorforeningen, 2022a; EFRAG PTF-ESRS, 2022a). Dersom beslutningsprosessen rundt CSRD medfører endringer i tidspunkt for implementering kan høringsperioden utvides til 120 dager (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, pkt. 11). Høringen inneholder et sett Exposure Drafts (ED), se tabell 2, en såkalt «cover note» som introduserer høringsutkastene og seks appendix (EFRAG PTF-ESRS, 2022a). ED-ene utgjør utkast til første sett standarder (Revisorforeningen, 2022a).

CSRDs endringsartikler 19a, 19b, 19c og 19d er hovedgrunnlag for høringsutkastene (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, pkt. 14). Med utgangspunkt i forståelighet, relevans, representasjon, verifiserbarhet, sammenlignbarhet og dekkende fremstilling fremhever artikkel 19b(2) hvilke områder, med underkategorier, standardene skal dekke. Områdene er miljøfaktorer, sosiale

faktorer og styringsfaktorer, bedre kjent som engelske Environmental, Social and Governance (ESG) (COM/2021/189 final, s. 45-46). Sektor-spesifikke standarder og standarder for SMB er ikke med i første utkast, men er under arbeid (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, pkt. 29 (c)).

Cross-cutting standards <i>Art. 19b</i>	Topical standards			Sector-specific standards
	<i>Environmental, art. 19b(2)a</i>	<i>Social, art. 19b(2)b</i>	<i>Governance, art. 19b(2)c</i>	
ESRS 1 General Principles	ESRS E1 Climate Change	ESRS S1 Own workforce	ESRS G1 Governance, risk management and internal control	
ESRS 2 General, strategy, governance and materiality assessment disclosure requirements	ESRS E2 Pollution	ESRS S2 Workers in the value chain	ESRS G2 Business conduct	
	ESRS E3 Water and marine Resources	ESRS S3 Affected communities		
	ESRS E4 Biodiversity and ecosystems	ESRS S4 Consumers and end-users		
	ESRS E5 Resource use and circular economy			

Tabell 2: Oversikt over standardene utarbeidet med utgangspunkt i EFRAG PTF-ESRS, (2022b) pkt. 31-34.

Et av kravene i CSRD, spesifikt i artikkel 19b(3) er at man skal hensynta internasjonale bærekrafts-standarder og initiativer. Dette er ivarettatt blant annet gjennom samarbeid med GRI, Shift og WICI, som spesielt muliggjorde å gjøre seg bruk av deres erfaring med utarbeidelse og hva som fungerer i praksis. Initiativ som Task Force on Climate-Related Financial Disclosures (TCFD), ISSB og Task Force on Nature Related Financial Disclosures (TNFD) er også vurdert knyttet til de klima-relaterte standardene (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, pkt. 22-26). EU-lovgivning og initiativ er også hensyntatt og viktige i standardene, blant annet taksonomiens artikkel 8 og offentliggjøringsforordningen (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, pkt. 17-21).

I høringsprosessen ønsker EFRAG spesielt tilbakemelding på tre sentrale punkt ved høringsutkastene. Det første er relevans: både hvordan CSRD-prinsippene er implementert, arkitekturen som er foreslått, og innholdet i hvert av utkastene. Videre ønsker de tilbakemelding om prioritering og innfasing av standardene, og til slutt omfanget av opplysningskrav i hvert av utkastene (EFRAG PTF-ESRS, 2022b, pkt. 47).

Innhold

Innholdet i standardene minner om oppbyggingen i standarder som regnskapsførere og revisorer kjenner til i IFRS, Norsk regnskapsstandard (NRS) og International Standards on Auditing (ISA). Det starter med objektiv og omfang, så alle krav, og til slutt appendix som er veiledende for hvordan man skal gjennomføre kravene. I det følgende forklares kort utdrag fra noen av standardene for å gi et inntrykk av grad av detalj utkastene har.

Dobbel vesentlighet er et sentralt prinsipp i CSRD, og utdypes i høringsutkastet ESRS 1 General Principles paragraf 42-62. Nevnte standard-utkast er som navnet antyder om generelle prinsipper, og er på 49 sider. Den har 6 kapitler med generelle prinsipper: 1. Rapportering under ESRS, 2. Applikasjon av CSRD-konsepter, 3. Prinsipper for offentliggjøring ved implementering, 4. Basis for forberedelse og presentasjon av bærekraftsrapportering, 5. Kobling til andre deler av bedriftsrapportering og 6. Struktur i bærekrafts-uttalelser. Som nevnt vil presisering av hvordan man skal forstå og anvende dobbel vesentlighet være spesielt interessant i denne standarden, men også andre tema som hva rapporteringen begrenses til med tanke på verdikjeden (ESRS 1.63-77), tidshorisonter for rapportering og som vurderingsmoment for informasjon som rapporteres (ESRS 1.78-84) og hvordan man behandler usikkerheter med estimater (ESRS 1.112-113).

En annen standard som kan være av særlig interesse for mange er ESRS E1 Climate Change. Taksonomien regulerer allerede hensyn knyttet til dette, og som det foreløpig mest aktuelle tema innenfor bærekraft i forbindelse med Paris-avtalen var dette også tema det først ble lagt ut arbeidsdokumenter om. Standarden deler kravene inn i tre hovedkategorier: den første gjelder generelle, strategi-, styrings- og vesentlighetsvurderinger. Videre er det flere delkrav under retningslinjer, mål, handlingsplaner og ressurser, og til slutt prestasjonsmåling som utdypes med ni delkrav. Blant disse er det krav om å rapportere om hvordan forretningsmodell og strategi er kompatibel med overgangen til en klimanøytral økonomi i henhold til Paris-avtalen (ESRS E1.13-15). Det stilles også krav om å rapportere hvordan foretaket bidrar til begrensnig av og tilpasning til klimaendringer, og hvilke ressurser som allokeres til det (ESRS E1.28-30). Standardens krav skal være komplementære til taksonomien, og pålegger foretakene som rapporterer etter ESRS å rapportere etter artikkel 8 i taksonomien (ESRS E1.62-64).

ESRS S1 Own workforce er også verdt å nevne i forbindelse med økende fokus på sosiale hensyn innenfor bærekraft. På samme måte som ESRS E1 har standarden krav til generelle, strategi, styrings- og vesentlighetsvurderinger, retningslinjer, mål, handlingsplaner og ressurser, og prestasjonsmål. Videre er det egne kapitler som knytter seg til rapportering om konkrete rettigheter: arbeidsbetingelser, like muligheter og andre arbeidsrelaterte rettigheter. Under arbeidsbetingelser er det blant annet et krav om å opplyse om opplæring og utvikling hos de ansatte, og i hvilken grad ansatte er dekket av foretakets helse og sikkerhetssystem. Appendix A utgjør definisjoner av sentrale begrep som: utvikling, diskriminering, like

muligheter og rettferdig lønn. Beskrivelse av hvordan man skal forstå disse begrepene, vil kunne gjøre rapporteringen av slike kvalitative forhold mer konkret.

4.6 Attestasjon og tilsyn med etterlevelse

Finanstilsynet skal føre tilsyn med det som er rapporteringspliktig etter Offentliggjørings- og taksonomiforordningen. Markedsføringsloven gjelder, og Forbrukertilsynet fører tilsyn på selvstendig grunnlag for informasjon som blir brukt til markedsføringsøyemed. I proposisjonen til Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon for finanssektoren mv. presiserte Finansdepartementet at dette er et område som tidligere ikke har vært regulert i norsk rett, og tilsynsform er dermed noe usikkert. Videre er det referert til arbeidet med det som nå er CSRD, og at det antakelig kommer nye krav og felles retningslinjer ved det europeiske tilsynssamarbeidet. I proposisjonen fremgår det også av høringsinstansenes syn at det er noe uenighet om Finanstilsynet alene skal føre tilsyn, og det presiseres også at man mener det er viktig at Finanstilsynet har nok kompetanse og kapasitet, spesielt om klima, karbonavtrykk og troverdighet i aktsomhetsvurderinger. Olje- og energidepartementet mente at det ikke var behov for kvalitativt tilsyn med kravene i taksonomiforordningen, ettersom de etter deres forståelse skulle håndheves av utsteder selv gjennom krav til transparens (Prop. 208 (2020-2021), s. 19-20). Denne forståelsen av forordningen kan ha vært en korrekt teoretisk forståelse av forordningen, men det er neppe en reelt ønsket forståelse når man har gjort seg erfaring med NFRD, ettersom man ved CSRD blant annet ønsker attestasjon.

Sanksjoner er foreløpig ikke innført i forbindelse med Lov om offentliggjøring i finanssektoren mv., men vurderes av departementet når det er vunnet mer erfaring med loven. Finanstilsynet foreslo ved høring de samme tiltak og sanksjoner som tilsvarende opplysningskrav i sektorregelverket. Den ideelle miljøorganisasjonen Framtiden i våre hender mener at det er naturlig med en innkjøringsperiode for foretakene som omfattes, men at preventive og proporsjonale sanksjoner blir tatt i bruk for å sikre likebehandling og unngå grønnvasking (Prop. 208 (2020-2021), s. 21). Etter CSRD skal ESMA utstede retningslinjer for overvåking av bærekraftsrapportering av nasjonale myndigheter (COM/2021/189 final, s. 56).

I direktivet foreslås endring av artikkel 51 i regnskapsdirektivet, som omhandler straff, men Europarådet i sin foreløpige holdning foreslår at denne endringen slettes. Det presiseres at flertallet av delegasjoner forespurte dette (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 6). Den

opprinnelige bestemmelsen er kortere og lar straff være opp til nasjonale myndigheter i større grad, men den er fortsatt streng. Europakommisjonens forslag til endring adresserer konkret bærekraftsinformasjon som skal rapporteres, og stiller minstekrav som antakelig er inkludert for å sikre at alle land tar denne prosessen på alvor og sørger for håndhevelse.

Gjeldende regnskapsdirektiv	Foreslått endret til følgende av Europakommisjonen ved CSRD
Article 51 Penalties	Article 51 Penalties
Member States shall provide for penalties <u>applicable to infringements of the national provisions</u> adopted in accordance with this Directive and shall take <u>all the measures necessary to ensure that those penalties are enforced</u> . The penalties provided for shall be <u>effective, proportionate and dissuasive</u> .	1. Without prejudice to paragraph 2, Member States shall provide for penalties applicable to infringements of the national provisions adopted in accordance with this Directive and shall take all the measures necessary to ensure that those penalties are enforced. The penalties provided for shall be effective, proportionate and dissuasive.’ 2. In case of a breach of the national provisions transposing <u>Articles 19a, 19d and 29a</u> , Member States shall provide for <u>at least the following administrative measures and sanctions</u> : (a) a public statement indicating the natural person or the legal entity responsible and the nature of the infringement; (b) an order requiring the natural person or the legal entity responsible to cease the conduct constituting the infringement and to desist from any repetition of that conduct; (c) administrative pecuniary sanctions. 3. Member States shall ensure that, when determining the type and level of penalties, administrative sanctions or measures referred to in paragraph 2, <u>all relevant circumstances are taken into account, including</u> : (a) the gravity and the duration of the breach; (b) the degree of responsibility of the natural person or legal entity responsible; (c) the financial strength of the natural person or legal entity responsible; (d) the importance of profits gained or losses avoided by the natural person or legal entity responsible, in so far as such profits or losses can be determined; (e) the losses sustained by third parties as a result of the breach, in so far as those losses can be determined; (f) the level of cooperation of the natural person or legal entity responsible with the competent authority; (g) previous infringements by the natural person or legal entity responsible.’.

Tabell 3: Artikkel 51 i Regnskapsdirektivet (2013/34/EU) før og etter CSRD-forslaget, med egne understrekninger.

Som følge av CSRD skal bærekraftsinformasjon attesteres. Det stilles krav til hvem som skal utføre attestasjon og til forkunnskaper, men det er opp til medlemslandene å vurdere om man gir mandatet til revisor eller til en annen passende aktør (COM/2021/189 final, s. 10). Valget for hva man lander på i Norge er avhengig av hva Europaparlamentet og Europarådet anbefaler. Ettersom Norge ikke er medlem i EU, og ikke er med i forhandlingene er det vanskelig å si noe om hvor prosessen står og hva som vurderes konkret. Det var forventet at forhandlingene skulle føre frem innen april 2022 (Brandsås, personlig kommunikasjon, 7. mars 2022).

Selv om direktivet stiller åpent hvem man tildeler mandatet til, er det tydelig at attestasjonen vil ha likhetstrekk med revisjon av finansiell rapportering. Endringene som medfører attestasjon, følger derfor av endringer i Revisjonsforordningen og Revisjonsdirektivet. Uavhengig av hvem som gis mandatet skal en uttalelse eller beretning publiseres sammen med finansregnskapet og årsrapporten (COM/2021/189 final, s 15). Ettersom kravene om rapportering implementeres noe senere for SMB, vil det for både bransjen som tildeles attestasjonsoppgaven og for selskapene være en fordel at man da har opparbeidet seg noe erfaring og praksis på området (COM/2021/189 final, s. 11). Europakommisjonen skal rapportere til Europaparlamentet og Europarådet senest tre år etter direktivet trer i kraft, på hvordan status er på implementering av attestasjonskrav i direktivet. Hvis passende skal de også innføre strengere attestasjonskrav, det vil si: full sikkerhet (COM/2021/189 final, s. 12).

Attestasjonen som er foreslått innebærer attestasjon med moderat sikkerhet i første omgang, og kan endres til betryggende sikkerhet senere. Inkludert i attestasjonen er samsvar med aktuelle standarder, prosessen som er utført av selskapet for å utføre kravene i standardene, og om påslaget av bærekraftsrapportering og indikatorene som er rapportert i henhold til artikkel 8 i Taksonomiforordningen. Dette utgjør altså overgangen fra at selskap selv har ansvar for sin rapportering, til at rapporteringen som gjøres skal kvalitetssjekkes (Nordic Sustainability, 2021, 31:14). Artikkel 2.2 endrer artikkel 4 i Åpenhetsdirektivet (2004/109/EC) og klargjør blant annet mandatet nasjonale autoriteter har til å overvåke bærekraftsrapportering (COM/2021/189 final, s. 15-16). Medlemsstatene er pliktig til å revidere i henhold til revisjonsstandarder som vedtas av Europakommisjonen, men står fri til å benytte nasjonale standarder frem til emnet er dekket av en standard Europakommisjonen har vedtatt (COM/2021/189 final, s. 59).

Av Europarådets foreløpige holdning er det flere punkter som dreier seg om attestasjon og som skiller seg litt fra det opprinnelige forslaget. Flere delegasjoner i Europarådet etterlyste en bestemmelse som tillot å bruke en annen enn valgt revisor til revisjon av regnskapet, til attestasjon av bærekraft. Andre ønsket klarering av krav til uavhengige attestasjonstilbydere. Dette er i deres foreløpige holdning spesifisert ved å endre paragraf 3, og legge til paragraf 3 a i artikkel 34b i regnskapsdirektivet (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 6 og 83). Det fremgår også at man ønsker å stille samme krav til at man ikke kan tilby attestasjon og rådgivningstjenester til samme kunde, som for finansiell attestering. Videre fremgår det også av den foreløpige holdningen at man skal stille samme krav til revisorer for

bærekraftsrapportering om rapportering av bedrageri som til finansielle revisorer, og at samme krav skal gjelde for uavhengige attestasjonstilbydere som til revisor (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 7).

4.7 Utdannelseskraft, økonomisk og administrativ byrde

Som følge av krav til attestasjon, trenger revisor utvidet kunnskap og kompetanse på området. Revisjonsdirektivet endres som følge av CSRD, og for de selskapene som er pliktige til å rapportere bærekraftsinformasjon er bærekraftsaspektet tatt inn i de fleste bestemmelser som utgjør utgangspunktet for revisors oppgaver etter revisjonsloven. Først og fremst stilles det krav til at det legges til rette for tilstrekkelig utdanning, som inkluderer teori, praktisk trening og eksaminering. Hvordan dette skal inkorporeres i universitetsutdanningen er opp til medlemsstatene. Det legges likevel vekt på at utarbeidelsen av utdanningskravene tar utgangspunkt i utviklingen og stadiet revisjonsutdannelsen og yrket står i. Det skal også legges vekt på å oppnå formålet i paragrafen. Committee of European Auditing Oversight Bodies (CEAOB) og kompetente myndigheter etter artikkel 20 i Revisjonsforordningen (Finanstilsynet i Norge) skal inkluderes i utarbeidelsen i forbindelse med det som har med lovpålagt revisjon og attestasjon av bærekraftsinformasjon for selskap av allmenn interesse å gjøre. CSRD artikkel 7 regulerer selve eksamineringen for å oppnå profesjonell kompetanse som blant annet stiller krav til kunnskap om bærekraftsstandarder og hvordan disse anvendes i forbindelse med bærekraftsrapportering. Artikkelen endrer også artikkel 10 i Revisjonsforordningen, hvor bærekraftsrapportering er inkludert i krav til praksis for å oppnå autorisasjon (COM/2021/189 final, s. 57). Utdannelseskraftet skal ikke gjelde for revisorer autorisert før 1.januar 2023, men det stilles krav til etterutdannelsen, og artikkel 14 i Revisjonsforordningen endres for å tilpasses det. Krav til oppdragsansvarlig revisor utvides til å også inkludere attestasjon av bærekraftsinformasjon. Krav til uavhengighet, rett og plikt til å trekke seg fra revisjonsoppdrag osv. tilpasses også til å inkludere bærekraftsrapportering (COM/2021/189 final, s. 58-63). Tilsyn med attestasjon av bærekraftsrapportering som følger av Revisjonsforordningen artikkel 30 - 30f skal være tilsvarende tilsyn med lovpålagt revisjon av finansregnskapet (COM/2021/189 final, s. 61).

I Europarådets foreløpige holdning fremgår det at noen delegasjoner ønsket at man som revisor kunne velge om man ønsket å bli godkjent som utsteder av attestasjon av bærekraftsrapporter, eller kun å fortsette med finansiell attestering. Mange ønsket også forandring i praktisk trening, som resulterte i at de foreslår 8 måneder praktisk erfaring, i

stedet for 12 som var foreslått av kommisjonen (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 6). Artikkel 6, 7 og 8 i revisjonsdirektivet endres og tillegges detaljer rundt dette, etter Europarådets forslag. Tillegg i artikkel 7 innebærer at det stilles krav til utsteder av kompetansebeviset som gir godkjenning til attestering av bærekraftsrapport om å garantere tilstrekkelig mengde teoretisk kunnskap. Tillegg i artikkel 8 innebærer flere tema for fag eller tema etterutdanning for revisor skal innebære. Disse temaene er a) lovkrav og rapporteringsstandarder i forbindelse med utarbeidelse av årlig og konsoliderte bærekraftsrapporter; b) bærekraftsanalyse; c) due diligence-prosesser knyttet til bærekraftshensyn; og d) lovkrav og attestasjonsstandarder for bærekraftsrapportering som i artikkel 26(a) (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 95).

Revisjonsutvalgets oppgaver i forbindelse med bærekraftsrapportering utvides etter Europakommisjonens forslag til CSRD, spesifikt ved endring av artikkel 39 i revisjonsdirektivet. Dagens regler for revisjonsutvalget følger av Allmennaksjeloven av 1997 § 6-43. Oppgavene etter CSRD medfører at revisjonsutvalget er mer sentralt i utarbeidelsen av bærekraftsrapporteringen, og utvalget må beskrive hvordan det bidrar til rapporteringens integritet. Innenfor dette ansvaret følger overvåking av prosessen, inkludert den digitale rapporteringsprosessen, og overvåke og sørge for effektivitet i internkontroll og risikostyringssystemer. Ikke minst skal utvalget følge attesteringen av bærekraftsrapportene og sørge for revisors uavhengighet (COM/2021/189 final, s. 18). Revisjonsutvalgets utvidede rolle knyttet til bærekraft følger også av direktivforslaget om bærekraftig bedriftsstyring (Revisorforeningen, 2022b).

Totalt sett i EU er det beregnet at det vil koste de rapporteringspliktige 1 200 millioner euro, som engangskostnad ved implementering, og videre 3600 millioner euro årlig. Dette er ikke inkludert det man medregner av kostnader som følger av å oppfylle kravene i taksonomiens artikkel 8. Europakommisjonen peker på at kostnaden knyttet til rapportering uansett ville økt vesentlig i forsøk på å, usystematisk, oppfylle brukernes informasjonsbehov samt på å forsøke å innhente tilstrekkelig data for å oppfylle gjeldende rapporteringskrav (COM/2021/189 final, s. 10). Det er estimert at bruk av standarder vil kunne bidra til årlig besparelse på mellom 24 200 og 41 700 euro per rapporteringspliktige selskap. Det er viktig å notere at det er forutsatt at bruken av standarder totalt eliminerer andre informasjonsforespørsler knyttet til bærekraftsrapportering (COM/2021/189 final, s. 11). Selskaper innenfor EU risikerer høyere kostnad enn selskap utenfor dersom ikke omverdenen innfører tilsvarende rapporteringskrav.

Datterselskaper av selskap utenfor EU samt selskaper utenfor EU som har omsettelige verdipapirer notert i EU er derfor også omfattet av kravene som stilles i CSRD (COM/2021/189 final, s. 11).

4.8 Tidspunkt for gjennomføring

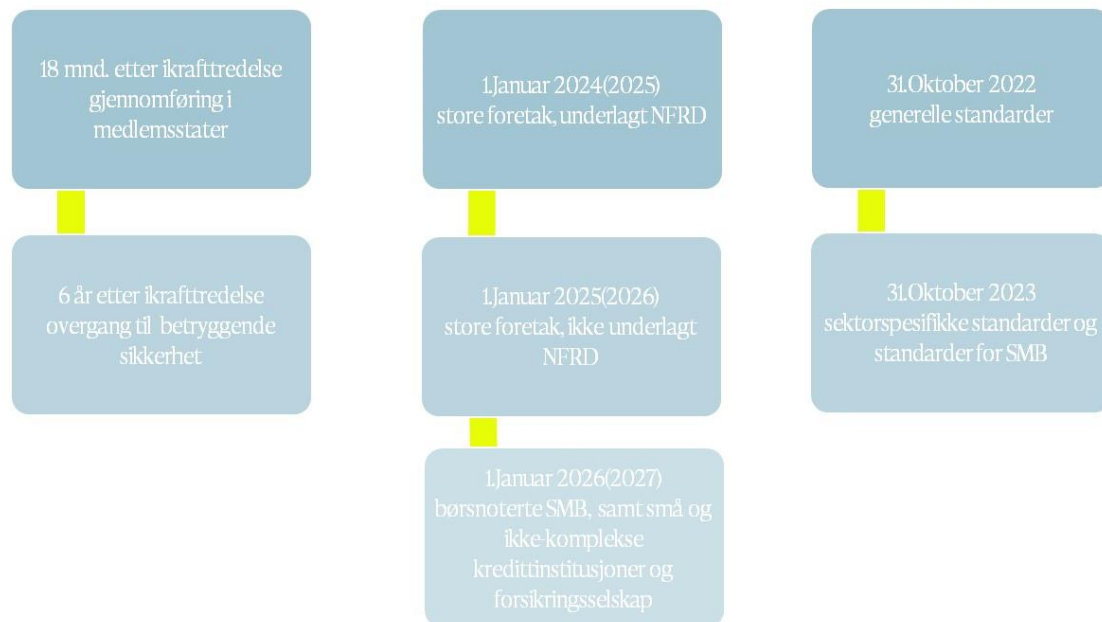
Det er sagt noe om tidspunkt i ulike deler av oppgaven, ettersom det er mange ulike parter og frister. Her vil det komme en oppsummering. Tidspunkt for implementering i Norge er avhengig av prosessen i EU. Først må Europaparlamentet og Europarådet komme frem til en endelig lovtekst. Dersom det skjer i første halvdel av 2022, skal Europakommisjonen kunne vedta første sett rapporteringsstandarder innen utgangen av 2022. EFRAG arbeider løpende med utarbeidelse av standardene, og første standardsett er til høring fra og med 29.april 2022. Dersom det blir forløpet skal selskap i EU anvende standardene i 2024, på regnskapsåret 2023 (COM/2021/189 final, s. 64). Dette kan illustreres ved tabellen under, utarbeidet av Baumüller & Grebenic (2021).

April 2021 to June 2022 at the latest	Negotiations in the European Council of Ministers and the EU Parliament
by June 2022	Compromise on the content of the CSRD under the French Council Presidency
July 2022 onwards	Beginning of transposition into national law
by end of October 2022	Binding adoption of core standards developed by EFRAG through delegated act
by December 1, 2022	Completion of legal transposition by EU member countries
January 1, 2023 onwards	Beginning of the first financial year in which the new regulations of the CSRD must be applied
by end of October 2023	Binding adoption of enhanced standards and SME standards through delegated acts
January 1, 2024 onwards	Publication of the first management reports prepared in accordance with the new regulations of the CSRD

Tabell 4: «Proposed timeline», 2021, av Baumüller & Grebenic, s. 372.

(<https://doi.org/10.22190/FUEO210817026B>). © University of Niš, Serbia.

Europarådets foreløpige holdning indikerer at Europakommisjonen kanskje var for ambisiøs med tidsfrister i det opprinnelige direktivet. De foreslår følgende endringer til direktivforslagets artikkel 5 (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 8), som innebærer senere implementering, og enda mer proporsjonal tilnærming enn opprinnelig. For selskap, som vises i midten av figuren, skal det rapporteres året etter ikrafttredelse, altså for regnskapsåret som er gitt. Første frist er altså for regnskapsåret 2024 som rapporteres i 2025.

Figur 3: Oversikt Europarådets forslag til frister. Basert på foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 8.

Behandlingsprosessen av CSRD i EU, og hvordan det ligger an i prosessen med å komme til Norge kan følges på Europolovs side om «Bærekraftsrapportering for bedrifter» (Stiftelsen Lovdata, u.å.c). Foreløpig behandles det i Europarådet og Europaparlamentet. Mandatet som omtales i kapittel 2.5.1, som etter planen skal fremlegges 20.mai 2022, legger grunnlaget for hvordan rammeverket kan gjennomføres ved utgangen av prosessen. Forutsatt at det ikke blir større endringer i direktivet eller utsettelse i behandlingsprosessen (Åvitsland & Østli, 2021, s. 3), følger forhåpentlig gjennomføring i Norge gjennomføringen i EU tett.

5. Intervju

I mars fikk jeg anledning til to korte intervju med SpareBank 1 Østlandet og SpareBank 1 SR-bank ved henholdsvis Karoline Bakka Hjertø (Østlandet) og Guro Elgheim Sivertsen (SR-bank). Fokus ved intervjuene var å stille spørsmål til noen med relevant praktisk erfaring om deler av hovedtemaene ved CSRD som det er vanskelig å finne relevant litteratur eller informasjon om. I det følgende kommer en kort introduksjon av bankene og hvorfor nettopp disse ble forespurt, før hvert av temaene som er sentrale endringer i CSRD presenteres, med hypoteser og tilhørende spørsmål og svar fra intervjuene.

5.1 Kort om

5.1.1 SpareBank 1 SR-bank

SpareBank 1 SR-bank har hovedkontor i Stavanger med sterkest posisjon i Rogaland, er børsnotert, og Norges nest største bank med nasjonal distribusjon. Fokus for banken er å være til stede i lokalmiljøer, og den kaller seg en relasjonsbank. Inkludert datterselskapene har konsernet ca. 1500 ansatte, 350 000 kunder og 291 milliarder i brutto utlån (2020). Visjonen er å gi kraft til vekst og utvikling og utvide region og markedsområde, og de presiserer at de skal holde en høy etisk standard, både i vanskelige beslutninger og i arbeidshverdagen. Konsernet har 7 datterselskap og er med i SpareBank 1-alliansen som består av 15 selvstendige sparebanker landet over (Sparebank 1 SR-bank, u.å.a).

Årsrapport for 2021 var ikke fremlagt for SR-bank på tidspunktet for intervju, og informasjon om rapportering av bærekraft baseres dermed her på årsrapporten for 2020 og dokumentet *Bærekraft i SpareBank 1 SR-bank*. Av årsrapport for 2020 fremgår det at man skal ha et aktivt forhold til bærekraft i hele virksomheten, og at man sikter mot å være blant topp 30 % av selskap på Oslo Børs innenfor bærekraftsområdet (SpareBank 1 SR-bank, 2021, s. 9). I rapporten er bærekraftsrapporteringen gitt en sentral plass på side 20-30, hvor både strategi og måloppnåelse presiseres. Banken slutter seg til FNs bærekraftsmål, FNs Global Compact og FNs prinsipper for ansvarlig bankvirksomhet, og følger en rekke rammeverk for bærekraftsrapportering inkludert OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, GRI, Task-Force for Climate related Financial Disclosures (TCFD) og CDP (SpareBank 1 SR-bank,

u.å.b, s. 4). Guro Elgheim Siversten, fagsjef for bærekraftig finans i SpareBank 1 SR-bank (Siversten, u.å.), var med på intervju.

5.1.2 SpareBank 1 Østlandet

SpareBank 1 Østlandet er Norges 4.største bank, børsnotert, og har vært i drift i over 175 år. Hovedkontoret er i Hamar, de har 365 000 bankkunder, forretningskapital på 205 milliarder og ca. 1150 ansatte pr. 2020. Visjonen er *sammen om å skape*, ved slagordene dyktig, nær og engasjert til både person- og bedriftskunder. Selskapet har 4 datterselskap (SpareBank 1 Østlandet, u.å.).

Av årsrapporten 2021 fremgår deres prinsipper for bærekraftsrapportering og hvilke krav de er underlagt. Banken rapporterer i henhold til GRI, og slutter seg til FNs bærekraftsmål, FNs Global Compact, FNs prinsipper for ansvarlig bankvirksomhet, og bank- og finanskriteriene i Miljøfyrtårnsertifiseringen. Det fremgår også av rapporten at det er gitt relevant informasjon i henhold til de kommende lovene Åpenhetsloven og Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. De anser rapporteringen relevant for ressursallokerings- og kontrollformål, og kvalitetskravene fra IASBs konseptuelle rammeverk fremheves som sentrale for å oppnå formålene. Det presiseres også at banken tilstreber å følge kvalitetskravene for hard og objektiv informasjon i større grad for å sikre brukernyttig informasjon for kontrollformålet (SpareBank 1 Østlandet, 2022, s. 268-269).

Årsrapporten 2021 er lang og omfattende, men oversiktlig. Bærekraftshensyn står sentralt under «vårt strategiske fokus», og på siden «slik jobber vi med bærekraft» kan man raskt få et innblikk i arbeidet med bærekraft samtidig som man får oversikt over hvor man kan sette seg inn i detaljene (SpareBank 1 Østlandet, 2022, s. 34-35). Fra SpareBank 1 Østlandet var Karoline Bakka Hjertø med på intervju. Hun er leder for bærekraft og samfunn i selskapet (Hjertø, u.å.).

5.2 Intervju

Utdrag fra intervjuene er delt opp i de ulike temaene som presiseres i CSRD som sentrale endringer fra NFRD. Under hvert tema er det hypoteser som er resultat av en foreløpig forståelse av problemstillingen knyttet til temaene, basert på dokumentanalysen. Disse hypotesene er utgangspunkt for spørsmålene som ble stilt intervjuobjektene. Som avslutning

på hver seksjon følger en oppsummering, og hvorvidt svar understøtter hypotesen eller peker i en annen retning.

5.2.1 Utvide omfanget av rapporteringskrav til flere selskap, inkludert alle store foretak og børsnoterte foretak (unntatt børsnoterte mikro-foretak)

Hypotese: Status på kunnskapsnivå om bærekraftsrapportering etter CSRD i Norge er at man vet at det kommer, men lite om hva det innebærer.

Som banker og i stillingen innenfor bærekraft har de to selskapene og personene unike posisjoner til å kjenne temperaturen på det som skjer i markedet. Både mot privat- og bedriftsmarkedet, samt for foretaket selv som rapporteringsenhet. Basert på søk til oppgaven, er det lite å hente av informasjon om CSRD som kan gi konkrete praktiske implikasjoner, spesielt fra andre enn store revisjons- og rådgivnings-aktører, noe som kan virke alarmerende når implementering antakelig skjer fra og med inntektsåret 2023. Selv om det er forståelig, ettersom rammeverket er under behandling og prosessen har korte tidsrammer, er det likevel nærliggende å stille seg spørsmålet om hvor godt det norske markedet er forberedt på et rammeverk som CSRD.

“Ganske dårlig, tror jeg er riktig å si,” svarte Elgheim Siversten på spørsmålet om hvilket inntrykk hun hadde av hvor godt det norske markedet er forberedt på et slikt rammeverk. Videre påpekte hun at man leser flere steder om dagen at rådgivnings- og revisjonsavdelinger som øker bærekrafts- og ESG-kompetanse i hundretall: “og det er jo garantert fordi de ser at her kommer det til å måtte skje et stort løft.” Hun påpekte også at det faktum at utvalget som har fått mandat til å vurdere hvordan CSRD skal implementeres i Norge ikke har noe klart enda, kan være en viktig grunn til at man ikke ser at flere starter forberedelsene med tanke på økt kompetanse eller ansettelse, før man vet hva kravene blir. Bakka Hjertø var også enig i at det er lite diskutert i feltet, og generelt lav bevissthet rundt CSRD. Likevel påpekte hun at de som allerede har rapportert på bærekraft og er oppdatert på området har et bedre stilt utgangspunkt.

Oppsummering: Det kan virke som det norske markedet er dårlig forberedt på CSRD, med unntak av selskap som har rapportert på bærekraft i noe tid og er oppdatert på rapporteringsinitiativ.

5.2.2 Kreve attestasjon av bærekraftsinformasjon

Hypotese: Relevant kunnskap og kompetanse er sentralt for at attestasjon av bærekraftsinformasjon skal bidra til formålet med CSRD.

Begge bankene får i dag sine bærekraftsrapporter attestert av ekstern revisor. Begge anerkjente at kompetanse hos revisor kunne være en sentral utfordring ved attestasjonskravet som følger av CSRD. Elgheim Sivertsen opplevde at revisors kompetanse og forberedelser økte i takt med erfaringen, og at det ble bedre år for år. Bakka Hjertø så også sammenlignbarhet som en sentral utfordring, selv om man vil få felles lovpålagt standardverk. Spesielt med tanke på virksomhetenes ulike natur, hvor hun trakk frem et eksempel ved klimagassregnskap som avhenger sterkt av hvilke omregningsfaktorer som brukes, som videre resulterer i hvilke CO₂ utslipp man knytter til en aktivitet.

Oppsummering: Relevant kunnskap er sentralt, men man ser et økende fokus og utvikling hos revisor som attesterer. En annen utfordring med attestasjon vil være sammenlignbarhet, på grunn av ulik natur av selskap og type bærekraftsinformasjon.

5.2.3 Spesifisere i større grad, hvilken informasjon som skal rapporteres og kreve rapportering i henhold til obligatoriske EU bærekraftstandarder

Hypotese: Arbeidet med bærekraft blir mer omfattende, og er avhengig av samarbeid på tvers av kompetanseområder og avdelinger.

Elgheim Sivertsen trodde rapporteringsansvaret i fremtiden vil ligge hos økonomiavdelingen, ikke bærekraftsavdeling. På spørsmål om man vil se en slags egen regnskapsfører for bærekraftsinformasjon svarte hun bekreftende. Bakka Hjertø mente at økonomifunksjonen ville ta stadig større del i bærekraftsrapporteringen, men at de allerede har en modell for rapportering som antakelig kommer til å fortsette. “Hos oss så er det allerede ganske tett samarbeid mellom økonomifunksjonen, (...) eller meg på bærekraft, og kommunikasjon som har ansvar for det redaksjonelle innholdet. (...) hver avdeling er ansvarlig for sine tall, slik at alle skriver, bedriftsmarkedet er ansvarlig for sine tall inn i bærekraftsrapporteringen.”

Hypotese: Bærekraftsrapportering etter standardene vil være ressurskrevende de første årene, men på sikt tids- og kostnadsbesparende, og bidra til mer effektiv og målrettet rapportering.

Når og for hvem det vil bli ressursbesparende for, var Bakka Hjertø usikker på, men at det er “eneste vei fremover, og ja det er hensiktsmessig for alle involverte parter, så jeg tror det kommer til å være ressursbesparende, ja. Totalt sett.” Hun påpekte blant annet at i starten er det ressurskrevende i seg selv å sette seg inn i og rapportere etter nytt regelverk. Elgheim Sivertsen understreket ønsket om å kunne være enig i refleksjonen og tror det vil bli en forbedring, men var noe skeptisk fordi: “det er jo prøvd å standardisere bærekraftsinformasjon i flere år nå. Så dette er ikke på en måte den første gangen noen prøver å standardisere, og sannsynligvis så vil det jo fortsatt etter implementering av CSRD, så vil det være individuelle forespørsler utover det som den standarden dekker osv.” Mange banker rapporterer for eksempel etter GRI, men hun påpekte at to banker som rapporterer etter GRI ikke nødvendigvis har sammenlignbare rapporter. Hvis CSRD kan gjøre at man må bli mer eksplisitt for sammenligning ville det dermed være en forbedring.

Hypotese: Vesentlighetsbegrepet ifm. bærekraftsrapportering er avgjørende for omfanget av informasjonen som skal rapporteres og hvordan man jobber med den.

“(…) jeg tror det å strukturere det er veldig viktig, og så tror jeg det å klare å synliggjøre mye bedre at den finansielle informasjonen og bærekraftsinformasjonen henger sammen,” svarte Elgheim Sivertsen på spørsmål om fokuset på dobbel vesentlighet i forhold til hva banken rapporterer i dag. Hun mente de er innom det, i forbindelse med rapportering på klimarisiko, analyse av utslipp og mer, men ikke nødvendigvis eksplisitt. Bakka Hjertø svarer at de har en rekke vurderinger og tiltak for begge vesentlighets-retninger, men at det vil være hjelp i et rammeverk eller liknende som tydeliggjør hvordan dobbel vesentlighet skal synliggjøres.

Oppsummering: Bærekraftsrapportering vil i fremtiden være større del av, eller i tettere samarbeid med økonomifunksjon eller avdeling. Likevel er det ikke nødvendigvis behov for endring, om man allerede har tett samarbeid om rapportering. Dersom man kan oppnå større grad av sammenlignbarhet, vil CSRD på sikt kunne være ressursbesparende, og det er et steg i riktig retning. Likevel er det ikke utelukkende positive forventninger på dette området. Det er fordelaktig å presisere dobbel vesentlighetsprinsippet, og hvordan det skal synliggjøres.

5.2.4 Sikre at all informasjon publiseres som del av selskapenes ledelsesrapporter og publiseres i digitalt, maskinleselig format

Dette punktet ble ikke tatt opp konkret i intervjuene. Grunnen for det er kombinert, likevel ble tema kommentert indirekte. Bakka Hjertø og Elgheim Sivertsen jobber med bærekraft, og kravet til digital, maskinleselig rapportering av finansiell informasjon (ESEF) er ganske nytt og kun for børsnoterte. Det er derfor ikke grunn til å forvente at de hadde inngående kunnskap om hvordan det kunne bli i praksis å rapportere etter ESEF, og ESAP er fremdeles under behandling. Videre er behovet for denne endringen velbegrunnet i forslaget, og behovet avdekkes også indirekte ved svakhetene som nevnes i forbindelse med de andre endringene, spesielt sammenlignbarhet og investor-vennlighet. Det er likevel interessant at sammenlignbarhet ble nevnt gjentakende som en utfordring, hvilket underbygger behovet som Europakommisjonen beskriver i forslaget. En problemstilling Europakommisjonen ikke påpeker eksplisitt, som Bakka Hjertø påpekte er at naturen av forhold som rapporteres om bærekraft ikke er lett kvantifiserbare, og varierer både i beregninger og beskrivelser fra selskap til selskap. Det kan bli en utfordring på dette området og hindre sammenlignbarhet.

Oppsummering: Ikke direkte kommentert i intervjuene. Likevel påpekes sammenlignbarhet som en sentral utfordring både med rapportering og attestasjon, som underbygger begrunnelsen for digital og tilgjengelig bærekraftsinformasjon. Hvordan man reelt skal gjøre informasjonen sammenlignbar kan bli en utfordring.

6. Diskusjon og anbefalinger

6.1 Attestasjon

Hvorvidt det er revisor som ender opp med mandatet til attestasjon av bærekraftsrapportering i Norge er usikkert (Harald Brandsås, personlig kommunikasjon, 7.mars 2022), men foreløpig er det i hovedsak revisor som attesterer bærekraftsrapporter (Fallan, 2022, s. 301). Oppgaven har funnet at riktig kompetanse er avgjørende for å oppnå ønsket effekt av attestering. I det følgende diskuteres fordeler og ulemper ved valg av revisor til attestasjonsoppgaven, og nevner kort hvilke andre aktører som eventuelt er aktuelle. Dette vil være aktuelt for selskap å være klar over, ved eventuelt valg av revisor, samt for revisor som skal utføre attestasjon. Det kommenteres også kort om selve attestasjonen, hva man kan forvente av den.

Revisor har allerede god erfaring med attestasjon både av kvalitativ og kvantitativ data. Dessuten kan digitalisering være med på å skifte kompetansebehovet hos revisor i større grad over på en helhetlig problemløsning og kritisk tenkning (Forbes Insights & KPMG LLP, 2021, s. 3) fremfor tallknusing, som kan være fordelaktig med tanke på bærekraftsrapportering. De store revisjonsselskapene har utstrakt erfaring med oppfølging av utdanning og gjeldende krav. Dessuten grunner deres inntekt og omdømme på integritet og kvaliteten de klarer å levere, som sikrer at kundens og samfunnets interesser i større grad er ivaretatt. I Norge og Skandinavia har revisor en særlig rolle ettersom mange selskap velger å få regnskapet attestert uten at det er lovpålagt. Valg av revisor til oppgaven vil også kunne underbygge et fokusskifte fra silo-tenkning om at bærekraft er ikke-finansielt (COM/2021/189 final, s. 38).

Ved å velge revisor til oppgaven, er det sannsynlig at det er de største revisjonsselskapene som i realiteten får mandatet, ettersom det kun er store selskap som foreløpig blir rapporteringspliktige. Det kan være både fordeler og ulemper knyttet til det. Disse selskapene har gjerne variert og god kompetanse, og god kapital, som vil si at de burde ha de beste forutsetningene for å kunne prioritere å skaffe nødvendig kompetanse på området. Samtidig har de store revisjonsselskapene allerede stor markedsrett, og i oppstartsfasen kan det gå utover revisjonspriser og også få følger for revisors uavhengighet. Europakommisjonen peker i forslaget på dette som begrunnelse for at man ikke alene skal gi attestasjonsmandatet til revisor, men stille det åpent for andre aktører også (COM/2021/189 final, s. 38). Det nevnes

ikke eksempler på hvilke andre aktører som kan utføre attestasjon, men det er nærliggende å tenke at det kunne være konsulenter eller foretak som utsteder bærekraftsertifiseringer.

En annen utfordring ved valg av revisor vil være kompetanse- og utdanningskrav. Skal man stille krav om at det å være revisor innebærer attestasjon av finans og bærekraft, eller tillate for eksempel spesialisering i utdanningsforløpet? Dersom man lander på Europarådets forslag om å kunne velge om man ønsker å attestere bærekraft (Foreløpig holdning 2021/0104(COD), s. 6) vil det kanskje være en sannsynlig løsning at man får spesialiseringer også i utdanningsforløpet.

Gylling Krusaa ble spurt om alle aspekter av bærekraft, altså både E, S og G blir attestert. På dette svarte han at hovedfokuset til nå har vært på E, men at attesteringen skal dekke alle aspekter ved bærekraft på samme måte som kravene CSRD stiller er på alle områder (Nordic Sustainability, 2021, 32:35). Samtidig er det nok naturlig at man ser et fokus i attestering som følger fokus i utviklingen i krav, som starter med miljø-hensyn og i større grad inkluderer sosiale hensyn og bedriftsstyring på sikt.

6.2 Sammenlignbarhet

Europakommisjonen peker på sammenlignbarhet som en sentral karakteristikk av hva man ønsker å oppnå ved et felles europeisk standardsett for bærekraftsrapportering. De som skal rapportere på bærekraft vil bli pålagt å rapportere etter ESRS, men kan man være sikker på at det imøtekommer behovet interessentene stiller?

Svaret på siste spørsmål må være nei. Man kan ikke med sikkerhet si at man ved anvendelse av ESRS vil kunne imøtekomme interessentenes informasjonsbehov. Likevel vil det faktum at det stilles en form for pålagte, like, utdypende krav om hva det skal rapporteres om, gjøre at man har det samme utgangspunktet i form av hva man *må* rapportere. Som nevnt i Topplinjen av Martin Scancke har standardene som eksisterer ofte et ensidig fokus, og man må gjerne kombinere ulike standarder og prinsipper for å tilfredsstille informasjonsbehovet for en spesifikk virksomhet (Eriksen, 2021, 6:40). Oppnår man et helhetlig standardverk for EU, vil det kanskje være tilstrekkelig å ta utgangspunkt i det lovpålagte, og anvende for eksempel standardene ISSB utarbeider i tillegg, for å dekke informasjonsbehovet til investorer utenfor EU. En viss grad av samarbeid og konvergens mellom disse, som nevnt tidligere i oppgaven, vil eventuelt lette arbeidet og ikke minst øke sammenlignbarhet. Man ser også ved finansiell

informasjon, at det tas utgangspunkt i lovverk, men at man gjerne opplyser utstrakt i noter og eventuelt årsberetning for å dekke informasjonsbehovet. Dessuten er formål ved å føre regnskap at regnskapet skal gi et rettviseende bilde av selskapets økonomiske stilling i henhold til rskl. § 3-2a, hvilket også vil være naturlig å anvende som prinsipp for bærekraftsrapportering, om selskapets stilling helhetlig. Som Jones og Scancke nevner, bør bærekraftshensyn og rapportering være integrert del av selskapets strategi, og at man rapporterer på det som gjelder for selskapet (Eriksen, 2021, 10:40).

Bakka Hjertø påpekte i intervju hvordan standardene skal dekke et bredt utvalg bransjer og sektorer, og at det kan være utfordrende med tanke på sammenlignbarhet. Dette ser ut til å adresseres på sikt til en viss grad ved de bransjespesifikke standardene. Likevel vil det antakelig være en utfordring fordi mye av informasjonen er svært kvalitativ, og at valgmuligheter innenfor de ulike målene og kravene vil redusere sammenlignbarheten.

Omfanget av selskaper som pålegges å rapportere om bærekraft kan se ut til å være begrenset, med tanke på sammenlignbarhet med selskap som ikke er pålagt å rapportere.

Europakommisjonen nevner dette konkret. Ved å utvide omfanget på denne måten, og samtidig åpne for at SMB kan rapportere etter egne standarder frivillig, kan man forhåpentlig løse noen av utfordringene uten å pålegge en for stor byrde (COM/2018/97 final, s. 11). Som Skancke nevner som erfaring med investorer: at når de stiller krav, følger selskapene opp (Eriksen, 2021,17:43). På samme måte kan det forhåpentlig fungere når store selskap er underlagt krav, og må rapportere om hele verdikjeden. De må dermed forespørre underleverandører og kunder om informasjon som kan sette i gang prosesser hos dem. Lanthén peker på dette som sentralt i CSRD, at det ikke lenger holder å se på kun egen produksjon, men at det er et helhetlig søkelys på verdikjeden (Nordic Sustainability, 2021, 44:29).

6.3 Fra silo til helhet

En klar trend innenfor bærekraftsrapportering, som EU ved CSRD manifesterer er at det ikke er tilstrekkelig å tenke bærekraft separat fra finans og økonomi, men at bærekraft må implementeres i strategiprosess og være del av en helhet for å drive virksomhet. Det er et kort tidsperspektiv for implementering av CSRD og standardene, og spesielt klima og miljø haster å adressere. CSRD implementeres proporsjonalt og standardene og deres implementering skal revideres hvert tredje år. Med andre ord vil man ikke klare å skifte fokus over natten, men det

er tydelig at det skjer et skifte i hvordan man tenker rundt bærekraft, og at det er i hovedfokus i politikken når det gjelder hvilken vekst og hvilket kapitalfokus man ønsker. Dette er et tema som dukker opp i de fleste sammenhenger hvor CSRD og nyere bærekraftsrapportering er omtalt, av blant annet av Bakka Hjertø og Elgheim Siversten under intervjuene, Europakommisjonen i direktivforslaget samt Jones og Scancke i podkasten Topplinjen. Dessuten er det også en av manglene ved gjeldende rapportering som særlig påpekes i analysene Finansdepartementet og Deloitte har utarbeidet, mer konkret nevnt i forbindelse med manglende sammenheng mellom strategi, KPIer og rapportering. Konkretiserte og økte krav til revisjonsutvalgets rolle innenfor bærekraftsrapportering vil forhåpentlig bidra til å adressere disse utfordringene, ettersom utvalget er sentralt i beslutningstaking og strategiprosesser (Accountancy Europe, 2022, s. 2).

Gylling Krusaa påpeker også at en sentral utfordring knyttet til implementering av og arbeid med CSRD, er samarbeid på tvers av kompetanseområder og avdelinger (Nordic Sustainability, 2021, 24:04). Dette understøttes av hvordan Bakka Hjertø og Elgheim Sivertsen beskriver deres arbeid med bærekraftsrapportering og hvordan de tror det blir fremover: alle avdelinger rapporterer på sine områder, hovedansvaret blir på økonomiavdelingen, men det avhenger av tett samarbeid. Krusaa peker også på hvordan arbeidet med samfunnsansvar nesten er mer markedsføring enn rapportering i forhold til det som kommer ved CSRD, ettersom det ikke tidligere har vært særlig konkret. I denne sammenheng nevner han hvordan bærekraftsrapportering nå likestilles i større grad med finansiell rapportering, og må forankres i kjernevirksomheten. Lanthén understøtter dette og hvordan intern styring vil og må endres som følge av CSRD (Nordic Sustainability, 2021, 45:08).

6.4 Forslag til tiltak selskap

Ulike rådgivningsselskap og andre aktører anbefaler tiltak for selskapene som kommer til å omfattes av CSRD og annen bærekraftsrapportering. Blant disse er Deloitte Nederland og Nordic Sustainability. I det følgende presenteres ulike anbefalinger, og det gis en oppsummering av fellesnevne. Oversikt over anbefalte fremgangsmåter kan være nyttige både for å vurdere hvordan man ligger an, og hvordan man kan handle videre.

Deloitte Nederland foreslår en fremgangsmåte i tre faser, hvor den første er en såkalt “Baseline Assessment” eller en grunnlinje-vurdering. I denne fasen inngår en vurdering av

utgangspunktet, hva revisor forventer, hva konkurrentene gjør, hvordan man håndterer data og hvilke bærekraftstema som kan være aktuelle for forsyningskjeden. Steg to går ut på å forberede bedriftens rapportering til å bli attesterbar. Denne fasen går ut på å gjøre en vurdering av hvilke regler som vil tre i kraft når og påvirke selskapet, en plan for å sørge for tilstrekkelig in-house kompetanse, lage matriser for hver strategiske KPI for begrenset og rimelig sikkerhet, analyserer hvordan karbon-rapporteringsprosessen er per idag, og om denne metoden kan overføres på andre KPIer, og sørge for tilstrekkelig internkontroll av ikke-finansiell informasjon. Fase tre går ut på å lage et praktisk veikart, som inkluderer vurdering av taksonomien, en styringsplan, data-behandlings rammeverk og hvilke digitale løsninger man må anvende for effektiv databehandling og effektiv internkontroll knyttet til ESG-krav (Deloitte The Netherlands, 2021, s. 3).

Webinaret til Nordic Sustainability hvor Peter Gylling Krusaa og Esben Lanthén er bidragsyttere foreslår også konkrete tiltak og tanker for selskap som skal i gang med rapportering etter CSRD. Gylling Krusaa anbefaler å sørge for at arbeidet med bærekraftsrapportering forankres i kjernevirksomheten og innarbeides i nøkkelprosesser (Nordic Sustainability, 2021, 27:38). Dette kommer av både det utvidede kravet til data, men også utvidet interessent-begrep, fra finansielle interessenter til en slags sosial kontrakt mellom selskap og samfunn (Nordic Sustainability, 2021, 28:48). Videre peker han på kommisjonens presisering om hvordan dataene enkelt skal være tilgjengelig for alle interessenter, og at det er viktig å huske på i arbeidet med dette. Lanthén fremhever fire punkt man bør fokusere på. Dette innebærer strategiutvikling, datahåndtering, konsekvensutredning og regulatorisk utvikling (Nordic Sustainability, 2021, 44:38). De tre første punktene er også nevnt av Deloitte, og beskrives ikke videre her. Siste punkt er derimot interessant og relevant å nevne. Det går ut på at man burde bruke ressurser på å følge med på reguleringsprosessen ettersom det er et landskap som skifter svært fort med korte tidsfrister og stor utvikling (Nordic Sustainability, 2021, 46:01). Dermed kan det være nyttig å ha noen dedikert til å orientere seg på området.

Ecochain, ved Quist (2021), foreslår seks steg man burde ta i 2022 i forbindelse med rapportering etter CSRD (Quist, 2021).

1. Vurdere hvordan selskapet hensyntar dobbel vesentlighet, og følg med på standardene som publiseres i midten av 2022.
2. Ta kontakt med en tredjepart for attestering, revisor.

3. Mål grunnlinje miljø- og GHG-prestasjon (ved f.eks. LCA).
4. Start vurdering av sosiale utfordringer og aspekter i verdikjeden
5. Sett mål og få disse behandlet på styrenivå
6. Start overvåking og vurdering av KPIer knyttet til bærekraft.

Noen nøkkeltall og KPIer som kan være relevante for alle typer bedrifter å vurdere er ifølge revisorforeningen følgende (Revisorforeningen, u.å.).

Forslag nøkkeltall		
Miljø	Sosiale faktorer	Selskapsstyring
CO2-utslipp (scope 1, 2 og 3)	Andel av ansatte på fulltid	Kjønns sammensetning i styret
Energiforbruk	Forholdstall kvinnelige og mannlige ansatte (også i ledelsen)	Oppmøte ved styremøter
Avfall	Lønnsforhold mellom kvinner og menn	Forholdstall medianlønn og administrerende direktør
	Turnover blant ansatte	
	Sykefravær	

Tabell 5: Forslag nøkkeltall fra Revisorforeningen, illustrert i tabell (Revisorforeningen, u.å.).

For SMB vil mest sannsynlig CSRD ikke være veldig nært forestående, men utviklingen går i en retning som vil påvirke annet, og SMB vil også som kunder og leverandører møte krav fra de større selskapene. I følge BDOs SMB-barometer for 2022 har kun 51 % av norske SMB bærekraftstiltak, og følgende enda færre rapporterer om dem (BDO, Norstat & Varde Hartmark, 2022, s. 25). Mange av disse selskapene vil kunne ha fordel av å starte kartlegging og arbeid med dette, men det kan være vanskelig å vite hvor man skal starte. For ledere av disse selskapene foreslår BDO følgende:

1. Du bør allerede nå sjekke om ditt selskap jobber nært opp mot eksisterende grenser for rapporteringsplikt. Det vil vise deg om du kan forvente å bli rapporteringspliktig i nær fremtid. Om dette er tilfelle, bør du starte forberedelsene i god tid før rapporteringsplikten eventuelt inntreffer.
2. Ta kontakt med banken, forsikringsselskapet, investorer og kunder for å få innsikt i hva de tenker rundt EU-taksonomien og rapportering. SMB-ene burde også se nærmere på aktivitetene som allerede er definert i de tekniske screeningkriteriene (se informasjon om disse under). Omfattes noen av deres aktiviteter på denne listen eller er dere utenfor kriteriene som defineres her?
3. Utpek en ressurs som setter seg inn i taksonomien og lag en intern arbeidsgruppe for diskusjoner. (Martinsen, 2022).

Fellesnevnerne i anbefalingene underbygges av funn i oppgaven. Først og fremst går det ut på at bærekraftshensyn og rapportering må gjennomføres på strategi-nivå som del av kjernevirksomheten. Videre må man skaffe en oversikt over virksomheten og hvilke avdelinger som må rapportere hva, og hvordan man kan arbeide og samarbeide for å nå krav både med tanke på mengde og riktig data samt å nå alle aktuelle interessenter. Det viktige vil være å starte med arbeidet, og kartlegge hvordan man ligger an, både selskap og verdikjede, og hva som vil gjelde det konkrete selskap. Her vil selskap som allerede rapporterer etter standarder, som begge sparebankene i oppgaven gjør, ha en fordel i at de allerede er i gang med tilsvarende krav og har kartlagt store deler av virksomheten når det gjelder bærekraftshensyn.

7. Avslutning

7.1 Oppsummering

Hvordan skiller krav og konseptforståelser i CSRD seg fra gjeldende lovkrav og konseptforståelser i Norge?

De store endringene av krav og konseptforståelser, er i hovedsak like for Norge som for EU: de fire vesentlige endringene fra NFRD til CSRD. De samme utviklingstrekkene som Europakommisjonen legger til grunn for CSRD-forslaget ser også ut til å gjelde for norske selskap, spesielt med tanke på mangel på sammenlignbar, pålitelig og relevant informasjon. Samtidig er en forskjell at Norge henger etter EU i prosessen med regulering av og lovkrav knyttet til bærekraftsrapportering. Ved krav om rapportering på samme tidspunkt som i EU vil norske selskap dermed ha hatt kortere tid til å gjøre seg erfaring med lovpålagt rapportering. Det er også viktig å presisere at bærekraftsrapportering, frem til Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. har vært lite regulert i Norge. Kravene i CSRD er derfor omfattende i forhold til hva som er lovregulert i dag. Samtidig er dagens krav mer generelle, så en konkretisering kan være positivt.

Når kan man forvente at rammeverket trer i kraft i Norge, og i hvilken grad?

Rammeverket er foreslått å tre gradvis i kraft i EU fra og med 1.januar 2023, dermed at man ser de første rapportene etter CSRD og ESRS i 2024. Europarådets foreløpige holdning tilsier at de ønsker en senere implementering. Etersom man allerede er i gang med å behandle hvordan det skal implementeres i Norge, er det sannsynlig at CSRD kan gjennomføres nært tidsmessig gjennomføring i EU, forutsatt en rask prosess i EØS. Tidligst skal norske selskap som allerede rapporterer etter Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. rapportere etter CSRD og standardene for regnskapsåret 2023(i 2024), og påfølgende andre store selskap for regnskapsåret 2024 (i 2025), og SMB skal rapportere etter egne tilpassede standarder fra og med regnskapsåret 2025 (i 2026). Dersom Europarådet får gjennomslag i behandlingen i EU, er det sannsynlig at disse tidspunktene utsettes minst et år.

Hvilke praktiske konsekvenser kan rammeverket få for norske selskap?

Sannsynlige praktiske konsekvenser for norske selskap kan oppsummeres ved tabell 6.

Overordnet er det spesielt sentralt at CSRD stiller omfattende krav til at bærekraftshensyn og

rapportering blir en del av selskapets strategi, forretningsmodell og beslutninger. Samtidig er også kravet om å rapportere om hele verdikjeden og gjøre aktsomhetsvurderinger etter et dobbelt vesentlighetsprinsipp noe som vil være en overgang for mange selskap sammenlignet med kvaliteten på og omfanget av hva som rapporteres i dag. Krav om attestasjon og valg av eventuell tredjepart til å attestere rapport vil også være en ny dimensjon for selskaper som ikke bruker attestasjon fra før. Behov for økt kompetanse vil avhenge av hvordan man arbeider med bærekraftsrapportering i dag. For selskap som allerede har gode modeller for bærekraftsrapportering, også som en del av avdelingenes rapportering, vil det ikke nødvendigvis være en stor overgang i praksis annet enn å sette seg inn i kravene. For selskap som ikke har rapportert om bærekraft vil det sannsynligvis være et behov for en større gjennomgang av virksomheten og hvordan man skal møte kravene i CSRD. For disse bedriftene blir det sannsynligvis også viktig å ansette ny kompetanse, eller leie det inn.

1	Formål	Formålet sammenfaller med formålet bak andre initiativ som del av EU's Green Deal Overgang fra samfunnsansvar /non-financial til bærekraft, og krav om å klart focus på dobbel vesentlighetsprinsipp
2	Omfang	Børsnoterte, og store selskap som tilfredsstillt 2/3: balanse 20MEUR, omsetning 40MEUR, > 250 ansatte Proposjonal tilnærming
3	Målgruppe	Alle interessenter i henhold til ESRS 1. Interessenter vil si alle som blir påvirket av foretakets beslutninger og handlinger.
4	Hvor Hvordan	Rapporteres i redegjørelse som etter rl.§ 3-3c (sannsynligvis), i eller tilgjengelig via årsberetning/årsrapport. Mål om å rapportere i digitalt, lett tilgjengelig format: følg utvikling ESAP ESEF kan være aktuelt, men etter Europarådets foreløpige holdning kun for børsnoterte
5	Hva	Fra dagens rl.§ 3-3c til detaljerte standarder, se høringsutkast fra PTF-ESRS. EFRAG vektlegger internasjonalt samarbeid ihht. CSRD, overgangen bør derfor bli mykere om man i dag anvender nevnte initiativ
6	Attestasjon Tilsyn	Bærekraftsrapport må attesteres av revisor Revisjonsutvalget med utvidet oppgave
7	Økonomisk Administrativt	Utgangspunkt og erfaring med bærekraftsrapportering avgjørende for byrden av overgang praktisk, men oppstartsperiode krevende uavhengig av bakgrunn – for å forstå hva det betyr for sin bedrift Vesentlighets- og aktsomhetsvurderinger av hele bedriften og verdikjeden Avhengig av å ha på plass eller få på plass organisering som bidrar til nødvendig rapportering – likere finansiell rapportering
8	Tidspunkt	Rapporteringspliktige etter Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon og rl.§ 3-3c, skal rapportere for 2023 i 2024. Store foretak 2024(25), SMB 2025(26) Avhengig av behandlingsprosess i EU, Europaparlamentet og Europarådet diskuterer for øyeblikket, Europarådet ser ut til å ønske utsettelse Mandat til Verdipapirlovutvalget, fremlegges 20.mai

Tabell 6: Praktiske konsekvenser for selskap utarbeidet med utgangspunkt i funnene i kapittel 4.

Hvilke praktiske konsekvenser kan rammeverket få for revisor i Norge?

Uavhengig om revisor får mandatet til bærekraftsattestering blir følgene for revisor store. Det åpner seg et nytt marked, hvor bærekraftsrapporter skal attesteres. Om mandatet ikke tilfaller revisor er det ikke nevnt noen annen aktuell bransje, men det vil kanskje være åpent for andre aktører. Revisor vil dermed også da ha muligheten til å møte markedets behov, men sannsynligvis med større konkurranse. God kompetanse og kapasitet til å møte dette markedet vil derfor være avgjørende for revisorfirma som tilbyr attestasjon. For revisjonsutdanningen

må det også gjøres endringer for å tilfredsstill kompetansekravene som CSRD fremsetter. Av Europarådets foreløpige holdning fremgår det et ønske om at revisor skal kunne velge å fortsette kun med finansiell attestering. Dette vil også kunne få følger for utdanningen, man kan for eksempel se mulighet for spesialisering innenfor enten finansiell- eller bærekraftsattestering. Samtidig er det ikke sikkert man ønsker slik spesialisering av hensyn til fare silotenkning og lite sammenhengende rapportering. For revisor som allerede har kompetanse på attestering av bærekraftsrapporter vil man forhåpentlig se bedre og mer sammenlignbar rapportering fra selskapene, og ha bedre grunnlag for attestasjonen. Med ønske om å sidestille bærekraftsrapportering mer med finansiell rapportering vil det sannsynligvis også være behov for mer spesifiserte revisjonsstandarder for attestering av bærekraftsrapporter.

7.2 Forslag til videre forskning

CSRD og rettsakter som knytter seg til bærekraftsrapportering og bærekraftsarbeid er tilnærmet ferskvare med tanke på utviklingen det har, så det vil være mange mulige nye forskningsområder knyttet til det. Ved presentasjon av den foreløpige oppgaven i april, stilte en av veilederne et viktig spørsmål: “Vet man at rapportering er veien å gå for å oppnå bærekraftsmålene? Kunne for eksempel skatter vært mer effektivt?”. For oppgavens formål er ikke dette direkte relevant, men det kan være et viktig spørsmål i forbindelse med videre forskning. Et annet moment til videre forskning vil være om man mer effektivt kan følge EUs prosess og rettsakter med EØS-relevans, slik at norsk gjennomføring i større grad kan følge gjennomføring i EU. I forbindelse med revisjon og revisjonsutdannelse viser Fallan (2020) at forskning på attestasjon av bærekraft i Norge er begrenset, og dessuten vil kravene som følger av CSRD kunne introdusere nye utfordringer knyttet til utdannelsesløpet for regnskap og revisjon, som også vil kunne være et tema for videre forskning.

Litteraturliste

AB//mp Ares(2020) S_3738002. *Dombrovskis, V til Gauzés, J.-P* [Brev].

Europakommisjonen.

<https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=/sites/webpublishing/SiteAssets/Letter%2520EVP%2520annexNFRD%2520%2520technical%2520mandate%25202020.pdf>

AB//mp Ares(2020) S_3738534. *Dombrovskis, V til Gauzés, J.-P* [Brev].

Europakommisjonen.

<https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=/sites/webpublishing/SiteAssets/Letter%2520EVP%2520annex%2520NFRD%2520governance%2520mandate%25202020.pdf>

Accountancy Europe. (2022, april). *ESG Governance: Recommendations for Audit Committees* (Position paper). <https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/220412-ESG-governance-recommendations-for-audit-committees.pdf>

Adams, C.A., Alhamood, A., He, X., Tian, J., Wang, L. & Wang, Y. (2021, 4.juni). *The Double-Materiality Concept: Application and Issues* [Prosjektrapport]. Global Reporting Initiative. <https://dro.dur.ac.uk/33139/1/33139.pdf>

Advokatfirmaet BAHR AS. (2021, 1.september). EUs kapitalmarkedsunion – hva betyr det for Norge? | Nr. 1/16. *BAHR*. Hentet fra <https://bahr.no/newsletter/eus-kapitalmarkedsunion-hva-betyr-det-for-norge-2-2>

Angle, A., Brackley, A., Nelson, J., Street, L. & Lee, M. (2022) *What's Next for Sustainable Business?* (2022 Sustainability Trends Report). The Sustainability Institute by ERM. <https://www.sustainability.com/globalassets/sustainability.com/thinking/pdfs/2022/esi-sustainability-trends-report-2022-2.pdf>

Arnslett, A. (2015, 16.desember). Parisavtalen - hva ble egentlig vedtatt. *KLIMA - et magasin om klimaforskning fra CICERO*. https://cicero.oslo.no/no/posts/klima/parisavtalen-hva-ble-egentlig-vedtatt?utm_source=apsis-anp-3&utm_medium=email&utm_content=unspecified&utm_campaign=unspecified

Baumüller, J. & Grbenic, S. O. (2021). Moving from Non-Financial to Sustainability Reporting: Analyzing the EU Commission's Proposal for a Corporate Sustainability Reporting

Directive (CSRD). *Facta Universitatis* 18(4), 369-381.

<https://doi.org/10.22190/FUEO210817026B>

Baumüller & Grebenic. (2021). Proposed Timeline [Tabell]. University of Niš, Serbia.

<https://doi.org/10.22190/FUEO210817026B>

BDO, Norstat & Varde Hartmark. (2022). *BDOs SMB-barometer 2022*.

<https://www.bdo.no/nb-no/smb-barometeret>

Bodhanwala, S and Bodhanwala, R (2018), "Does corporate sustainability impact firm profitability? Evidence from India", *Management Decision*, 56(8), 1734-

1747. <https://doi.org/10.1108/MD-04-2017-0381>

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative*

Research Journal, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

Brandtzæg, M. A. E., & Håland, K. Y. C. (2021, 1.juni). *Bærekraftsrapporteringen i Norge:*

En empirisk undersøkelse av kvaliteten på bærekraftsrapporteringen til norske børsnoterte

selskap [Masteroppgave]. Norges Handelshøyskole. [https://openaccess.nhh-](https://openaccess.nhh.no/nhh-xmlui/bitstream/handle/11250/2768781/masterthesis.pdf?sequence=1)

[xmlui/bitstream/handle/11250/2768781/masterthesis.pdf?sequence=1](https://openaccess.nhh.no/nhh-xmlui/bitstream/handle/11250/2768781/masterthesis.pdf?sequence=1)

COM/2018/97 final. *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION: Action Plan:*

Financing Sustainable Growth. Europakommisjonen. [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0097)

[content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0097](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0097)

COM/2021/189 final. *Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND*

OF THE COUNCIL amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive

2006/43/EC and Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting

(Corporate Sustainability Reporting Directive). Europakommisjonen. [https://eur-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0189)

[lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0189](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0189)

Deegan. (2006). Legitimacy theory. I Hoque, Z. (Red.), *Methodological Issues in Accounting*

Research: Theories, Methods and Issues (s. 161–181). London: Spiramus Press Ltd.

Deloitte AS. (2021). *Klimarapportering står høyt på dagsorden - henger norske virksomheter med?* (Bærekraft og integrert rapportering- En analyse av Norges 50 største virksomheter).

<https://nor.deloitte.com/rs/712-CNF-326/images/Baerekraftsrapportering-50-storste-2020.pdf>

Deloitte The Netherlands. (2021). *Sustainability Reporting Update: EU Taxonomy and new reporting Directive* [Presentasjon].

<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/risk/deloitte-nl-risk-new-eu-corporate-sustainability-reporting-directive.pdf>

Den Europeiske Union. (u.å.). *Languages on our websites*. https://european-union.europa.eu/languages-our-websites_en

Den Europæiske Unions Tidende 2019/C 209. *Retningslinjer for ikke-finansiell rapportering: Tillæg om rapportering af klimarelaterede oplysninger*. Europakommisjonen. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019XC0620\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019XC0620(01))

Devece, C., Peris-Ortiz, M. & Rueda-Armengot, C. (2016). Entrepreneurship during economic crisis: Success factors and paths to failure. *Journal of Business Research*, 69(11), 5366-5370. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.04.139>

Direktiv 2004/109/EC. *Om the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market and amending Directive 2001/34/EC (Åpenhetsdirektivet)*. Europaparlamentet og Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0109>

Direktiv 2006/43/EC. *Om statutory audits of annual accounts and consolidated accounts, amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC and repealing Council Directive 84/253/EEC (Text with EEA relevance) (Revisjonsdirektivet)*. Europaparlamentet og Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006L0043>

Direktiv 2013/34/EU. *Om årsregnskaper, konsernregnskaper og tilhørende rapporter for visse typer foretak, om endring av europaparlaments- og rådsdirektiv 2006/43/EF og om oppheving av rådsdirektiv 78/660/EØF og 83/349/EØF (Regnskapsdirektivet)*. Europaparlamentet og Europarådet. <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/34/oj>

Direktiv 2014/95/EU. *Om regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance (NFRD)*. Europaparlamentet og Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095>

EFRAG PTF-ESRS. (2021). *PTF-ESRS Batch 1 working papers – Cover note and next steps*.

Hentet 20.april 2022 fra

<http://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=/sites/webpublishing/SiteAssets/Cover%20note%20for%20Batch%201%20WPs.pdf>

EFRAG PTF-ESRS. (2022a, 29.april). *Public consultation on the first set of Draft ESRS*.

<https://www.efrag.org/lab3>

EFRAG PTF-ESRS. (2022b, 29.april). *ESRS Exposure Drafts public consultation – Cover note*. EFRAG. Hentet 9.mai 2022 fra

https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FESRS_CN.pdf

EFRAG PTF-NSRS. (2021). *PROPOSALS FOR A RELEVANT AND DYNAMIC EU SUSTAINABILITY REPORTING STANDARDSETTING*. European Financial Reporting Advisory Group.

https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FEFRAG%2520PTF-NFRS_MAIN_REPORT.pdf

EFRAG. (2021, 5.november). *APPOINTED – MEMBERS OF THE EXPERT WORKING GROUPS TO PROVIDE INPUT ON THE DRAFTING OF EUROPEAN SUSTAINABILITY REPORTING STANDARDS* [Pressemelding]. Hentet fra

<https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FPress%2520release%2520-%2520Announcement%2520of%2520EWGs%2520FINAL.pdf>

EFRAG. (2022, 15.mars). *EFRAG's Due Process Procedures: EU Sustainability Reporting Standard-Setting*. Hentet 09. mai 2022 fra

<https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=/sites/webpublishing/SiteAssets/EFRAG%2520Due%2520Process%2520Procedures%2520-%2520Approved%2520by%2520GA%252015-03-2022.pdf>

EFRAG. (u.å.a). *SUSTAINABILITY REPORTING STANDARDS ROADMAP*.

<https://www.efrag.org/Activities/2010051123028442/Sustainability-reporting-standards-roadmap#>

EFRAG. (u.å.b). *SUSTAINABILITY REPORTING STANDARDS INTERIM DRAFT*.
<https://www.efrag.org/Activities/2105191406363055/Sustainability-reporting-standards-interim-draft#>

Endringslov til verdipapirhandelloven og regnskapsloven mv. *Lov om endringer i verdipapirhandelloven og regnskapsloven mv. (periodisk rapportering og direktivgjennomføring)* (LOV-2021-04-30-26). Finansdepartementet.
<https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/2021-04-30-26>

Eriksen, M. R (Programleder). (2021, 4.juni). Veien mot globale bærekraftstandarder med Martin Skancke [Audio podkast]. I *Topplinjen: bak tallene med finansdirektørene*. Deloitte AS. <https://www2.deloitte.com/no/no/pages/about-deloitte/podcast/topplinjen.html>

ESRS 1. (2022, 29.april). *[Draft] General Principles*. EFRAG PTF-ESRS. Hentet 11.mai 2022 fra
https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FED_ESRS_1.pdf

ESRS E1. (2022, 29.april) *[Draft] ESRS E1 Climate change*. EFRAG PTF-ESRS. Hentet 11.mai 2022 fra
https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FED_ESRS_E1.pdf

ESRS S1. (2022, 29.april). *[Draft] ESRS S1 Own Workforce*. EFRAG PTF-ESRS. Hentet 11.mai 2022 fra
https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FED_ESRS_S1.pdf

Etikkinformasjonsutvalget. (2019, 28.november). *Åpenhet om leverandørkjeder*. Barne- og familiedepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/6b4a42400f3341958e0b62d40f484371/195794-bfd-etikkrapport-web.pdf>

EUClimateAction. (2021, 4.november). *EU Sustainability Reporting Standards and the future of sustainability reporting (GMT Time)* [Video]. Youtube.
<https://www.youtube.com/watch?v=heyYiptm6mE>

Europakommisjonen. (2018, 8.mars). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN CENTRAL BANK, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0587>

Europakommisjonen. (2019, 11.desember). *The European Green Deal sets out how to make Europe first climate-neutral continent by 2050, boosting the economy, improving people's health and quality of life, caring for nature, and leaving no one behind*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691

Europakommisjonen. (2021a, 21.april). *Questions and Answers: Corporate Sustainability Reporting Directive proposal*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_1806

Europakommisjonen. (2021b, 14. juli). *Delivering the European Green Deal*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en

Europakommisjonen (u.å.a). *A European Green Deal*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

Europakommisjonen. (u.å.b). *Paris Agreement*. https://ec.europa.eu/clima/eu-action/international-action-climate-change/climate-negotiations/paris-agreement_en

Europakommisjonen. (u.å.c). *Sustainable corporate governance initiative*. https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12548-Sustainable-corporate-governance_en

Europakommisjonen. (u.å.d). *Corporate sustainability reporting*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en

Europakommisjonen. (u.å.e). *Financial transparency – single EU access point for company information*. Hentet 10.mars 2022 fra https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12776-Financial-transparency-single-EU-access-point-for-company-information_en

Europarådet. (2022a, 24. februar). *Council adopts its position on the corporate sustainability reporting directive (CSRD)*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/council-adopts-position-on-the-corporate-sustainability-reporting-directive-csrd/>

Europarådet. (2022b, 7. april). *The ordinary legislative procedure*. <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/decision-making/ordinary-legislative-procedure/>

EYGM Ltd. & Oxford Analytica. (2021, juni). *The future of sustainability reporting standards: The policy evolution and the actions companies can take today*. https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/sustainability/ey-the-future-of-sustainability-reporting-standards-june-2021.pdf

EØS-avtalen (konsolidert). (1992). *EØS-avtalen – Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde*. Hentet 28.mai 2022 fra <https://lovdata.no/dokument/NLX2/avtale/avt-1992-05-02-1?q=E%C3%98S-avtalen%20artikkel%207>

Fallan, E. (2020). Attestasjon av rapportering om sosiale og miljømessige forhold i Norge og internasjonalt – kort blikk på historie, standarder og praksis. I T. Stenheim, K. M. Baksaas og E. M. Kulset (Red.), *Aktuelle temaer i regnskap og revisjon* (Kap. 10, s. 277–319). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.112.ch10>

Finansdepartementet. (2021, 14. desember). *Nye regler om bærekraftig finans vil ikke tre i kraft fra nyttår*. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nye-regler-om-barekraftig-finans-vil-ikke-tre-i-kraft-fra-nyttar/id2892207/>

Finansdepartementet. (u.å.) *Verdipapirlovutvalget*. Regjeringen.no. Hentet 28.05.22 fra <https://www.regjeringen.no/no/dep/fin/org/styrer-rad-og-utvalg-oppnevnt-av-finansdepartementet2/verdipapirlovutvalget/id2577196/>

Finanstilsynet. (2020). *Kartlegging av noterte foretaks bærekraftsrapportering* (Temarapport 2020). <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/nyheter/2020/kartlegging-av-noterte-foretaks-barekraftsrapportering/>

Finanstilsynet. (2021, 7.mai). *Krav om elektronisk rapporteringsformat for noterte foretak (ESEF)*. <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/nyheter/2021/krav-om-elektronisk-rapporteringsformat-for-noterte-foretak-esef/>

FN-sambandet. (2020). *Parisavtalen*. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/miljoe-og-klima/parisavtalen>

FN-sambandet. (2021, 6.desember). *FNs Bærekraftsmål* [Grafikk]. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/last-ned-grafikk>

FN-sambandet. (2022, 18.mars). *FNs bærekraftsmål*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>

Foreløpig holdning 2021/0104(COD). *Directive amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting*. Permanent Representatives Committee (Part 1). <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6292-2022-INIT/en/pdf>

Forente Nasjoner. (u.å.a). *Sustainability*. <https://www.un.org/en/academic-impact/sustainability>

Forordning (EU) No. 537/2014. *Om specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities and repealing Commission Decision 2005/909/EC Text with EEA relevance (Revisjonsforordningen)*. Europaparlamentet, Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0537>

Forordning (EU) 2019/2088. *Om bærekraftsrelaterte opplysninger i sektoren for finansielle tjenester (Offentliggjøringsforordningen)*. Europaparlamentet, Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019R2088>

Forordning (EU) 2020/852. *Om etablering av et rammeverk for å fremme bærekraftige investeringer og om endring av forordning (EU) 2019/2088 (Taksonomiforordningen)*. Europaparlamentet, Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020R0852>

G7 Germany. (2022, januar). *G7 Presidency Programme: Progress towards an equitable world*. Hentet 12.mai 2022 fra <https://www.g7germany.de/g7-en/current-information/g7-presidency-programme-2000772>

Gauzès, J.P. (2021) *Final report on the ad personam mandate on Potential need for changes to the governance and funding of EFRAG*. EFRAG. Hentet 9.februar 2022 fra <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FJean-Paul%20Gauz%C3%AAs%20-%20Ad%20Personam%20Mandate%20-%20Final%20Report.pdf>

Given, L. M. (2008). Empirical Research. *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods (Vol. 1-0)*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
<https://dx.doi.org/10.4135/9781412963909.n133>

Global Sustainability Standards Board. (2018). *GRI STANDARDS GLOSSARY 2018*.
<https://www.globalreporting.org/standards/media/1913/gri-standards-glossary.pdf>

Havstam, I. K. W. H. (2022, 1.mars). *Dette må du vite om FNs klimapanels nye rapport*. FN-sambandet. <https://www.fn.no/nyheter/dette-maa-du-vite-om-fns-klimapanels-nye-rapport>

Hjertø, K. B. (u.å.) *Karoline Bakka Hjertø*. LinkedIn. <https://www.linkedin.com/in/karoline-bakka-hjert%C3%B8-1615a03/details/experience/>

IFRS Foundation. (u.å.). *International Sustainability Standards Board: About the International Sustainability Standards Board*. <https://www.ifrs.org/groups/international-sustainability-standards-board/>

Jaglowski, D. (2022, 9. mars). *2022 Sustainability Trends*. Clarkston Consulting.
<https://clarkstonconsulting.com/insights/2022-sustainability-trends/>

Johnson, D. (1994). *Research Methods in Educational Management*. Longman.

Lavrakas, P. J. (2008). Representative Sample. *Encyclopedia of survey research methods (Vol. 1-0)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
<https://dx.doi.org/10.4135/9781412963947.n469>

Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren mv. (2021). *Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren og et rammeverk for bærekraftige*

investeringer (LOV-2021-12-22-161). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2021-12-22-161>

Martinsen, K. N. (2022, 5. april). Nye EU-regler for bærekraftige aktiviteter kan gi mer rapportering for mindre bedrifter: Hva bør du som leder SMB gjøre nå?. *BDO Norge Blogg*. <https://www.bdo.no/nb-no/bloggen/nye-eu-regler-for-b%C3%A6rekraftige-aktiviteter-kan-gi-mer-rapportering-for-mindre-bedrifter>

McGuinness, M. (2021). *Brev til Jean-Paul Gauzès* [2021-3446929]. Europakommisjonen. <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=/sites/webpublishing/SiteAssets/210512%20520Commissioner%2520McGuinness%2520to%2520EFRAG%2520on%2520sustainability.pdf>

McIntosh, C. (2013). *Sustainability*. Cambridge University Press. Hentet 05.mai 2022 fra <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sustainability>

Noor, K. B. M. (2008). Case study: A strategic research methodology. *American journal of applied sciences*, 5(11), 1602-1604. https://www.researchgate.net/profile/Khairul-Baharein-Noor/publication/26517241_Case_Study_A_Strategic_Research_Methodology/links/5462bd800cf2c0c6aec1b83e/Case-Study-A-Strategic-Research-Methodology.pdf

Nordic Sustainability. (2021, 2.november). *CSRD – What to expect from the new EU directive on sustainability reporting* [Video].

Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=nUpYDIXp9-g>

Notion Labs Inc. (2022). *One workspace. Every team*. <https://www.notion.so/product>

Persson, M. (2021). *Hvordan skrive en litteraturgjennomgang? : en praktisk guide*. Universitetsforlaget.

Platform on Sustainable Finance. (2022, 28.februar). *Final Report on Social Taxonomy*. Hentet 23.mars 2022 fra https://ec.europa.eu/info/files/280222-sustainable-finance-platform-finance-report-social-taxonomy_en

Prop. 48 L (2012-2013) *Endringer i regnskapsloven og enkelte andre lover (rapportering om samfunnsansvar mv*. Finansdepartementet. <https://lovdata.no/pro/#document/PROP/forarbeid/prop-48-l-201213>

Prop. 66 LS (2020-2021). *Endringer i verdipapirhandelloven og regnskapsloven mv. (periodisk rapportering og direktivgjennomføring) og samtykke til godkjenning av EØS-komiteens beslutninger nr. 293/2015 og nr. 39/2016 om innlemmelse av direktiv 2013/34/EU og direktiv 2014/95/EU.*

Finansdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-66-ls-20202021/id2814751/>

Prop. 150 L (2020-2021). *Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven).* Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-150-l-20202021/id2843171/?ch=1>

Prop. 208 LS (2020-2021). *Endringer i verdipapirhandelloven og regnskapsloven mv. (periodisk rapportering og direktivgjennomføring) og samtykke til godkjenning av EØS-komiteens beslutninger nr. 293/2015 og nr. 39/2016 om innlemmelse av direktiv 2013/34/EU og direktiv 2014/95/EU.* Finansdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-208-ls-20202021/id2856814/>

Quist, Z. (2021). *Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) – Ultimate Frequently Asked Questions.* Ecochain. <https://ecochain.com/knowledge/complying-with-the-csrd-frequently-asked-questions/>

Regnskapsloven. (1998). *Lov om årsregnskap mv.* (LOV-1998-07-17-56). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56>

Revisorforeningen. (2022a, 1.mai). *Europeiske standarder for rapportering av bærekraft (ESRS).* <https://www.revisorforeningen.no/fag/nyheter/europeiske-standarder-for-rapportering-av-barekraft-esrs/>

Revisorforeningen. (2022b, 2. mai). *Revisjonsutvalget og bærekraft.* <https://www.revisorforeningen.no/fag/nyheter/revisjonsutvalget-og-barekraft/>

Revisorforeningen. (u.å.). *Bærekraftsrapportering.* Hentet 9.mars 2022 fra <https://revisorforeningen.no/fag/barekraft/barekraft-for-revisor---kunnskapsportalen/barekraftsrapportering/>

Scancke, M. (u.å.) *Martin Scancke*. LinkedIn. <https://www.linkedin.com/in/martin-skancke-4171151b/>

Siversten, G. E. (u.å.) *Guro Elgheim Siversten*. LinkedIn. <https://www.linkedin.com/in/guro-elgheim-sivertsen-5787862/>

SpareBank 1 SR-Bank Forretningspartner. (2022, 28.januar). *Vår analyse av hva vi kan vente for bærekraftsåret 2022*. <https://www.sparebank1.no/nb/sr-bank/om-oss/nyheter/Bedrifter-og-barekraft-2022.html>

SpareBank 1 SR-bank. (2021). *Årsrapport 2020*. https://www.sparebank1.no/content/dam/SB1/bank/sr-bank/om-oss/Investor/Rapporter/2020/SpareBank_1_SR-Bank_Aarsrapport_2020.pdf

Sparebank 1 SR-bank. (u.å.a). *Om konsernet*. <https://www.sparebank1.no/nb/sr-bank/om-oss/om-banken.html>

SpareBank 1 SR-bank. (u.å.b). *Bærekraft*. <https://www.sparebank1.no/nb/sr-bank/om-oss/baerekraft.html>

SpareBank 1 Østlandet. (2022). *Sammen gjennom krisen (Årsrapport 2021)*. <https://www.sparebank1.no/content/dam/SB1/bank/ostlandet/omoss/investor/representantskapet/SB1O-Aarsrapport-2021.pdf>

SpareBank 1 Østlandet. (u.å.). *Med hjertet på Østlandet*. <https://www.sparebank1.no/nb/ostlandet/om-oss/om-banken.html>

Stensland, K.M. (2021, 20.mars). *Stadig fleire banker tar klima med i reknestykket*. E24. <https://e24.no/naeringsliv/i/KyWl45/stadig-fleire-bankar-tar-klima-med-i-reknestykket>

St.meld.nr. 10 (2008-2009). *Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi*. Utenriksdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-10-2008-2009-/id542966/?ch=1>

Stiftelsen Lovdata. (u.å.a). *Om beslutningsprosessen*. <https://www.europalov.no/laermer/beslutningsprosessen>

Stiftelsen Lovdata. (u.å.b). *Om EU-rettsaktene*. <https://www.europalov.no/laer-mer/eu-rettsaktene>

Stiftelsen Lovdata. (u.å.c). *Felles europeisk kontaktpunkt for finansielle og ikke-finansielle bedriftsopplysninger (ESAP): behandlende organ*. <https://europalov.no/rettsakt/felles-europeisk-kontaktpunkt-for-finansielle-ikke-finansielle-bedriftsopplysninger-esap/id-28673>

Stiftelsen Lovdata. (u.å.d). *Bærekraftsrapportering for bedrifter: behandlende organ*. Hentet <https://www.europalov.no/rettsakt/baerekraftsrapportering-for-bedrifter/id-29041>

Stolowy, H. & Paugam, L. (2018). The expansion of non-financial reporting: an exploratory study. *Accounting and Business Research* (48)5, 525-548. <https://doi.org/10.1080/00014788.2018.1470141>

Stortinget. (2021a, 13.april). *Endringer i verdipapirhandelloven og regnskapsloven mv. (periodisk rapportering og direktivgjennomføring): Prop. 66 LS (2020-2021), Innst. 304 S (2020-2021), S-delen*. Hentet 12.mai 2022 fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=82699>

Stortinget. (2021b, 7.desember). *Samtykke til deltagelse i en beslutning i EØS-komiteen om innlemmelse i EØS-avtalen av forordning (EU) 2019/2088 og forordning (EU) 2020/852 (S-delen)*. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=85200>

Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571-610. <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080331>

Tellis, W. M. (1997). Application of a Case Study Methodology. *The Qualitative Report*, 3(3), 1-19. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/1997.2015>

UN Global Compact Norge. (u.å.). *Om UN Global Compact Norge*. United Nations Global Compact. <https://globalcompact.no/om-oss/>

Utenriksdepartementet & Justis- og beredskapsdepartementet. (2018, 13.august). *Schengen- og justissamarbeid*. Regjeringen. Hentet 18.mai 2022 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/europapolitikk/tema-norge-eu/schengen-justis-samarbeid/id684929/>

Verdipapirhandeloven. (2007). *Lov om verdipapirhandel* (LOV-2007-06-29-75). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2007-06-29-75>

Wan, W. P., & Yiu, D. W. (2009). From crisis to opportunity: Environmental jolt, corporate acquisitions, and firm performance. *Strategic Management Journal*, 30(7), 791-801.
<https://doi.org/10.1002/smj.744>

Whetman, L. L. (2017). The Impact of Sustainability Reporting on Firm Profitability. *Undergraduate Economic Review* 14(1), Article 4.
<https://digitalcommons.iwu.edu/uer/vol14/iss1/4>

Yin, R. (1994). Discovering the Future of the Case Study. Method in Evaluation Research. *Evaluation Practice*, 15(3), 283-290. <https://doi.org/10.1177%2F109821409401500309>

Zainal, Z. (2007). Case study as a research method. *Jurnal kemanusiaan*, (9), 1-6.
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.945.5153&rep=rep1&type=pdf>

Åpenhetsloven. (2021). *Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold* (LOV-2021-06-18-99). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-06-18-99>

Åvitsland, G & Østli, M. (2021). *Tilleggsmandat – Nye regler om bærekraftsrapportering* [Ref. 21/4280]. Finansdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/827e85ab40994aa6b66761732a4bbd7a/2021-11-10-tileggsmandat.pdf>

Vedlegg

Vedlegg 1: Utgangspunkt for intervju

Selskap
Hvem
Dato
Tid
Gjeldende regler bærekraftsrapportering
Opptak ok? (JA/NEI)

Starter intervjuet med en kort oppsummering av de fire hovedendringene som følger av

Kjører igang med konkrete spørsmål pga. kort tid, bare stopp meg om dere lurer på noe rundt oppgaven osv.

Nr	Tema	Spørsmål	Sammenheng/hypotese	Svar
1	Introduksjon	Kort til å begynne med: hvilket forhold har dere til CSRD? Er dere igang med det, tanker?		
3	Attestasjon av bærekraftsinformasjon	CSRD medfører attestasjonskrav av bærekraftsrapportering, i første omgang med moderat sikkerhet. Hvilke praktiske utfordringer ser dere ifm. lovpålagt attestasjon? Hvilket miljø/funksjon ville dere valgt/passet til oppgaven?	Relevant kunnskap og kompetanse er sentralt for at attestasjon av bærekraftsinformasjon skal bidra til formålet med CSRD.	
4	Større grad av spesifisering; bærekraftsstandarder	Informasjon som skal rapporteres i henhold til CSRD skal være både kvalitativ og kvantitativ - kort- og langsiktig. Informasjon om immaterielle eiendeler, hvordan ledelsen er engasjert i arbeidet med bærekraftshensyn, plan for hvordan selskapets strategi skal være med å bidra til skiftet til en bærekraftig økonomi og mot 1,5 grad etter Paris-avtalen. Ettersom dere er bærekraftsansvarlige, antar jeg arbeidet med bærekraft strekker seg ut over det som har med rapporteringen å gjøre. Hvordan og hvem utarbeider bærekraftsrapporteringen i fremtiden, når kravene blir langt mer omfattende og nærmest på lik linje med finansiell rapportering?	Arbeidet med bærekraft blir mer omfattende, og er avhengig av samarbeid på tvers av kompetanseområder og avdelinger.	
6	Større grad av spesifisering; bærekraftsstandarder	Europakommisjonen peker på at det kan bli vesentlige kostnader knyttet til arbeidet med bærekraftsrapportering, men at CSRD og standardene på lengre sikt vil spare tid og kapital. For eksempel med tanke på at antall individuelle forespørsler om konkret informasjon vil kunne reduseres. Deler dere denne oppfatningen, og hvordan vil et standardsett påvirke deres arbeid med rapportering? Oppfølging: dere har kanskje startet med kartlegging ifm. taksonomien, hvordan vil et standardsett påvirke arbeidet med den?	Bærekraftsrapportering etter standardene vil være ressurskrevende de første årene, men på sikt være tids- og kostnadsbesparende og bidra til mer effektiv og målrettet rapportering.	
10	Større grad av spesifisering; bærekraftsstandarder	Ved CSRD skal bærekraftsrapportering vurderes mtp. såkalt " dobbel vesentlighet ". Det innebærer at man skal vurdere hvordan bærekraftshensyn påvirker bedriften med muligheter og risiko, men også hvordan bedriften påvirker eksterne faktorer og samfunn. Hva tenker dere om det i forhold til det dere offentliggjør/rapporterer av bærekraftinformasjon i dag?	Vesentlighetsbegrepet ifm. bærekraftsrapportering er avgjørende for omfanget av informasjonen som skal rapporteres og hvordan man jobber med den.	
9	Utvidet omfang	Banker er ganske langt fremme i utviklingen mtp. bærekraftsrapportering. Basert på søk etter informasjon om CSRD i Norge, kan det virke som det er få som vet hvordan de skal forholde seg til det - selv om det er relativt nært forestående. Hvis dere har noe inntrykk av det, hvor godt tror dere det norske markedet er forberedt på et rammeverk som CSRD?	Status på kunnskapsnivå om bærekraftsrapportering i Norge er at man vet at det kommer, men lite om hva det innebærer.	

Ønsket anonymitet (JA/NEI)
Gjennomsyn (JA/NEI)

Vedlegg 2: Diskusjonsnotat, Rebekka Nilsen, tema: internasjonal

Introduksjon

Revisjonsbransjen internasjonalt har de siste årene, og er for øyeblikket, i forandring fra hva den har vært gjennom flere tiår, spesielt med tanke på digitalisering og attestering av bærekraftsinformasjon. Nettopp digitalisering vil kunne være en fordel for revisor som skal begynne å attestere bærekraftsinformasjon etter Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) (COM/2021/189 final) som rammeverk og European Sustainability Reporting Standards (ESRS) (EFRAG PTF-ESRS, 2022). Kvalitet innenfor og kunnskap om digitalisering vil også kunne være en hjelp for selskap som skal velge revisor, med tanke på hvilke egenskaper man ønsker i en revisor som skal attestere selskapets bærekraftsrapport.

Kort om “Innhold og konsekvenser for norske selskap av nye krav til bærekraftsrapportering i CSRD-rammeverket”

Oppgaven handler om EUs nye direktiv for bærekraftsrapportering som er under behandling i Europaparlamentet og Europarådet for øyeblikket (Stiftelsen Lovdata, u.å.), og hvilke konsekvenser det kan få for norske selskap. Direktivet er del av EUs vekststrategi European Green Deal (Europakommisjonen, u.å.a) som igjen bygger på de internasjonale initiativer som Parisavtalen og FNs bærekraftsmål. Direktivet introduserer spesielt fire nye endringer fra tidligere regelverk (COM/2021/189 final, s. 5). Etter forslaget skal det tre i kraft allerede for regnskapsåret 2023 (COM/2021/189 final, s. 64), og det er derfor nært forestående.

En stor del av å forstå direktivet er å forstå utgangspunktet for det. Derfor er kapitlene definisjoner og relevans, og teori omfattende. Blant annet beskrives ulike rettsakter og prosess, kvalitet på dagens bærekraftsrapportering i selskapene som kommer til å omfattes, relevante initiativ og hvilke rettsakter som er under arbeid parallelt med dette direktivet. Videre er det utdypet, med utgangspunkt i de fire hovedendringene, hva som endres helt konkret, av lover og så videre. To intervju bidrar også til å utdype hvordan praksis er og hvilke utfordringer norske selskaper vil ha i møte med CSRD, som trekker oppgaven i retning av en case-oppgave (Tellis, 1997) kombinert med dokumentanalyse (Bowen, 2009, s. 27).

Noen hovedtrekk ved oppgaven kan oppsummeres kort, selv om målet med oppgaven er å forklare og utdype hva man kan forvente av CSRD i Norge. I sammenheng med denne diskusjonen, er det spesielt to av de fire større endringene som er sentrale for revisor:

bærekraftsrapportering skal gjøres digitalt og lett tilgjengelig, og rapporteringen skal attesteres med moderat sikkerhet (COM/2021/189 final, s. 5). Det er ikke sikkert revisor får attestasjonsmandatet, men man kan forvente at revisor kan være en tilbyder (COM/2021/189 final, s. 10).

Definisjoner

Internasjonal

Ifølge ordboken Merriam-Webster var første bruk av ordet “internasjonal” i 1780 (Merriam-Webster, u.å.). Internasjonal er et adjektiv som kan beskrive noe som relaterer til eller påvirker en eller flere nasjoner, eller noe som strekker seg utover nasjonale grenser (Merriam-Webster, u.å.). I masterprogrammet er “international business” et begrep som brukes i en rekke sammenhenger og emner. Begrepet beskrives av Cavusgil et al (2014, s. 4) som “utførelse av handel og investeringsaktiviteter av firma som opererer på tvers av nasjonale grenser”.

Bærekraft og bærekraftsrapportering

Bærekraft er et aktuelt begrep både nasjonalt, internasjonalt og for øyeblikket ekstra aktuelt for revisor. Begrepet er beskrevet i oppgavens definisjoner i punkt 1.4.2.1 på side 11. Det er sentralt for diskusjonen, ettersom CSRD dreier seg om bærekraftsrapportering. Gjennom studiet har også bærekraft, og spesielt FNs bærekraftsmål vært sentralt i mange emner. Fokus i CSRD er ikke direkte selskapers ansvar for å drive selskapene bærekraftig, men å opplyse om forhold som knytter seg til selskapets bærekraft og bærekraftige utvikling. Formålet er at investorer og andre interessenter får tilfredsstilt sitt informasjonsbehov. Indirekte har det til hensikt å ansvarliggjøre selskapene, og sette fokus på bærekraftstema (COM/2021/189 final, s. 2).

Revisjon, digital revisjon og bærekraftsattestering

I henhold til ISA 200 pkt. 3 er formålet med revisjon “å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskapet. Dette oppnås ved at revisor gir uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i alt det vesentlige er utarbeidet i samsvar med det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering.” (egen understreking). I alt det vesentlige presiseres videre som “rettvisende bilde” eller “dekkende fremstilling”.

Finansiell rapportering står sentralt i beskrivelsen av revisjon både i Revisorlovens kapittel 9 og ISA, og det er foreløpig ikke tatt inn noen bestemmelse om attestering av bærekraftsrapportering i revisorloven. Attestasjon av bærekraftsrapportering utføres etter *ISAE 3000 Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon* og *ISAE 3410 Attestasjon om klimagassrapporter*.

Aurstad (2017, s. 26) definerer digitalisering som “å benytte datatekniske metoder og verktøy for å erstatte eller effektivisere manuelle eller fysiske oppgaver,” i artikkelen *Revisjonsbevis i en digital hverdag*. Ettersom revisjon tradisjonelt sett har vært mange manuelle og repetitive oppgaver er det et yrke som i stor grad påvirkes av digitalisering, og Aurstad mente det ville påvirke hele revisjonsmetodikken. Berge & Kringeland (2021, s. iv) skrev i 2021 sin masteroppgave om digitalisering i revisjonsbransjen at de fant at digitalisering hadde gått fra å omtales som satsingsområde til å omtales som implementert del av selskapenes revisjonsmetodikk.

Diskusjon

Digitalisering i revisjonsbransjen muliggjør en ny dimensjon effektivitet, men fører også med seg nye typer risiko, blant annet knyttet virksomhetens økende internasjonale tilstedeværelse. Samtidig viser en analyse gjennomført av Forbes Insights og KPMG LLP at revisjonsbransjen er en driver innenfor digital innovasjon, som tyder på at bransjen ser og utnytter muligheter. Rapporten viser også at teknologisk utvikling i selskapet er avgjørende for selskaps fremtidige konkurransedyktighet (Forbes Insights & KPMG LLP, 2021, s. 3).

Revisors plikt til å håndtere og vurdere risiko som knytter seg til IT kommer frem av ISA 315 pkt. 25 og 26s, og spesifiseres i A123-A157. Ved en forelesning om IT-risiko i revisjon av Sylvi Nerskogen og Eli Beate Rødland fra Riksrevisjonen, ble vi introdusert til ulike problemstillinger knyttet til tema. I tilfeller hvor man tidligere brukte lang tid på å kontrollere manuelle bilag og risiko var forbundet med mer manuelle prosesser som man i dag kanskje ikke bruker tid på i det hele tatt, må man bruke tid på å sjekke at systemene som brukes er tette, og ikke har for eksempel mulighet for manuelle endringer hvor funksjoner skal være automatiske. Et nytt risikoaspekt knyttet til digitalisering er at både fysiske operasjoner og aktiviteter, samt datasystem og digitale aktiviteter er internasjonale. Systemer kan for eksempel ha opphav i land med andre regelsett for personvern og datalagring enn vi har i

Norge (Aurstad, 2017, s. 26; Sylvi Nerskogen & Eli Beate Rødland, personlig kommunikasjon, 26.10.21).

Oppsummert forenkler og effektiviserer digitalisering det som tidligere var størstedelen av revisjonsprosessen, blant annet ved bruk av Big Data-analyser, som spesielt vil redusere risiko knyttet til tilstrekkelighet. Samtidig medfører det at det blir større fokus på og krav til revisors vurderinger og profesjonelle skepsis (Nordstrøm & Sælensminde, 2018, s. 3; Aune & Helgesen, 2021). Med andre ord blir det menneskelige: evne til problemløsning og kritisk tenkning fremhevet som viktige karakteristikk for en revisor i tiden som kommer (Forbes Insights & KPMG LLP, 2021, s. 3).

Fallan (2020) skrev om attestasjon av sosiale og miljømessige forhold i Norge, og kartla historie, standarder og praksis. Argumentene tar utgangspunkt i internasjonale og lokale studier som har funnet ulike sammenhenger som helhet gir et bilde av hvordan attestasjon av miljømessige og sosiale forhold er attestert i Norge. Studiet presiserer at attestasjon av bærekraftsrapportering kan redusere informasjonsasymmetrien selskap og interessenter, forutsatt attestasjon av høy kvalitet. Fallan peker også på at man kan etterstrebe selve attestasjonen som kvalitetsstempel uten at innholdet i attestasjonen bedrer rapporteringens innhold (Fallan, 2020, s. 280). Lovpålagt attestasjon av bærekraftsinformasjon kan dermed være fordelaktig, spesielt med tanke på pålitelighet og relevans, og samtidig for foretakets omdømme utad (Fallan, 2020, s. 279). Det vil likevel være viktig å få på plass et rammeverk som kan fange opp mangler og systematisere hva som er god informasjon, ettersom tidligere forskning viser at det i praksis har vært avvik mellom krav og lov og hva selskapene faktisk rapporterer (Fallan, 2020, s. 278). Flere av de samme argumentene presenteres i Europakommisjonens forslag til CSRD, som skal adressere problemstillinger spesielt knyttet til pålitelighet, relevans og sammenlignbarhet (Europakommisjonen, 2021, s. 2).

Dersom mandatet til attestering av bærekraft etter CSRD tilfaller revisjonsbransjen, vil det kunne være en fordel at revisjonsbransjen allerede er i front på digital innovasjon, og åpen for, og har kompetanse på bruk av digitale verktøy og den internasjonale dimensjonen det fører med seg. Dessuten vil digitalisering av bransjen allerede si at revisor bruker mindre tid på oppgaver som knytter seg til kvantitative data, og mer tid på analyse og kritisk tenkning. Med tanke på bærekraftsrapportering som omfatter mange kvalitative hensyn vil dette være en fordel, og også kanskje si at revisor er og burde være mer utrustet for å attestere bærekraft i dag enn for ti år siden.

Utviklingen digitalt og i forbindelse med bærekraft manifesterer seg i vekst og behov i revisjonsbransjen. Nylig har de fem store revisjonsselskapene, EY, PwC, BDO, Deloitte og KPMG, gått sammen om en rekrutteringskampanje for å tiltrekke flere studenter til bransjen. I dag er det ca. 8000 revisorer i Norge, men de fem store selskapene alene skal øke med 5000 ansettelser de neste fem årene. Det presiseres også at det ikke bare er behov for revisjon, men andre fagfelt som jurister, teknologer, samfunnsvitere og sosiologer. Dette behovet grunner både i regulatoriske forhold, men ifølge Erik Helge Lie er det også markedsdrevet (Revisorforeningen, 2022).

Oppsummering

Digital revisjon og utvikling i bransjen de siste årene vil kunne gjøre revisor godt utrustet for å utføre attestasjon av bærekraft etter CSRD. Krav om å rapportere i digitalt format vil også forhåpentlig kunne være en hjelp for revisors arbeid, spesielt med tanke på at man skal rapportere for hele verdikjeden – hvor det internasjonale aspektet spiller sterkt inn. Samtidig vil utfordringer som ved annen revisjon være knyttet til evne til analytisk og kritisk tenkning – spesielt der standardene ikke strekker til i beskrivelsene.

Litteraturliste - diskusjonsnotat

Aune, S. & Helgesen, C. (2021). *Digitalisering og Data-analyser i revisjon* [Masteroppgave]. NTNU Handelshøyskolen. <https://hdl.handle.net/11250/2780498>

Aurstad, T. (2017). Revisjonsbevis i en digital hverdag. *Revisjon og regnskap*, 7, 26-27. <https://www.revregn.no/asset/pdf/2017/7-26-7d.pdf>

Berge, S. K. & Kringeland, K. A. (2021) *Digital transformasjon i revisjonsbransjen* [Masteroppgave]. Universitetet i Stavanger. <https://uis.xmlui/handle/11250/2786293>

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

Cavusgil, S. T., Knight, G., Riesenberger, J. R., Rammal, H. G., & Rose, E. L. (2014). *International business*. Pearson Australia.

COM/2021/189 final. *Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting (Corporate Sustainability Reporting Directive)*. Europakommisjonen. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0189>

EFRAG PTF-ESRS. (2022, 29.april). *ESRS Exposure Drafts public consultation – Cover note*. EFRAG. Hentet 9.mai 2022 fra https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FESRS_CN.pdf

Europakommisjonen (u.å.). *A European Green Deal*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

Europakommisjonen. (2021, 21.april). *Questions and Answers: Corporate Sustainability Reporting Directive proposal*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_1806

Fallan, E. (2020). Attestasjon av rapportering om sosiale og miljømessige forhold i Norge og internasjonalt – kort blick på historie, standarder og praksis. I T. Stenheim, K. M. Baksaas og

E. M. Kulset (Red.), *Aktuelle temaer i regnskap og revisjon* (Kap. 10, s. 277–319). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.112.ch10>

Forbes Insights & KPMG LLP. (2021). *Future-Proofed: How Technology Is Driving Change In Finance And Audit* (2021 KPMG Finance And Audit Technology Survey). <https://forbes.docsend.com/view/uva6kmjmn65iu5e9>

Forordning (EU) 2019/2088. *Om bærekraftsrelaterte opplysninger i sektoren for finansielle tjenester (Offentliggjøringsforordningen)*. Europaparlamentet, Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019R2088>

Forordning (EU) 2020/852. *Om etablering av et rammeverk for å fremme bærekraftige investeringer og om endring av forordning (EU) 2019/2088 (Taksonomiforordningen)*. Europaparlamentet, Europarådet. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020R0852>

Merriam-Webster. (u.å.). International. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Hentet 6.april 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/international>

Nordstrøm, M. K. & Sælensminde, B. V. (2018). *Digitalisering i revisjon: Teknologiens innvirkning på revisjon og revisors rolle* [Masteroppgave]. Handelshøyskolen ved Universitetet i Agder. <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/2562636/Nordstr%C3%B8m,%20Magne%20Kristian%20og%20S%C3%A6lensminde,%20Bj%C3%B8rn%20Vaksinen.pdf?sequence=1>

Revisorforeningen. (2010). *Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføring av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene (ISA 200)*. <https://revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-09022021-regnskapsar-fra-15122021/isa-200-n-0221-fra-regnskapsar-som-begynner-15.12.21-eller-senere.pdf>

Revisorforeningen. (2012). *Attestasjon om klimagassrapporter. (ISAE 3410)*. <https://revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-05022021/isa-3410-0121.pdf>

Revisorforeningen. (2013). *Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon (ISAE 3000)*.

<https://revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-05022021/isae-3000-0121.pdf>

Revisorforeningen. (2019). *Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon (ISA 315)*. <https://revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-09022021-regnskapsar-fra-15122021/isa-315-fra-regnskapsar-som-begynner-15.12.21-eller-senere-pr-03032021.pdf>

Revisorforeningen. (2022, 18.mars). *Skal ansette over 5000 revisorer*.

<https://www.revisorforeningen.no/fag/nyheter/skal-ansette-over-5000-revisorer/>

Stiftelsen Lovdata. (u.å.). *Felles europeisk kontaktpunkt for finansielle og ikke-finansielle bedriftsopplysninger (ESAP): behandlende organ*. <https://europalov.no/rettsakt/felles-europeisk-kontaktpunkt-for-finansielle-ikke-finansielle-bedriftsopplysninger-esap/id-28673>

Tellis, W. M. (1997). Application of a Case Study Methodology. *The Qualitative Report*, 3(3), 1-19. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/1997.2015>